

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DÖNÜM NOKTASI
SULTAN HANI SAVAŞI VE KADI İZZEDDİN

BESİME ÇAKIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN

KONYA 2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Besime ÇAKIR
Numarası	154202021007
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dönüm Noktası Sultan Hanı Savaşı Ve Kadı İzzeddin

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Besime ÇAKIR

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Besime ÇAKIR
	Numarası	154202021007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
	Tezin Adı	Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dönüm Noktası Sultan Hanı Savaşı ve Kadı İzzeddin

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dönüm Noktası Sultan Hanı Savaşı ve Kadı İzzeddin” başlıklı bu çalışma 09.10.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Prof. Dr.	Mehmet Ali HACIGÖKMEN (Danışman)	
Doç. Dr.	Bekir BİÇER (Üye)	
Dr. Öğr. Üyesi	Sefer SOLMAZ (Üye)	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Besime ÇAKIR
	Numarası	154202021007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
	Tezin Adı	Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dönüm Noktası Sultan Hanı Savaşı Ve Kadı İzzeddin

ÖZET

II. İzzeddin Keykavus 1238 yılında doğdu. Babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev, annesi Berduliye Hatundur. II. İzzeddin Keykavus, babası ölünce 1246 yılında Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı oldu. II. İzzeddin Keykavus 1246-1249 yılları arasında tek başına, 1249-1254 yılları arasında IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad ile üçlü, 1254-1256, 1257-1259 yılları arasında da yine tek başına hükümdar olmuştur. Selçuklular Moğolların gelişine kadar Anadolu 'da başarılı bir siyasi ve iktisadi sistem geliştirmişlerdi. 1256 yılında meydana gelen Sultan Hanı savaşının yaşanmasında ve Moğol mücadelesinde Sultan II.Keykavusu sürekli olarak destekleyen ve savaşın çıkmasında etkin rol oynayan Kadı İzzeddin Muhammed tüm mücadelesine rağmen başarılı olamamış ve devlet bu savaşta yenilmiştir. 1256 yılındaki Sultan Hanı Savaşının mağlubiyetle sonuçlanması devletin yıkılış sürecini hızlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar, Sultan Hanı Savaşı, Kadı İzzeddin

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Besime ÇAKIR
Numarası	154202021007
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Prof.Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Tezin İngilizce Adı	The Milestone Of Turkey Seljuks Empire Sultan Han War And Kadı Izzeddin

ABSTRACT

Izzeddin Keykavus II, was born in 1238. His father is Gıyaseddin Keyhusrev II and his mother is Berduliye Hatun. After his father had died in 1246 Izzeddin Keykavus II, became the sultan of the Turkiye Seljuks State. Between the years 1246-1249 Izzeddin Keykavus II became the sole Sultan of the Turkiye Seljuks. Between the years 1249-1254 he became the Sultan with Rukneddin Kildj Arslan IV and Alaeddin Keykubad II and between the years 1254-1256, 1257-1259 he became again the Sultan of the Turkiye Seljuks. The Saljukids developed a successful political and an economic system in Anatolia by the coming of the Mongols. Kadı Izzeddin Muhammad, who supported the Sultan II. Keykavus continuously in the struggle of the Sultan Khan War and the Mongol struggle that took place in 1256 and played an active role in the emergence of the war, was not successful despite all his struggle and the state was defeated in this war. The defeat of the Battle of Sultan Han in 1256 accelerated the process of collapse of the state.

KeyWords: *In Turkey Seljuk State, Mongols, Sultan Hanı War, Kadı Izzeddin*

ÖN SÖZ

Anadolu, stratejik ve jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca birçok saldırıya ve işgallere maruz kalmıştır. Türk-İslam dünyasında önemli bir yeri olan bu coğrafya uzun yıllar Türk hakimiyetinin de devamlılığını sürdürmüştür. Büyük Selçukluların 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve bölgeyi hakimiyeti altına alarak büyüyen bir Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Fakat bu hakimiyet 1243 Köseadağ mağlubiyetine kadar devam edebilmiştir. Moğol baskısının yoğun olduğu bu tarihten itibaren kardeş kavgaları, devlet adamlarının kendi aralarındaki nüfuz yarışı ve iç karışıklıklar devleti iyice zayıflatmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti gerilemiş ve Anadolu'da Moğol hakimiyeti başlamıştır.

Özellikle Sultan II. İzzeddin Keykavus dönemine tekabül eden bu siyasi ve ekonomik buhranlar beraberinde Sultan Han'ı Savaşının meydana gelmesine neden olmuştur. Lakin burada dikkat etmemiz gereken bir husus vardır. Gerek ana kaynaklar gerekse araştırmalar olsun Sultan Hanı Savaşından iki kere bahsetmektedirler. Fakat bunun herhangi bir yanlış anlamaya sebebiyet vermemesi için araştırmamızda bu savaşların tarihine ve içeriğine geniş bir çerçeveden yer verilmiştir. Her iki savaşın da aynı mevkide yapılmış olmasından dolayı isim benzerliği vardır.

Bu savaşlardan birincisi 1249 yılında Türkiye Selçuklularının kendi içerisinde olan fakat Moğol etkisinden dolayı meydana gelen "Sultan Hanı" savaşındır. 1249'da meydana gelen Sultan Hanı savaşının da II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanat mücadelesini görmekteyiz. Aynı isimle kaydedilen bir diğer "Sultan Hanı" savaşı ise 1256 yılında Baycu Noyan'ın Anadolu'ya yürümesi ve Sultan II. İzzeddin Keykavus ile olan mücadelesini içermektedir. Bu çalışmada Köseadağ mağlubiyetinden sonra Türkiye Selçuklularının yaşamış oldukları siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlara değinilmiştir. Yaşanan bu gelişmelerden dolayı Türkiye Selçuk Devleti'nin içinde Moğollara karşı büyük bir mücadele veren ve bu uğurda canını bile ortaya koyan vezir Kadı İzzeddin Muhammed'in hayatı incelenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm de Sultan II. İzzeddin Keykavus'un Moğollarla olan ilişkisi ve devletin kendi içerisindeki mücadeleleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol hakimiyeti altında mücadele vermesiyle birlikte 1256'da meydana gelen ve Moğollara karşı yapılan "Sultan Hanı" Savaşı ele alınmış ve Türkiye Selçuklu Devletini bu savaşa götüren süreç, savaşın aktörleri ve bu savaşın kimler tarafından desteklenip desteklenmediği incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bu savaşın arka planında sürekli olarak Moğollara karşı bir mücadele içerisinde bulunan vezir Kadı İzzeddin Muhammed'in hayatı ve vakfisi çalışılmıştır.

Konunun belirlenmesinde ve çalışmam sırasında nezaket ve sabırla yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN'e, çok teşekkür ederim. Ayrıca çeşitli yönlerden yardımlarını gördüğüm Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Dr. Sefer SOLMAZ'a teşekkür etmem gerekir. Yine çalışmama katkı sağlayan Muhammed Ali ORAK'a müteşekkir olduğumu ifade etmeliyim.

Besime ÇAKIR
Konya 2019

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
a.g.t.	:adı geçen tez
a. g.mad.	:adı geçen madde
bk.	:bakınız
çev.	:çeviren
trc.	:tercüme
s.	:sayfa
S.	:sayı
yy.	:yüzyıl
H.	:Hicri yıl
C.	:Cilt
Yay.	:yayınlayan
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
İA	:İslam Ansiklopedisi
TAD	:Tarih Araştırmaları Dergisi
İ.Ü.E.F.T.E.D. Dergisi	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü
A.Ü.D.T.C.F.	:Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
THİTM	:Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası
SAD	:Selçuklu Araştırma Dergisi
TDAD	:Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi
VD	:Vakıflar Dergisi
DGBİT	:Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
TOEM	:Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası
NEÜSBE	:Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	
KISALTMALAR.....	ii
GİRİŞ	1
I.KONUNUN ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI.....	1
II. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN TEKNİK VE METOTLAR.....	1
III. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	2
A.Ana Kaynaklar.....	2
B.Araştırmalar.....	6
VI. XIII. Yüzyıla Kadar Türkiye Selçuklularına Kısa Bir Bakış	8
I. BÖLÜM	
II. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİNDE TAHT MÜCADELELERİ VE MOĞOL İLİŞKİLERİ	
A.II. İzzeddin Keykavus'un Tahta Çıkışı (1246-1249/1254-1256)	14
1. Vezir Şemseddin İsfehani'nin İktidar Mücadelesi	16
2. IV.Kılıç Arslan'ın Moğolistan'a Gönderilmesi.....	17
B. Kardeşler Arasındaki İlk Mücadele (1249-1254).....	18
1. I. Sultan Hanı Savaşı (1249)	19
C. Üçlü Saltanat Dönemi ve Emir Celâleddin Karatay	22
D. Sultan II.Alaeddin Keykubad'ın Öldürülmesi	25
1. Sultanlar Arasında İkinci Savaş: Ahmedhisar Savaşı (1254).....	30
E. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya İkinci Girişi	35
II.BÖLÜM	
SULTAN HANI SAVAŞI VE SONUÇLARI	
A.II.İzzeddin Keykavus ve Baycu Noyan Arasındaki Sultan Hanı Savaşı (1256) ve Sonuçları	38
1. Sultan Hanı'nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri.....	38
2. Sultan Hanı Kervansarayının Önemi	39
3. Sultan Hanı Savaşının Mevkii Önemi.....	41
B. Sultan Hanı Savaşının Nedenleri.....	42
C. Savaşın Sonuçları ve Değerlendirmesi.....	43
1.İzzeddin Keykavus'un Saltanatı Bırakması ve Rükneddin Kılıç Arslan'ın Tahta Çıkışı.....	45
2.II.İzzeddin Keykavus'un Tahtı Yeniden Elde Etmesi ve Devletin Bölünmesi....	47
3.II. İzzeddin Keykavus'un Gurbet Hayatı ve Ölümü	50

D.Sultan Han'ı Savaşına Karşı Türkmenlerin ve Ahilerin Tutumu	51
E.Mevlevilerin ve Diğer Zümrelerin Tutumları	56
F.Memlük-Bizans ve Ermenilerin Moğollar'a Karşı Tutumları	58

III. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLET ADAMI KADI İZZEDDİN ve HAYATI

A. Selçuklu Devlet Adamı Olarak Kadı İzzeddin	61
B. Kadı İzzeddin Hayatı	63
C. Kadı İzzeddin Camii ve Medrese Vakfı	64
D. Kadı İzzeddin Camii Gelir Kaynakları	66
E. Kadı İzzeddin Vakfiyesi Metni	69
F. Kadı İzzeddin Vakfiyesi Tercümesi	72
G. Kadı İzzeddin Vakfiyesinin Değerlendirilmesi	76
1. Maristan-ı Atik Vakfiyesi	78
SONUÇ	79
BİBLİYOGRAFYA	81
EKLER	95

GİRİŞ

I.KONUNUN ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI

Türkiye Selçuklu Devleti çeşitli amaçlar doğrultusunda birçok siyasi ve askeri faaliyetler gerçekleştirmiştir. Anadolu'nun gelişiminde ve ticari olarak bölgenin kalkınmasında da çeşitli siyasi ve askeri manevralar yapmışlardır. Özellikle I.Alaeddin Keykubad döneminde zirveye ulaşmışlarken onun ölümünden sonra meydana gelen Moğol baskıları devleti oldukça yıpratmıştır. Selçukluların Köseadağ mağlubiyetinden sonra (1243) yaşamış oldukları siyasi, askeri ve sosyal bunalımlar birçok kaynaklarda ve araştırma eserlerde uzunca anlatılmıştır. Fakat Türkiye Selçukluları için son bir mücadele özelliği taşıyan Sultan Hanı Savaşı hakkında yeteri kadar çalışmalar yapılmamıştır. Yapılan araştırmalarda da kısa bir şekilde anlatılan bu savaş ve sonuçları hakkında herhangi bir müstakil çalışma yoktur. Bunların incelenmesi, sosyal, siyasi ve dini etkilerinin ortaya konulması gereklidir. Bu bakımdan Türkiye Selçuklu Devletinin de Sultan Hanı Savaşı ve bu savaşın olmasında etkin rol oynayan Kadı İzzeddin'in hayatı çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

II. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN TEKNİK VE METOTLAR

Araştırmamızın konusu başlıkta da belirtildiği gibi Türkiye Selçuklu Devletinde Moğollara karşı bir mücadele hareketi olarak nitelendirebileceğimiz 1256 tarihli Sultan Hanı Savaşıdır. Anadolu'nun Moğol hakimiyetindeki süreci iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım 1256 Sultan Hanı savaşından önce ikinci kısım ise Sultan Hanı savaşından sonraki dönemi oluşturmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti tarihi içinde Köseadağ Savaşıyla başlayan Moğol baskısı II. İzzeddin Keykavus döneminde daha da artmış, kardeş kavgaları, devlet adamları arasındaki çıkar çatışmaları ve iç karışıklıklar devleti iyice zayıf düşürmüştür. Devletin zayıflaması, Moğolların baskısının artmasına ve Anadolu'nun her şeyiyle Moğol boyunduruğu altına girmesine sebep olmuştur. II. İzzeddin Keykavus, meydana gelen bu olumsuz durumları ortadan kaldırmak ve Moğollarla mücadele etmek için Türkmenleri, Ahileri ve gerektiğinde eşkiya takımını bile arkasına almıştır. Taht mücadelesine giriştiği kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan tahtı eline geçirebilmek için Moğol desteğine başvurunca Anadolu'da büyük çatışmalar ortaya çıkmıştır. Tüm bu olayların sonucunda da Sultan Hanı Savaşı kaçınılmaz son olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmada mümkün olduğunca bilimsel metot ve teknikler kullanılmaya çalışılmıştır. İlk olarak konu ile ilgili bir kaynak taraması yapılarak, o dönemden bahseden kaynaklar belirlenmiştir. Daha sonra konu ile ilgili yapılan araştırmalara ulaşılmıştır.

III. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

A. Ana Kaynaklar

1. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye fi'l Umûri'l Âlâ'ie*

Asıl künyesi Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî olan İbn Bîbî¹, XIII. yüzyılda yaşamış önemli müverrihlerden biridir. 1231 yılında Konya'ya gelen ve ölümüne kadar Türkiye Selçuklularına hizmet eden İbn Bîbî'nin eseri, 1192-1281 yılları arasında meydana gelen olayları kapsamaktadır.² II. İzzeddin Keykavus'un çocukluk yılları ve tahta geçişi olmak üzere döneminin olayları hakkında ayrıntılı bilgileri vermektedir. Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için mühim kaynaklardan birini teşkil eden *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye fi'l Umûri'l Âlâ'ie*³ adlı eseri, isminde de yer alan Alâiyye sözcüklerinden ilki İlhanlı Devleti mensuplarından Alaeddin Ata Melik Cüveynî'ye, diğer isim ise Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'a ithafen yazılmıştır. İbn Bîbî, Türkiye Selçuklular'ın ilk zamanlarına ait konular hakkında kısa bilgiler vererek eserine tahta geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatıyla başlamıştır. Eserinde I. Alaeddin Keykubad hakkında geniş bilgiler verirken çalışmamızın konusu olan Sultan Hanı Savaşı hakkında da oldukça detaylı bilgiler vermektedir. II. İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın mücadelesi, Kadı İzzeddin'in hayatı hakkında oldukça mühim bilgileri bizlere sunmuştur. Siyasi ve sosyal tarih bakımından Türkiye Selçuklularının temel kaynağı özelliğine sahiptir.

¹ Abdülkerim Özeydin, "İbn Bîbî", mad., *DİA*, C. 19, İstanbul 1999, s.379-382.

² Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı (Başlangıçtan XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, İsar yay., İstanbul 1998, s. 18-20.

³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye fi'l Umûri'l Âlâ'ie*, C. I-II, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 1996, s. 1-5.

2. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*

XIII. yüzyılda yaşamış önemli müverrihlerden biri olan Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, XIII. yüzyılın ilk yarısında Aksaray'da doğmuş ve ömrünün 47 yılını (1276- 1323) devlet hizmetinde geçirmiştir. Ele aldığı eseri İbn Bîbî'nin yazmış olduğu *el-Evamirü'l Ala'ie fi'l-umuri'l-Ala'ie* adlı eserinden sonra Türkiye Selçukluları hakkında bilgiler veren önemli bir kaynaktır.⁴ Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli yerli kaynaklarından birini teşkil eden *Müsâmeretü'l-Ahbar*⁵ adlı eseriyle tanınmıştır. Aksarayî⁶ eserinde 1323 yılına kadar Anadolu'daki Moğol tahakkümünü ve bu süreçte yaşanan tüm siyasi-sosyal sorunları ele almıştır. Çalışmamızın konusu olan Sultan Hanı Savaşı ve Baycu Noyan hakkında detaylı bilgileri bizlere vermiştir.

3. Anonim *Selçuknâme*

Yazarı bilinmeyen bu eser, 765/1363 yılında Eretnalılar zamanında Selçuklu şehzadelerinden biri adına kaleme alınmıştır. Selçuklu dönemini anlatan *Anonim Selçukname*, Selçuklu tarihçisi Osman Turan'ın sıklıkla müracaat ettiği bir kaynaktır. Öyle ki o, *Anonim Selçukname'nin* kronolojik verilerinin isabetli olduğu görüşünün yanı sıra, verdiği sayısal kayıtların, şahıs ve yere adları ile çeşitli olayların diğer kaynaklarda bulunmayan sebep ve neticeleri bakımından özel bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye Selçuklularının Moğol istilası dönemindeki karmaşık tarihini anlatması çalışmamız açısından faydalandığımız bir eser olmuştur. Eser Feridun Nafiz Uzluk tarafından 1952'de Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca bu eserin İbrahim Gök-Fahrettin Coşkuner tarafından 2014 yılında yeni basımı da mevcuttur.⁷

4. Gregory Abu'l-Farac Bar Hebraeus, *Abu'l Farac Tarihi*

Abu'l-Farac, 1226 yılında Malatya'da doğmuştur. Arapçayı, Süryaniceyi ve Yunancayı öğrenip felsefe ve ilahiyat gibi dallarda eğitimini tamamlamıştır. 1286 yılında ölmüştür. *Abu'l Farac Tarihi*, Selçuklu devri dönemi kaynaklarından biri

⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken yay., Ankara 1944, s.45.

⁵ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s.12-13.

⁶ İsmail Aka, "Aksarayî, Kerîmüddin", *mad., DİA*, C.2, İstanbul 1989, s. 293.

⁷ *Anonim Selçuknâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 7; *Anonim Selçukname, Tarih-i Al-i Selçuk*, çev. İbrahim Gök-Fahrettin Coşkuner, Atıf yay., Ankara 2014; Fazlı Konuş, *Selçuklu Bibliyografyası*, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 88.

olup kronolojik şekilde kaleme alınan kaynak Süryanice olarak yazılmıştır.⁸ Türkçe'ye tercümesi olan *Abu'l-Farac Tarihi*⁹ adlı eser, Türkiye Selçukluların ilk dönemlerini, II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkışından İstanbul'a kaçmasına ve Anadolu'nun Moğol istilası dönemi hakkında da bilgiler vermektedir. Ayrıca Türkiye Selçuklularının iç çekişmeleri ve çevre devletler ile ilişkileri hakkında diğer kaynakları tamamlar ve yeni bilgiler verir niteliktedir. Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalanılmıştır.¹⁰

5. Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*

685'te (1286) doğmuştur. Hayatına dair *el-Veledü's-şefik*'te verdiği bilgilerden başka bilgi yoktur. Kendisi Türkistan asıllı ve Hoten Türkmenleri'nden olduğu bilinmektedir. Eserinden anlaşılacağı üzere XIII. yy'ın son çeyreği ile XIV. yy'ın ortaları arasında yaşadığı düşünülmektedir. *el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk* adlı eseri dört bölümden meydana gelmektedir. Türkiye Selçuklu tarihi hakkında özet bilgiler içermektedir. II. İzzeddin Keykavus döneminde yaşayan devlet adamlarından bazıları hakkında bilgiler verirken dönemin sosyal ve kültürel hayatı hakkında önemli bilgiler mevcuttur.¹¹

6. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*

İbnü'l-Esîr, 4 Cemaziyülevvel 555 (12 Mayıs 1160)'de Cizre'de dünyaya gelmiştir. İslam tarihi müelliflerinin en önemlilerinden ve *el-Kâmil fi't-Tarih*¹² isimli eseriyle üne kavuşan İbnü'l-Esîr, bunun yanı sıra hadis, siyer, edebiyat, ensâb ve eyyâmü'l-Arab'da üstad sayılmıştır. Ortaçağ'ın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden sayılmasını sağlayan, özellikle Selçuklular, Haçlı Seferleri, Abbasiler ve Moğol İstilasası ile ilgili bilgilere birinci elden kaynak teşkil eden el-Kâmil isimli eseridir.¹³ 12 cilt halinde Türkçeye çevrilmiş olan el-Kâmil'in, özellikle

⁸ Claude Cahen, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (1969), s. 201.

⁹ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, TTK yay., Ankara 1999, s. 8-12; Konuş, *Selçuklular Bibliyografyası*, s.171-173.

¹⁰ Şeşen, *Müslümanlar*, s.22; M. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler)*, Endülüs yay., İstanbul 1991, s.195-200.

¹¹ Niğdeli Kadı Ahmed'in, *el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*'i (*Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak*) (*İnceleme-Tercüme*), trc. Ali Ertuğrul, TTK yay., Ankara 2015, s.194-197.

¹² İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar yay., İstanbul 1991.

¹³ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr", *mad., DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 26.

yararlandığımız Türkiye Selçuklu Devleti'nin XII ve XIII. yüzyıllarını içeren siyasi olayları hakkında verdiği malumatların yer aldığı ve çalışmamızda kullandığımız son cildinin tercümesini Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın yapmıştır.¹⁴

7.el-Cüveynî, Alaeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşâ*

Ebü'l-Muzaffer Alâüddîn Atâ' Melik b. Bahâiddîn Muhammed el-Cüveynî 623 (1226) yılında Cüveyn'in Âzâdvâr kasabasında doğdu. Çok eski ve meşhur bir aileye mensup olduğunu söyleyen Cüveynî, şeceresini Abbâsî vezirlerinden Fazl b. Rebî'e kadar çıkarır. el-Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*'yi¹⁵ 1252'de Hülagü'nün Ön Asya hareketine başlamasıyla yazmaya başlamış ve 1259 yılında tamamlamıştır. *Tarih-i Cihan Güşâ*, 3 cilttir. Tezimiz için önemli olan kısmı III. Ciltte anlatmıştır. Türkiye Selçuklularının Moğollarla ilişkileri konusunda geniş bilgiler vermiştir. Selçukluların, Moğol tabiiyetine girdiği ilk yıllarda iki devlet arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri bizlere aktarmıştır. Moğol İmparatorluğunda meydana gelen siyasi olaylar, Moğolların Türkiye Selçuklu Devleti yönetimi hakkında verdiği kararların eserinde görmekteyiz. Mürsel Öztürk tarafından yapılan eserin tercümesinden faydalandık.¹⁶

8. Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*

Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî (ö. 761/1360) asıl adı olup Eflâkî nisbesiyle tanınır. Ârifî nisbesi ise Mevlânâ'nın oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye intisabından gelmektedir. Eski kaynakların hiçbirinde ailesi, adı, doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi yoktur. *Menakibü'l-Ârifîn*¹⁷ olarak isimlendirilen Mevlana Celâleddin Rumî ve etrafındakilerin menkıbelerini aktardığı eserini Eflâkî yazmıştır. Ulu Arif Çelebi'nin isteğiyle 718 (1318)'tarihinde başlayarak bir senede tamamlamıştır. Menâkib'da, İbn Bîbî ve Aksarayî'de anlatılan kimi olayların detaylarını ve Selçuklu Konya'sıyla alakalı bir çok bilgiyi de görmekteyiz.

¹⁴ Abdülkerim Özaydın, "el-Kâmil", *mad.*, *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 281.

¹⁵ el-Cüveynî, Alaeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşâ*, C. I-III, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1998, s.10-16.

¹⁶ Orhan Bilgin, "Cüveynî", *mad.*, *DİA*, C. 8, 140-141.

¹⁷ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet yay., İstanbul 1973.

9.Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*

1631 tarihinde Selanik'te doğan Müneccimbaşı'nın asıl ismi Ahmed b. Lütfullah'dır. Müneccimbaşılık görevinde bulunduğu için Müneccimbaşı ünvanıyla anılmıştır. Selanik'te Mevlevi hanede eğitim görmüş ve 1665 yılında müneccimbaşılık görevine getirilmiştir. Yazarın ünlenmesine neden olan eseri ise Türkçeye tercüme edilmiş olan *Câmiu'd-düvel*¹⁸dir. Eseri Türkiye Selçuklu tarihi hakkında bilgi veren 17.yüzyıl kaynağıdır. Eseri *Câmiu'd-Düvel*'de, II.İzzeddin Keykavus ve Moğollarla olan mücadelesini geniş bir biçimde anlatmıştır.¹⁹ Bu eser Ali Öngül tarafından tercüme edilmiştir.

B.Araştırmalar

Çalışmamızda kaynaklar dışında araştırma eserlere ve makalelere de başvurulmuştur. Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye*²⁰ adlı çalışması en çok yararlandığımız araştırma eserler arasındadır. Turan, eserinde Türklerin Anadolu'ya gelmesi, bu toprakların Türkleşmesi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî faaliyetleri ve politikaları, Moğol istilası karşısındaki faaliyetler ve devletin yıkılışı akıcı bir üslupla ele alınmıştır. Bütün bunların yanında Türkiye Selçuklu döneminde bu coğrafyanın genel durumu hakkında da çok kıymetli bilgiler mevcuttur.

Yine Osman Turan'a ait olan bir diğer araştırma kaynağımızda *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*²¹ isimli eserdir. Turan, burada tüm Selçuklu tarihini en geniş anlamda ele almakta ve Türk tarihinin karanlık noktalarına değinmektedir. Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşu ve ilk devirleri, Selçuklulardan önce Türklerin İslam medeniyetindeki mevkileri, devletin yıkılışından sonra meydana gelen müstakil Selçuklu devletleri, Moğol baskısı ile Türk ve İslam kültürünün çöküşünü işlemiştir. Ayrıca Osman Turan'ın *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*²², *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*²³, *Selçuklular ve İslamiyet*²⁴ adlı eserlerinden

¹⁸ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. I, çev. Ali Öngül, İzmir 2000, s.14-16.

¹⁹ Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı, Ahmed Dede" *mad.*, *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 4.

²⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken yay., İstanbul 1983.

²¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken yay., İstanbul 2003.

²² Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ötüken yay., Ankara 2014.

²³ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ötüken yay., Ankara 1988.

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken yay., İstanbul 2005.

de faydalanıldı. Claude Cahen'in *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*²⁵ adlı çalışmasında Türkiye'ye gelip yerleşen Türk boylarının Malazgirt'le başlayan süreçte siyasi, kültürel ve ekonomik yapılarını ele alan kitap, siyasi olayları ağırlık vermektedir. Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinin ele alan kitap bu alanda önemli bir eserdir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın *Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşu ve Gelişim Tarihine Kısa bir Bakış*²⁶ adlı eserinde Selçukluların uzun bir süre oyalayan ve büyük bir çapta olan Babaîler isyanı devleti krizin eşiğine getirmiş ve Moğolların Anadolu'ya hücumunun zemininde kolaylık sağlamıştır. Eserde Babaîler isyanına giden siyasi, sosyal ve psikolojik sürecin detayları geniş bir biçimde anlatılmış ve bundan yararlanılmıştır. Ali Sevim'in *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Devri*²⁷ adlı eserinde Türkiye Selçukluların doğuya yaptıkları akınlar gibi konulardan istifade edilmiştir. Nejat Kaymaz'ın *Anadolu Selçuklu Devleti İnhitatinde İdari Mekanizmanın Rolü*²⁸ adlı eserinde I. Alaeddin Keykubad'ın esrarengiz bir zehirlenme sonucu ani ölümü, çok genç aynı zamanda da yetersiz olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in olaylı bir şekilde tahta geçmesi, ümera arasında söz konusu olan anlaşmazlık ve çatışmalar, öne çıkan Emir Sadettin Köpek'in zorbalığı ve kanlı icraatı, Harizmliler sorunu, Türkmen Şeyhi Baba İshak'ın isyanı ve izlenen yanlış bir dış siyaset ve Köseadağ yenilgisi bu kötü gidişatın son halkasını oluşturan silsileler incelenerek konulardan istifade edilmiştir. Ayrıca Kaymaz'ın bir başka çalışması olan *Anadolu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev*²⁹ Türkiye Selçuklu tarihi açısından değerli bir alanı oluşturmaktadır.

Makale olarak, Şakir Turan'ın "Moğolların Anadolu'yu İstilasını Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzı Şekillenme"³⁰, adlı makalesinde XIII. asırda Moğol

²⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E. yay., İstanbul 1994.

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşu ve Gelişim Tarihine Kısa bir Bakış*, TTK yay., Ankara 2000.

²⁷ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Devri*, TTK Yay., Ankara 1993.

²⁸ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Devleti İnhitatinde İdari Mekanizmanın Rolü*, TTK yay., Ankara 1964.

²⁹ Nejat Kaymaz, *Anadolu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev*, TTK yay., Ankara 1958.

³⁰ Şakir Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilasını Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzı Şekillenme", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, Kütahya 2015, s.15-26.

akınlarıyla hızlanan göç dalgası uçlardaki Türkmen nüfusunun çoğalmasına neden olmuştur. Moğollardan kaçanları kendi bünyelerine alan boylar nüfuzlarını git gide güçlendirmişlerdir. Anadolu coğrafyasının sınırlarına konaklayan Türkmenler, kendi özlük ve benliklerini buralara getirerek, yaşamlarını idame ettirmeye devam etmişlerdir. Oluşan bu yeni beylikler ikamet ettikleri yerlerde kurumlar oluşturarak uçların Türkmen yapısında yeniden oluşmalarını ve Batı kesimlerini kendilerine yurt haline dönüştürmüşlerdir. Faruk Sümer'in "Anadolu'da Moğollar"³¹, İlhan Erdem'in "XIII. Asrın ilk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Hâkimiyet Mücadeleleri"³², Abdülkadir Yuvalı'nın, "İlhanlılar"³³ adlı çalışması tezimiz esnasında başvurduğumuz diğer bir çalışma olmuştur. Araştırmamız ile alakalı bir diğer çalışma ise Mehmet Suat Bal'ın doktora tezi olarak hazırlamış olduğu "II. Keykavus Dönemi (1246-1262)"³⁴ adlı çalışmasıdır. Araştırmacı çalışmasında II. İzzeddin Keykavus Dönemi'nin karanlıkta kalan kısımlarını aydınlatmaya çalışmış ayrıca birçok soruya da cevap vermiştir.

VI. XIII. Yüzyıla Kadar Türkiye Selçuklularına Kısa Bir Bakış

Devlet; toplum üzerinde hakimiyet kuran hukuki bağlamda emretme hak ve yetkisine sahip olan yüksek bir sosyal ve siyasal düzen bütünüdür. Selçukluların da hüküm sürdüğü Ortaçağ devlet yapılarını bizlere aktaran İbn-i Haldun'a göre; "*Ortaçağ devletleri, asabiyet yönü kuvvetli olan kavimlerce şiddet, kuvvet ve saldırganlıkla elde edilerek kurulurdu. Devletin ömrü, devleti kuran kavmin nüfus bakımından azlık, çokluk ve niteliklerini muhafaza etmeleriyle doğru orantılıydı.*"³⁵ Selçukluların kuruluş döneminde de bu unsurlar açıkça görülmektedir. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin ortaya çıkışı da kimi zaman Büyük Selçuklular ve ona bağlı beyler ile kimi zaman da Bizans İmparatorluğu'yla girilen amansız mücadeleler sonrasında olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelerek hakimiyet kurmaları gerek Türk-İslam gerekse dünya tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Türklerin bu bölgedeki

³¹ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Dergisi*, S. I, Ankara 1969, s. 1-147.

³² İlhan Erdem, "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Hakimiyet Mücadeleleri", *AÜDTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2000, C. XIV, S.30, s. 57-68; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 178-181.

³³ Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkler*, C. 8, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 202-203.

³⁴ Mehmet Suat Bal, II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2004.

³⁵ Sezgin Kızılcıkelik, *Sosyoloji Tarihi I (İbni Haldun, Machiavelli, Montesquieu ve Rousseau'nun Sosyal Teorileri)*, Anı yay, Ankara 2006, s. 48-49.

askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetleri gerek kendi dönemlerini gerekse sonraki devirleri derinden etkilemiştir. Süleyman Şah ile başlayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci I. Mesud dönemiyle tamamlanmıştır.³⁶

Melikşah tarafından Anadolu'nun fethine memur edilen Süleyman Şah(1075-1086) kısa zamanda İznik'e kadar bütün Anadolu'yu ele geçirerek 1075 tarihinde devletini kurdu. Rey'deki Büyük Selçuklulara bağlı olarak Anadolu'ya hakim olan Süleyman Şah, Bizans'ın içindeki durumdan faydalanmak suretiyle sık sık Bizans'ın içişlerine karışmaya, taht kavgalarında politikası gereği bazı imparatorlara destek olmaya başladı.³⁷ Bu arada kardeşi Mansur'un isyanını Sultan Melikşah'ın, Emir Porsuk komutasında gönderdiği kuvvetinde yardımıyla yendi. 1085 yılında ani bir baskınla Antakya Kalesi'ni aldı. Ancak Antakya'nın fethi, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'la arasının açılmasına sebep oldu. Tutuş ve müttefiki Artuk Bey, Süleyman Şah'ı Halep yakınlarında yendiler. Süleyman Şah bu savaşta 1086'da hayatını kaybetmiştir. Süleyman Şah Antakya seferine çıkarken idareyi İznik'te komutanlarından Ebu'l-Kasım'a bırakmıştı. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Ebu'l-Kasım'ın bağımsız hareketlerinden rahatsız olan Melikşah, Porsuk ve Emir Bozan komutasında Anadolu'ya birlik gönderdi. Ebu'l-Kasım affını istedi ise de Emir Bozan tarafından 1092 yılında öldürüldü. Aynı tarihlerde Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine serbest bırakılan Süleyman Şah oğlu Kılıç Arslan (1092-1107) Anadolu'ya gelerek babasının mirasını sahip aldı.³⁸ I.Kılıç Arslan, Ege'de oldukça kuvvetlenen Çaka Bey'i ortadan kaldırdıktan (1097) sonra Malatya'ya giderek burasını kuşatmıştır. Ancak büyük Haçlı ordusunun Anadolu'ya ayak bastığını duyarak İznik önlerine geldiye de sayıca üstün olan Haçlılar karşısında Anadolu'ya

³⁶ Osman Turan, "Türkler ve İslâmiyet", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 290-304.

³⁷ Aksarayî, *Ahbar*, s. 15; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, s. 128-129; Abû'l-Farac, *Farac*, C. I s. 331; Osman Turan, "Süleyman-Şah I ", *mad., İA*, C. XI, İstanbul 1979, s. 201-219; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 69-70; Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *TTK Belleten*, S. 218, Ankara 1993, s. 71-79; Mustafa Keskin, "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 531

³⁸ Osman Turan, "I.Kılıç Arslan", *mad., İA*, C.VII., s. 681-688; Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, C.VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 651-668; Abdulhalûk Mehmet Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıç Arslan Ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi*, İstanbul 1984, s. 162.

çekildi.³⁹ Eskişehir önlerinde tekrar şansını deneyen Kılıç Arslan, Haçlı ordusunu Antakya'ya ulaşıncaya kadar gerilla savaşlarıyla rahatsız etti. Haçlılar büyük zayıflık vermelerine rağmen boydan boya Anadolu'yu geçerek Antakya, Kudüs ve Urfa bölgelerini alıp buralarda krallık, kontluk ve prenslikler kurdular. Bu arada haçlıların arkasından gelen Bizanslılar da Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz sahil kesimini tekrar kontrollerine almayı başarmışlardı. Elinde yalnızca İç Anadolu kalan sultan I. Kılıç Arslan başkenti Konya'ya taşıdı.⁴⁰ Daha sonra Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı şehirler üzerine yürüdü. Bu yüzden Musul Atabeyi Çavlı, Artuklu İl-Gazi ve Suriye Meliki Rıdvan, Kılıç Arslan'ın üzerine yürüdüler. Suriye'de Habur suyu kenarında yapılan savaşı kaybeden Kılıç Arslan Habur'u geçerken 1107 yılında boğularak öldü. Yerine oğlu Mesud (1116-1155) geçtiyse de diğer kardeşi Şehin Şah onun hakimiyetini tanımadı ve taht kavgası 1116'ya kadar sürdü.⁴¹

Sultan Mesud başlangıçta Danişmendli Emir Melik'in egemenliğini tanımak zorunda kalmıştı. Ancak onun ölümünden sonra (1134) bağımsız hareket etmeye başladı. Anadolu'daki Selçuklu hakimiyetini yeniden kurmaya çalıştı. Ancak yeniden başlayan Haçlı Seferi(II.Haçlı) bu projesini önledi. III. Konrad idaresinde Alman kuvvetlerini Ceyhan önünde 1147 tarihinde bozguna uğratan Sultan Mesud, VII. Lui idaresindeki Fransız ordusunu da önce Yalvaç daha sonra Batı Toroslarda Kazkbelin'de yenerek büyük bir zafer kazandı. Ermenilerin hakim olduğu Maraş-Elbistan taraflarını da ele geçiren Sultan Mesud bir ara Konya'ya kadar gelen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u da durdurmayı başarmıştır. Ölümünden sonra yerine oğlu II. Kılıç Arslan geçti.⁴² II.Kılıç Arslan (1151-1192) saltanatının ilk yıllarında kardeşleri, Danişmendli Yağıbasan ve Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'la mücadele etmiştir. Bizans'ın batıdaki meşguliyetinden faydalanarak Anadolu'da birliği sağladı. En büyük rakibi Nureddin Mahmud Zengi'nin de ölümü (1174) üzerine Batı Anadolu ve Marmara dışında bütün Anadolu'ya sahip oldu.

³⁹ Mücteba İlgünel, “ Çaka Bey”, *mad.*, *DİA*, C.8, İstanbul 1993, s. 186-188; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 219.

⁴⁰ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konyanın Devlet Merkezi Oluşu” *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.25, (2011), s. 231-261.

⁴¹ Demirkent, “Kılıçarslan I”, *mad.*, *DİA*, C.25, Ankara 2002, s. 396-399.

⁴² Aksarayî, *Ahbar*, s. 29; Abu'l-Farac, *Farac*, s. 360; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, s. 292; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, s. 489; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 22.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, II. Kılıç Arslan tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla büyük bir ordu ile harekete geçti. Sultan II. Kılıç Arslan, Bizans ordusunu, Bizanslı ve Avrupalı tarihçilerin “Miryokefalos” felaketi olarak nitelendirdikleri savaşta ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu büyük zafer Anadolu’nun Türkleşmesinde büyük önem taşır. Bu tarihten itibaren artık Bizans Türkler’e karşı bir saldırı politikası takip edemeyecektir.⁴³ Bu zaferle Batı Anadolu ve Eskişehir ilerisindeki bölgeler Türk fethine açılmıştır. Türk orduları kısa zaman da Ege denizine kadar olan bölgede sayısız şehirleri ele geçirdiler. Sultan II. Kılıç Arslan saltanatının sonlarına doğru ülkesini eski Türk geleneklerine göre 11 oğlu arasında paylaştırdı. Ancak oğulları arasında şiddetli mücadeleler başladı. Bu sırada III. Haçlı seferi başlamış ve Frederick Barbarossa büyük bir ordu ile Anadolu’ya girmiştir. Ancak Silifke Çayı’nda Alman İmparatorunun ölümü Anadolu Türklüğünü yeni bir felaketten kurtarmış oldu. Ülke taht kavgası içinde iken II. Kılıç Arslan 1192’de ölmüştür.⁴⁴ Babasını yerine tahta çıkan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1211), kardeşi Süleyman Şah’ın baskısı üzerine Bizans’a giderek yardım almayı amaçlıyordu. Ancak istediği yardımı alamadı. Bu sırada IV.Haçlı Seferi sonunda Latinler İstanbul ele geçirmişlerdi.

I.Gıyaseddin Keyhüsrev’de böylece Anadolu’ya geçti. Aynı tarihlerde kardeşinin de ölümü üzerine Selçuklu emirleri tahta onu davet ettiler. Saltanatı zamanında Pontus (Trabzon) Rum Devleti III. Aleksios’u yendi. 1207 yılında Antalya’yı aldı. Ermeni Kralı II. Leon’u yendi. Eyyübler’in Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya yayılmalarını önledi. İznik Rum İmparatoru Laskarisle yaptığı Alaşehir Savaşında 1211 yılında öldü.⁴⁵ Türkiye Selçuklu Devletine en parlak devri yaşatan hükümdar ise I.Alaeddin Keykubad olmuştur. Alaeddin Keykubad (1220-1237) Türkiye Selçuklu sultanlarının en büyüklerinden biridir. Anadolu’da Türk birliğini büyük ölçüde genişleten Sultan Alaeddin Keykubad Antalya yakınlarındaki Kolonaros Kalesini alarak buraya kendi adını verdi. (Alâiye daha sonra Alanya)

⁴³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l*, C. I, s. 36-37; Abu’l-Farac, *Farac*, s. 395; Osman Turan, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 566- 579.

⁴⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l*, C.I, s. 39-40; Turan, *Vesikalar*, s. 33; Abdülkerim Özyayın, “Kılıçarslan II” *mad.*, *DİA*, C.25, Ankara 2002, s.399-403.

⁴⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l*, C.I, s.13-22; Aksarayî, *Ahbar*, s.31; *Anonim Selçukname*, s.26-28; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, s. 80; Turan, *Vesikalar*, s.26; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi Şehid*, Ankara 1997, s.22; Ali Sevim, Keyhüsrev I, *mad.*, *DİA*, C. 25, s.347-349.

Kırım'daki önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak üzerine Sinop'taki tersanelerde yaptırılan gemilerle bir donanma gönderen Sultan Alaeddin Keykubad burayı ele geçirdi.⁴⁶

Kıpçak ülkesi Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın egemenliğini tanıdı. Ermeni kralı vergiye bağlandı. Moğol orduları önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Harezmşah Celâleddin'in Anadolu'yu ele geçirme emeli karşısında onunla savaşa tutuşarak 1230 tarihinde Yassıçemen Savaşın da yendi. Kaçan Harezmşah Celâleddin Van civarında öldürüldü. Keykubad, doğu sınırlarını emniyete almak için kalelerini tamir ettirdi. Askerle mühimmat bakımından takviye etti. Doğuda büyük bir müdafaa zinciri oluşturdu. Ayrıca Moğol Hakanı Ögeday'a elçi göndererek anlaşma yaptı. Böylece Moğolların tecavüzünden Anadolu'yu korumuş oldu. I. Alaeddin Keykubad 1237 yılında zehirlenerek öldürüldü.⁴⁷ Yerine geçen II.Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1308) ise yetersiz bir hükümdardı. Başlangıçta emirlerinden Sadettin Köpek'in tesirinde kalarak bir çok hatalar yaptı. Bunlardan biri Harezm Beylerinden olan ve Selçuklu hizmetine girmiş olan Kayır Han'ın öldürülmesidir. Bu olay Harezm birliklerinin isyanına sebep olduğu gibi devleti uzun zaman uğraştırdı. Daha sonra Sadettin Köpek'i öldürttüyse de arkadan patlayan Baba İshak İsyanı (1239) devleti çok sarstı.⁴⁸ Anadolu'daki olayları dikkatli takip eden Moğolların Azerbaycan valisi Baycu Noyan Anadolu'ya girerek Selçuklu ordusunu 1243 Temmuzunda Köseadağ denilen yerde ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaş Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecini başlattı. II. Gıyaseddin'den sonra başa gelen sultanlar emirlerin elinde birer oyuncaktan farksızdı. 1256 yılında Anadolu'da büyük katliamlar yapan Moğollarla Vezir Muinüddin Süleyman Pervane anlaşarak devleti Kızılırmak sınır olmak üzere

⁴⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.I, s. 81; Aksarayî, *Ahbar*, s.31-33; Abu'l Farac, *Farac*, s.531; Osman Turan, "I.Keykubat", *mad.*, *İ.A.*, C. VII., s. 466-469. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.I, s.38; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 33; Faruk Sümer, *Keykavus I, mad.*, *DİA*,C.25, s.352-353; Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçukîler'e Ait Tarihi Eserler", *Türk Tarihi, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S.5, Ankara 1949, s. 120-131.

⁴⁷ Emine Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykûbad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220 1237)", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 590-597; Mehmet Çayırdağ, "I. Alaeddin Keykubad'ın Sikkeleri", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, 1996, s. 79-83; İbrahim Artuk, "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Belleten*, C.XLIV/174, Ankara 1980, s. 265-273.

⁴⁸ Osman Turan, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 566- 579; Ocak, "Babâlik", *mad.*, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 373-374.

ikiye ayırdılar. XIII. Yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da Türkmen Beylikleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.⁴⁹

⁴⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, s. 359-363; Aksarayî, *Ahbar*, s.36; Abu'l Farac, *Farac*, s. 536; Osman Turan, "Keyhusrev II", *mad.*, *İA*, C. VI, İstanbul 1977, s. 620-629; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Ankara 1969, s. 7-11; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 127, 163, 178,180.

I. BÖLÜM

II. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİNDE TAHT MÜCADELELERİ VE MOĞOL İLİŞKİLERİ

A. II. İzzeddin Keykavus'un Tahta Çıkışı (1246-1249/1254-1256)

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümüyle birlikte geride üç küçük oğlu saltanat tahtına aday olarak kalmıştı. Fakat bu üç melikin annesi ayrıydı. Bunlardan büyüğü olan II. İzzeddin Keykavus⁵⁰ Konyalı bir papazın kızı Berduliye Hatundan doğma iken ikincisi gayrimüslim bir hatunundan olan IV. Rükneddin Kılıç Arslan⁵¹ ve Gürcü Hatundan doğma II. Alaeddin⁵² Keykubad 'tır. En büyük melik olan II. İzzeddin Keykavus'un doğum yılı 1238'dir.⁵³ Annesi Berduliye Hatun'un gayrimüslim olması, II. İzzeddin Keykavus'un bir nebze olsa bu kültürden etkilenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca II. İzzeddin Keykavus'un Hristiyan dayıları Kir Haya ve Kirkedid'de onun devlet yönetimine müdahil olarak onu etkilemekteydiler.⁵⁴

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev vefatı sırasında kendileri Burgulu (Uluborlu) meliği olarak görevdeydi. Fakat burada ne kadar kaldığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. II. İzzeddin Keykavus'un atabeyi Üstâdüddar⁵⁵ (Saray nazırı) Mübarizeddin Armağan Şah'dır. Armağan Şah, hayırsever, dürüst ve tecrübesi olan atabeydi.⁵⁶ Arman Şah kısa bir süreliğine ancak atabeylik yapabildiği için II. Keykavus'u çok da etkileyememiştir. Zira Armağan Şah 1240 yılında meydana gelen Babaî isyanı sırasında şehit edilmiştir.⁵⁷ II. Keykavus'un doğumundan saltanat

⁵⁰ Hayatı için bk. Faruk Sümer, "Keykavûs II", *mad, DİA*, C.25, Ankara 2002, s.355-357.

⁵¹ Hayatı için bk. Faruk Sümer, "Kılıçarslan IV", *mad, DİA*, C.25, Ankara 2002, s.404-405.

⁵² Hayatı için bk. Faruk Sümer, "Keykubad II", *mad, DİA*, C.25, Ankara 2002, s. 359-360.

⁵³ Kaynaklar Keykavus'un doğum tarihi hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. İbn Bîbî II. Keyhüsrev'in 1238 yılında başa geçtiğinde erkek evladı olmadığını bu sebeple kardeşlerini öldürmeyerek Uluborlu kalesine hapsedtiğinden ve oğlu oluncaya kadar onlara dokunulmadığından bahseder. bk. İbn Bîbî. *a. g. e.*, C.II, s. 20-28. Osman Turan net bir tarih vermemiştir. Ancak sultanın 11 yaşında tahta çıkmış olabileceğinden bahseder. bk. Turan, *Türkiye*, s. 458.

⁵⁴ M.Ali Hacı Gökmen, "I.Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, mjh (Mediterranean Journal of Humanities Mediterranean) II/1, 2012, s. 121-130.*

⁵⁵ Bazı müslüman devletlerde sarayın ve sultan emlakinin idaresinden sorumlu görevli. bk. Fatih Yahya Ayaz, "Üstâdüddar", *mad., DİA*, İstanbul 2003, C. 42, s. 393-395.

⁵⁶ Osman Turan, "Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, C. XI, S. 41-44, s. 419-423.

⁵⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 88; Sümer, "Keykavus II", s. 355-356

tahtına yürüyünceye kadar Uluborlu kalesinde kardeşleri ile birlikte yaşamıştır. Bu küçük detaylardan başka onun çocukluğu dönemine dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Ancak bilinen tek şey II. Gıyaseddin Keyhüsrev bir süreliğine kardeşlerini öldürtmeyerek onları Uluborlu'ya kapattırıştır. Çünkü bu sırada henüz bir erkek çocuğu olmadığı için hanedanın geleceği için kardeşlerine dokunmamıştır. Fakat II. Keykavus'un doğumuyla beraber kardeşlerinin akıbetini belirlemiş ve onları ortadan kaldırmıştır.⁵⁸ Dönemin tüm kaynakları II. Keyhüsrev'in Gürcü eşinden doğma oğlu II. Alaeddin Keykubad'ı kendisine veliaht olarak bıraktığından hem fikirdir. Bunun ilk nedeni II. Keyhüsrev'in Gürcü eşine diğerlerine nazaran daha çok değer vermesinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca bir diğer sebep Gürcü Hatu'nun babası Selçuklu soyundan gelmekteydi. Ama ümeranın ileri gelenlerinden vezir Şemseddin Muhammed, Celâleddin Karatay, emir Şemseddin Hasoğuz, Esededdin Ruzbe, Pervane Fahreddin Ebubekir Attar gibi isimler büyük melik olan II. Keykavus'un tahta çıkması gerektiğini savundular. İbn Bîbî'e göre II. Keykavus yaşı küçük olmasına nazaran diğer meliklere göre daha lider ruhlu bir melikti ve tahta daha yakışır bir namzettir.⁵⁹ 1245 yılında yukarıda isimlerini zikrettiğimiz devlet ümerası Uluborlu'da olan II. Keykavus'u ve diğer melikleri Konya'nın Akşehir Altuntaş köyüne getirdiler. Tahtın sağına Rükneddin Kılıç Arslan'ı, soluna da Alaeddin Keykubad'ı oturtular. Bu taht değişikliği ile beraber nüfuzları etkin olan devlet adamlarının atamaları gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak; vezirlik (sahip) Şemseddin⁶⁰ İsfahani'ye'e, naiplik Celâleddin Karatay'a, Melikü'l-Ümera (beylerbeyi) Şemseddin

⁵⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.27-28; Aksarayî, *Ahbar.*, s..23-25; M.Saîd Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimaî ve İktisadî Hayat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 64-69.

⁵⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 88; Aksarayî, *Ahbar*, s.24-25; Abu'l Farac, *Farac*, s. 410.

⁶⁰ İran asıllı Selçuklu devlet adamı. (ö. 1249.) Sadettin Köpek devrinde onun diktatörlüğünden muzdarip olup daha sonra kendisinin benzer işlere kalkışmasıyla büyük çelişki abidesi olarak tarihin tozlu sayfaları arasındaki yerini almıştır. O devirdeki hemen tüm İranlılar gibi şairdi ve kıvrak bir zeka sahibiydi. Köpek'in idamıyla saltanat naibi oldu. 1243 Köseadağ bozgunu sornasın da ise 1245'te Altınorda hanı Batu'ya giderek onun teveccühünü kazandı. Batu Han onu Türkiye'ye Moğol valisi ve vezir olarak gönderdi. 1246'da II.Gıyaseddin ölünce ipleri eline aldı. Pervane (ferman sorumlusu) Ebubekir ve emir-i dad (adliye nazırı) Nusret'e, Ruzbe ve Hasoğuz adındaki rakip emirleri öldürttü sonra da Ebubekir ve Nusreti öldürttü. Bir süre sonra sultanın anası Berduliye Hatun ile evlendi ve daha evvel Ebubekir'e karşı Erzincan'dan yardıma çağırdığı Şerefeddin Mahmud'un gazabını üzerine çekti. bk.Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Semseddin İsfahânî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, Konya 2006, s. 265-267.

Hasoğuz'a, saltanat atabeyliği Esededdin Ruzbe'ye ve pervanelik Ebu Bekir Attar'a verilmiştir.⁶¹

1. Vezir Şemseddin İsfehanî'nin İktidar Mücadelesi

Şemseddin Hasoğuz ve diğer dört devlet adamı Emiri Dad Nusret, Esededdin Ruzbe ve Pervane Fahreddin Ebu Bekir Attar II. Keykavus'u sultanlığa getirdikten sonra devlet meselelerini tek elden yürütmeye karar verdiler. Fakat Şemseddin Hasoğuz ile emir Esededdin Ruzbe akrabalık yakınlığı ile devlet işlerinde de belli yerlere gelmeleri Emiri Dad Nusret⁶² ile diğer emirleri pek hoşnut etmemiştir. Bunun üzerine bu emirler vezir Şemseddin İsfehanî'yide de dolduruşa getirerek ölüm emirleri için onay almışlardır. Bu emirler vezirin sarayında bir tuzak hazırlayarak Akşehir ve Ilgın bölgesindeki eşkıyaların elebaşlarına ganimetler vadederek plan hazırladılar. Eşkıyaları Şemseddin sarayının etrafındaki yerlere konumlandırıdılar. Yapılan ihanete göre bu emirler geldiği vakit İsfahanî'nin vereceği işaretle yerlerin den çıkıp emirleri öldüreceklerdi. Bunu işleve dökerek hayata geçiren emirler, Emir Hasoğuz ve emir Ruzbeyi vezir Şemseddin İsfehanî'nin hastalığı konusunda oyuna getirerek ikisini de ortadan kaldırmışlardır. Bu durum vezir Şemseddin İsfahanî'ye olan güveni oldukça sarsmıştır. Emir Pervane ile Nusret telkinlerine uyan ve onların yönlendirmeleriyle iyice baskıları arttıran vezir Şemseddin İsfahanî, Tuğracı Mahmud'un telkinleri doğrultusunda Erzincan subaşı Şerefeddin Mahmud'u Beylerbeyliğine atamış ve iki emiri de hapse attırmıştır. Ancak bundan sonra bu sefer Şerefeddin Mahmud iktidarını kuvvetlendirmeye başlayınca vezir Şemseddin İsfahanî ile bir çekişme meydana gelmiştir. Bu çekişme vezir Şemseddin İsfahanî'nin II. İzzeddin Keykavus'un validesi ile nikâhlanmasıyla hasımlığa dönüşmüştür. Yaptığı bu siyasi manevra ile vezir Şemseddin İsfahanî kudretini arttırınca öteki devlet mensuplarını oldukça rahatsız etmişti. Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud Erzincan'a giderek burada isyan etmiş ancak isyanı kısa sürede bastırılmış ve öldürülmüştür.⁶³ Böylece vezir Şemseddin İsfahanî kendisine karşı güçlü bir iktidar

⁶¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 88-89; Aksarayî, *Ahbar*, s.25.

⁶² İbn Bîbî, Emir-i Dâd Nusreti'nin kötü tabiatlı, hırslı, ahlaksız ve sapık olduğundan bahseder. bk İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, s. 90.

⁶³ Nejat Kaymaz, *Pervane Müinü'd-din Süleyman*, Ankara 1970, s. 40-41.

ortada bırakmayarak nüfuzunu, kudretini iyice artmış oluyordu. Vezir Şemseddin İsfehanî 1247 yılından 1249'a kadar ülkeyi bir sultan edasıyla idare etmiştir.⁶⁴

2. IV.Kılıç Arslan'ın Moğolistan'a Gönderilmesi

II. İzzeddin Keykavus'un saltanat tahtına çıkmasından sonra devlet emirlerinin çekişmeler devam ederken diğer yandan bir takım gelişmeler yaşanmaktaydı. Moğollar'da yeni bir Kaan(Güyük Han) tahta çıkarken gönderilen elçiler II. İzzeddin Keykavus'u biat etmesi için Karakurum'a davet etmiştir. Selçuklu ümerası elçilere gereken önemi verip onları memnun etmeye çalışarak Selçuklu sultanının buradan ayrılmasıyla devletin başına gelebilecek tehlikeleri aksettirerek yerine melik IV. Kılıç Arslan'ın gelmesinin daha münasip olacağını dile getirdiler. Bu durum karşısında IV. Kılıç Arslan Atabeyi Bahaeddin Tercümanla beraber Moğolistan'a doğru yola çıkmıştır.⁶⁵

Selçuklu devlet adamları II. İzzeddin Keykavus'u Moğolistan'a yollamamak üzere bir takım gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Çünkü II. İzzeddin Keykavus'un düşündürülen asıl şey Konya'dan ayrıldığı anda diğer meliklerin iktidara geçmeleri idi. Ayrıca II. İzzeddin Keykavus saltanat hayatı boyunca Moğollara karşı boyun eğmemeye çalışmış ve sürekli bir mücadele içine girmiştir. Yaşanan bu gelişme mücadelenin ilk adımları olarak değerlendirilebilir. 1246 senesinin baharında yola revan olan IV. Kılıç Arslan, Ağustos'da Karakurum'da yapılacak olan kurultayda Türkiye Selçuklu Devletini temsilen yerini almıştır.⁶⁶ Fakat devlet ümerasının siyasi ihtirasları burada da gün yüzüne çıkarak, IV. Kılıç Arslan'ın atabeyi Bahaeddin Tercüman, Moğol Hanı'na telkinlerde bulunarak II. İzzeddin Keykavus'un saltanattan düşürülmesine ve melik IV. Kılıç Arslan'ın iktidara getirilmesine hatta vezir Şemseddin İsfehanî'nin katledilip yerine de Tercüman Bahaeddin'in getirilmesine dair bir yarlığ almıştır.⁶⁷

⁶⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.89-90; Sümer, "Keykavus II.", s. 355.

⁶⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 90; Aksarayî, *Ahbar*, s. 26; Abu'l Farac, *Farac*, s. 410.

⁶⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.115; Aksarayî, *Ahbar*, s.26; Abu'l Farac, *Farac*,548.

⁶⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 117; Aksarayî, *Ahbar*, s. 27.

B. Kardeşler Arasındaki İlk Mücadele (1249-1254)

Moğol Han'ından saltanat yarlığını alan IV. Kılıç Arslan iki bin Moğol askeri ile birlikte Sivas'a gelerek saltanatını ilan etmiştir.⁶⁸ IV. Rükneddin'nin ilk emri ise Şemseddin İsfahanî'nin yakalanması yönünde olmuştur. Durumu öğrenen Şemseddin İsfahanî, II. İzzeddin Keykavus ile birlikte Antalya'ya gitmeyi planlamıştır.⁶⁹ Celâleddin Karatay bu fikirden onu vazgeçirmeye çalışmış ise vezir Şemseddin İsfahanî ona pek güvenmemiştir.⁷⁰ IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın elçileri Konya'ya gelince vezir Şemseddin İsfahanî'nin evini basarak onu yakalayıp kaleye hapsedmişlerdir. Daha sonra onu önceden adını yukarıda zikrettiğimiz vezir Şemseddin İsfahanî tarafından öldürülen emirlerin yakınlarına teslim ettiler. Onlarda işkenceler ederek Şemseddin İsfahanî'yi öldürmüşlerdir. (8 Zilhicce 646/24 Mart 1249)⁷¹ Böylece vezir Şemseddin İsfahanî'nin Türkiye Selçuklu Devleti'nde büyük bir nüfuzun ve gücün sahibi olarak hüküm sürdüğü dönem sona ermiştir.⁷² IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ise Moğollar'dan almış olduğu yarlığa dayanarak kendini Sultan ilan etmiş ancak II. İzzeddin Keykavus ve diğer emirler bunu kabul etmemişlerdir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarafından gönderilen elçi Cemaleddin Hoteni'ye *“Küçük kardeşi büyük kardeşten üstün tutmak ve onu onun önüne geçirmek emirde ve hükümde öncelik tanımak şeriata uygun, doğrulukla bağdaşır, örf ve adetlere akışır bir durum değildir. Kim bu yola başvurursa, bütün insanların, hilafet makamının ve ümmetlerinin imamlarının nezdinde kınanır. Onun için şimdiye kadar yapılan yanlışların bundan sonra sürdürülmemesi gerekir.”* diyerek cevap gönderen emir Celâleddin Karatay ve diğer emirler saltanat tahtına üç melikin birlikte çıkması gerektiğini bildirdiler. Elçi Hoteni'de bunun doğru olduğunu düşünerek IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a durumu aksettirdi. Bunun üzerine bu

⁶⁸ İbn Bîbî *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 117-118; Turan, *Türkiye*, s. 425.

⁶⁹ Abu'l Farac, *Farac*, s. 548.

⁷⁰ Celâleddin Karatay, yüksek ahlaki dindarlığı ve faziletleri ile tanınmış, herkesin hürmetini kazanmıştır. Bu sebeple onun adı fermanlarda daime şöyle geçerdi; “Allah'ın Yeryüzündeki Velisi” bir diğer unvanı ise “Ebû'l-mulûk ve,'s-selâtin” yani hükümdar ve sultanların babası olarak anılırdı. bk. Osman Turan, Celâleddin Karatay ve Vakfiyeleri, *Belleten*, XLV., S. 170, s.30-35; Zehra Odabaşı, *Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya 2012, s.38-40.

⁷¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 118; Turan, *Celâleddin*, s. 32.

⁷² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 118-119; Aksarayî, *Ahbar*, s. 27; Bal, *a. g. t.*, s. 25; Kayalioğlu, *a. g. t.*, s. 20.

fikirden vazgeçen IV. Rükneddin Kılıç Arslan Moğollar'dan aldığı askeri yardımı geri gönderdi.⁷³

1. I. Sultan Hanı Savaşı (1249)

Moğol askerlerinin gönderilmesinin ardından IV. Rükneddin Kılıçarslan ve yanındaki emirler, Kayseri'ye doğru yönelmişlerdir. Latif Kervansarayına geldiklerinde, buradaki emirlerin kendisinden hoşnut olmadığını gören IV. Rükneddin Kılıç Arslan, onları görevlerinden almıştır. Vezirlik makamında bulunan Bahaeddin Erzincani'nin yerine Nizamettin Hurşid getirilmiş; Beğlerbeği makamı Siraceddin Sarıca'ya; Malatya subaşılığı Seyfeddin Torumtay'a; Sivas subaşılığı da Seyfeddin Türkeri'ye verilmiştir.⁷⁴

Vezirlikten azledilen Baheddin Erzincani ise, kendilerine yardıma gelmiş olan Moğol askerlerinin yanına gitmiş ve oradan Celâleddin Karatay'a haberci yollayarak, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve emirlerine karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Bahaeddin Erzincani'nin niyetini anlayan Celâleddin Karatay, onun bu sözlerine itibar etmemiş ve gayretini saltanat işlerinin yürütmesine adamıştır. IV. Rükneddin Kılıçarslan, Aksaray'a geldiğinde yanındaki emirler Kadı Cemalettin Hoteni'nin kendilerine getirmiş olduğu ve kabul ettikleri üç kardeşin aynı anda tahta oturması teklifinden vazgeçmişler ve eskiden olduğu gibi IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın kendi başına saltanat sürmesi iddiasında bulunmuşlardır. Bunun üzerine Celâleddin Karatay, Şeyh İmameddin Malatya ve Necmeddin Nahcevani'yi, IV. Rükneddin Kılıçarslan'a ve taraftarlarına öğüt vermeleri için birkaç defa göndermiştir. Ancak Sultan Rükneddin'in taraftarları bir türlü razı olmamışlardır.⁷⁵

Sultan II. İzzeddin Keykavus, Celâleddin Karatay ile bir gün bu durumları konuşurken gülümsemiştir. Bunun üzerine Celâleddin Karatay, II. İzzeddin Keykavus'a niçin güldüğünü sormuştur. II. İzzeddin Keykavus da cevap olarak *“Daha önce babam, saltanatı küçük kardeşimize verdi. Emirlerin ona uymalarını*

⁷³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 120-122; Aksarayî, *Ahbar*, s. 26; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veled el-şefîk*, s.295.

⁷⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 122; Kansu Ekici, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005, s. 20.

⁷⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 122; Aksarayî, *Ahbar*, s. 28; Bal, *a. g. t.*, s. 23-24.

buyurdu. O konuda hepsinden sağlam belgeler ve ağır yeminler aldı. Fakat Hakkın desteği benim yanımda olduğu için, babamın tedbirinin aksine, semavi takdirin hükmüyle tahtın köşesi benim ışıqla aydınlandı. Şimdi ise, kardeşim kardeşlik haklarını çiğniyor. Saltanat belgemizin üzerine ayrılık mührünü vuruyor. Fakat Allah bana yeter. Hakkın faziletine ve desteğine güveniyorum. Bakalım başımıza neler gelecek.” demiştir. Celaleddin Karatay’da “Yüce padişah, Ulu Tanrı’nın yardımını gördüğüne göre emeline ve arzusuna kavuşacaktır.” demiş ve ardından divana gitmiş, burada Seyfeddin Habib Pervane, Tuğracı Şemseddin ve Emir-i Dad Fahreddin Ali ve diğer devlet adamlarına, II. İzzeddin Keykavus’un söylediklerini aktarmıştır.⁷⁶

Böylece emirler biraz olsun moral bulmuşlardır. Daha sonra bu emirler Konya’dan hareket ederek, Ruzbeh düzlüğüne gelmişler ve buradan etrafa asker toplamak için haberciler göndermişlerdir. Etraftan Arap ve diğer ücretli askerler gelerek, II. İzzeddin Keykavus’un ordusuna katılmışlardır. II. İzzeddin Keykavus’un ordusunun mevcudu, ücretli askerlerin katılımlarıyla giderek artmış ve Sultan Kervansarayı’na⁷⁷ geldikleri zaman 10 bin kişiye ulaşmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve emirleri ise, kendilerine karşı toplanmış olan bu orduyu ciddiye dahi almamışlar hatta II. İzzeddin Keykavus tarafından gelen elçilerin barış tekliflerini kesin bir dille reddetmişlerdir.⁷⁸ IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın barış tekliflerini reddetmesinin en önemli nedeni, muhtemelen kendisinin doğu vilayetlerinden gelirken topladığı ve gönüllü olarak kendisine katılmış olan devlet askerlerinin, toplama bir ordu karşısında başarısız olacağına ihtimal vermemiş olmasındandır.

Ertesi gün sabahleyin, her iki ordu silahlarını kuşandıktan sonra saflar halinde karşı karşıya gelmişlerdir. II. İzzeddin Keykavus’un öncü birliklerinin komutanları

⁷⁶ İbn Bîbî, *aynı yer.*; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veled el-şefik*, s.297; Ekici, *Anadolu Selçuklu*, s. 22-23.

⁷⁷ Sultan Kervansarayı, Konya ile Aksaray arasında, Aksaray’a 40 km. uzaklıktadır. Selçuklu kervansaraylarının en büyüğü (4866 m²) ve en anıtsalıdır. bk.Cengiz Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları (Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri)*, İstanbul 1999, s. 140.

⁷⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü ’l*, C.II, s. 123; Aksarayî, *Ahbar*, s. 28; Bal, *a. g. t.*, s.59-60.

Emir-i Ahur⁷⁹ Fahreddin Arslandoğmuş ve Emir-i Candar⁸⁰ Nureddin Yakup; IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öncü birlik komutanları ise Seyfeddin Torumtay ve Seyfeddin Türkeri idi. İki taraf böyle karşılıklı saflar halinde dizildikten sonra, sultanlarından gelecek olan savaş emirlerini beklemişlerdir. Fakat hala barış umudu olduğu için, iki tarafta uzun bir süre birbirlerine saldırmamış, elçilerin gidip gelmelerini ve antlaşma yapmalarını beklemişlerdir. Bu sırada Seyfeddin Torumtay'ın ordusundan on beş kadar sipahi, II. İzzeddin Keykavus'un ordusuna karşı ansızın saldırıya geçmiştir. Ardından püskürtülen ve bazıları öldürülen sipahilerin durumunu gören Seyfeddin Torumtay kumandasındaki diğer askerler, savaşmaktan vazgeçmişler ve savaş alanını terk etmişlerdir. Seyfeddin Torumtay'a gelince, kendi başına kalmış ve kısa bir süre sonra yakalanmıştır.⁸¹

Sol tarafta bulunan Seyfeddin Türkeri'nin de saldırıya geçtikten bir süre sonra yakalanmış olması, savaşın sonunu hemen hemen belli etmiştir. Bu arada savaştan uzak duran ve uygun anı kollayan Siraceddin Sarıca, durumun kötüye gittiğini görünce, kaçmayı tercih etmiş ve dağ yoluyla Aksaray'a gelmiştir. Bu durumu gören ve fazla adamı kalmayan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, çetr, sancak, bayrak gibi sultanlık alametleriyle beraber, gulamlarını, askerlerini ve Kadı Cemaleddin Hoteni'yi alarak, kendini savunmak düşüncesiyle taşlık bir tepeye çıkmıştır. Bunu gören II. İzzeddin Keykavus'un ordusundan Fahreddin Arslandoğmuş, derhal o tepeye hücum etmiş, önüne çıkan Kadı Cemaleddin Hoteni'yi öldürmüştür. Ardından IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a doğru ilerlemiş ve önüne geldiği zaman atından inerek, yeri öpmüştür. Daha sonra Emir-i Ahur olan Fahreddin Arslandoğmuş, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın atının yularından tutmuş ve askerlerin arasından geçerek II. İzzeddin Keykavus'un tarafına götürmeye başlamıştır. Kardeşinin getirildiğini öğrenen II. İzzeddin Keykavus da, yanındaki emirlerle ata binerek kardeşini

⁷⁹ Emir-i Ahur, sarayın ve hükümdarın hayvanlarına bakan Hasahurun birinci emiri olup, emri altında hademe, seyis ve sair vazife sahipleri bulunurdu. bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, s. 37.

⁸⁰ Candar, muhafız demektir. Emir Candar da muhafız efradın emiri ve kumandanıdır; kapıcılar ve perdedarlar bunun emri altındadır. Emir Candar, ayrıca saray muhafızlarının tümünün kumandanı olup, saraya gelen ve sultanının huzuruna çıkacaklara refakat eder, sultanın huzuruna çıktıkları zamanda onların önünde yürürdü. Emir Candar'ın bir görevi de, barış zamanı Sultanın tevkif veya öldürtmek istediklerine nezaret edip, cezalarının uygulanmasını sağlamaktı. Emir Candar'ın savaş zamanındaki görevi ise, hükümdarın etrafında dolaşıp güvenliğini sağlamaktı. bk. Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 358-359.

⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 123-124; Aksarayî, *Ahbar*, s. 30-31; Kayalıoğlu, *a. g. t.*, s.32-33.

karşılamaya çıkmıştır. Karşılaştıkları zaman tabiatı itibariyle heyecanlı bir kimse olan II. İzzeddin Keykavus, kardeşine sarılarak ağlamış ve aralarının bozulmasını emirlerin fesatlığına bağlamıştır. Ardından kardeşini Sultan Kervansarayı'na götürmüş ve karşı taraf askerlerinin yakalandıklarında elbiselerinin, silahlarının ve atlarının alınmasından sonra serbest bırakılmalarına dair çavuşlara ve askerlere emir vermiştir (1 Rebiü'l-Evvel 647–14.07.1249).⁸² Yakalanan emirlerse, Sultan Kervansarayına kapatılmıştır. Savaşın ertesi günü ise Konya'ya hareket edilmiştir. Konya girişinde de gelenek olduğu üzere Sultan ve yanındakiler Sadeddin Köpek Sarayı'nda, köşkler kurularak karşılanmış ve ardından törenlerle şehre götürülmüştür.⁸³

Celâleddin Karatay'ın tavsiyeleriyle savaşın izlerini ve dargınlıklarını ortadan kaldırmak isteyen II. İzzeddin Keykavus, ilk iş olarak savaşta yakalanan emirler için kefalet bedeli belirlemiştir. Kefalet bedelleri ödendikten sonra da, emirlere hilat giydirmiş, makamlarının ve iktalarının bulunduğu yerlerine iade etmiştir. Böylece savaşın izleri bağışlamayla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.⁸⁴ Celâleddin Karatay ve diğer devlet adamları, daha sonra Selçuklu tahtının şerefini korumak hem de Moğolları tatmin etmek gayesiyle, üç kardeşin birlikte saltanat sürmelerine karar vermişlerdir. Bu maksatla üç kardeş adına hutbe okunduğu gibi üçünün de adının bulunduğu sikkeler bastırılmıştır.⁸⁵

C. Üçlü Saltanat Dönemi ve Emir Celâleddin Karatay

Aksaray Sultan Hanı yakınlarında meydana gelen iki kardeş arasındaki savaş (1 Rebiül evvel 671/14 Haziran 1249 Pazartesi) II. İzzeddin Keykavus'un zaferiyle sonuçlanmasından sonra Celâleddin Karatay, üç kardeşin ortak hükümdarlığı ile

⁸² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 124-125; Aksarayî, *Ahbar*, s. 29; *Anonim Selçukname*, s. 34.

⁸³ Abu'l Farac, olayların akışını tamamen farklı anlatır. Ona göre, IV. Rükneddin Kılıç Arslan Moğolistan'dan döndüğünde Celâleddin Karatay, ülkeyi iki kardeş arasında taksim etmiştir. Bu taksime göre; ülkenin Konya, Aksaray, Ankara ve Antalya şehirlerini içeren batı kısmı II. İzzeddin Keykavus'a, geri kalan doğu kısımları da IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a verilmiştir. Bir süre bu şekilde gittikten sonra sonra Kağan'ın yarlığını öne süren IV. Rükneddin Kılıç Arslan, bütün ülkenin sultanlığını istemiştir. Bu isteğinin yerine getirileceğini söyleyen Celâleddin Karatay da, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Aksaray'a davet etmiş, daha sonra da burada pusu kurarak esir almış ve Konya'ya getirmiştir. Ardından üç kardeş aynı anda tahta çıkmış ve hüküm sürmüşlerdir. bk. Abu'l Farac, *Farac*, s. 549. Abu'l Farac, burada üçlü saltanatla, iki saltanat dönemlerini birbirine karıştırmıştır.

⁸⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 124; Aksarayî, *Ahbar*, s. 28-29; Turan, *Türkiye*, s.465.

⁸⁵ İbrahim Artuk, "II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 283.

Selçuklu birliğini ve asayişini korumayı hedeflemiştir. Meydana getirmiş olduğu bu sistemle üç kardeşin arasından yine büyük olan melik II. Keykavus asıl sultan olarak anılacaktı. Protokolde ise isimleri sırasıyla zikredilecek olan kardeşlerin hutbe, para ve kitabelerde isimleri sırayla anılıyor ya da bazen sadece büyük sultanın (II. İzzeddin Keykavus) adı kullanılıyordu. 1249-1250 tarihlerinde basılmış olan para ve kitabelerde üç kardeşim isimleri sırasıyla yer almaktaydı.⁸⁶ Emir Celâleddin Karatay, bu ortak saltanat döneminde naibliğini terk ederek üç küçük sultanın atabeyliği birden yapmıştır. Bu görevi almasındaki asıl amaç yaşları küçük olan bu üç melikin devlet adamlarının elinde birer siyasi koz olmalarının önüne geçmek istemesiyle alakalıdır. Böylece emir Celâleddin Karatay “Atabeg-i Rum” yani “Selçuklu Saltanatı Atabeyi” unvanını alarak kardeşler arasında birliği bir süreliğine korumuştur.⁸⁷ Ortak saltanat dönemini değerlendirecek olursak; Celâleddin Karatay hanedanı ve devlet bekasını Moğollardan korumak amacıyla aynı zamanda Moğolları da üzerlerine çekmemek için bulduğu bir yol diyebiliriz. Ancak bu düzenin Türk devlet geleneğinde yeri olmadığı için sağlıklı ve uzun ömürlü olması beklenemezdi. Zira bu durum Celâleddin Karatay’ın nevi şahsına münhasır olarak kalmıştır. “*Ülke hanedan üyelerinin ortak malıdır.*” felsefesi Türk tarihinde hiçbir zaman bu şekilde düşünülmemiştir.

Yapılmaya çalışılan bu sistem Türk devlet anlayışına uymamıştır. Aslında bu sistemin bize gösterdiği en önemli durum şudur ki sultan olarak atfedilen 10-11 yaşlarındaki bu çocukların durumları göz önüne alındığında emirlerin elinde oyuncak olmaksızın bu tarz bir uygulama ile bir süreliğine de olsa korunmuş oldular. Nasıl ki II. İzzeddin Keykavus’un ilk yıllarında vezir Şemseddin İsfahanî etkin bir roldeyse bu dönemde de Celâleddin Karatay’ın etkinliği zirve yapmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğol desteğini alarak hükümdar olmak istemişti. Ancak girişimlerinde

⁸⁶ Üç sultanın isimlerinin birlikte geçtiği kitabe ise Tokat’ın 1 km kuzeyinde bir köprü üzerinde bulunmaktadır. Pervâne Hamid b. Ebûl-Kasım b. Ali el-Tusî tarafından H 648/ M 1250 yılında yaptırılmıştır. Kitabe üzerinde de isimler büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Paraların üzerindeki ibarelerin kitabelere de işlenmesi elimizdeki bilgileri destekler. Halil Edhem, “Anadolu’da İslâmî Kitabeler”, *TOEM*, İstanbul 1331, S.6, s.641-644; Uzunçarşılı, *a. g. e.* s.4- 5; Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s.268-269; II. İzzeddin Keykavus’un en büyük kardeş olmasından dolayı ya da bir önceki dönemin tek hükümdarı olmasından dolayı H.648 / M.1250 tarihli bir kitabe de yalnız onun adı zikredilir. bk. Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s.11-12.

⁸⁷ Ibn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 88-89; Aksarayî, *Ahbar*, s. 28; Turan, “Keykavus II”, s.642; Odabaşı, Celâleddin Karatay, s. 51; Kayalıoğlu, *a. g. t.*, s.23-24

başarısız olmuştur. Önerilen çözüm yolu ise üç kardeşin ortak saltanatıydı. Fakat burada gücü ve etkisi en az olan ve yaşı en küçük olan II. Alaeddin Keykubad'ın niçin hükümdarlığa ortak edildiği konusunda herhangi bir açıklamaya rastlamadık. Türkiye Selçuklu ümerasası hükümdar olarak II. İzzeddin Keykavus'u ve Moğolların hükümdar tayin ettiği IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı hükümdar ilan etmişler bu arada II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kendine veliaht tayin ettiği II. Alaeddin Keykubad'ı da saltanata ortak etmişlerdir. Göstermelik olsa da saltanata ortak edilerek onun da çıkarabileceği muhtemel bir isyan ve karışıklığın önüne geçinilmek istenilmiş olabilir. Kaynaklardaki üçlü saltanat döneminin siyasi olaylarını anlatmadan evvel Celâleddin Karatay'ın şahsından bahsetmekte fayda vardır. Kaynaklarda Celâleddin Karatay'ın büyük ölçüde övülerek anlatılması onun, döneminde ne kadar etkili bir devlet adamı olduğunu gösterir. Celâleddin Karatay, I. Alaeddin Keykubad ve sonraki dönemler de sırasıyla “*emir-i devât*”⁸⁸, “*emir-i taştâne*”, “*hazinedâr-ı hâss*”, “*nâib*” ve “*atabey*” olarak birçok görevde yer almıştır. I. Alaeddin Keykubad'ın döneminde göreve alınmadan önce Selçuklu devlet geleneğine uyularak bir gulâmthane de eğitilmiştir. Sonraları saray ya da askeriye de görevler almıştır. İbn Bîbî, Celâleddin Karatay'ın I. Alaeddin Keykubad'ın saltanata çıkışından zehirlenip vefatına sultanın hizmetinde olduğunu yazmıştır.⁸⁹ Celâleddin Karatay'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nde etkin bir siyaset adamı olması özellikle II. İzzeddin Keykavus'un hükümranlık dönemine denk gelmektedir. Aslında Türkiye Selçuklu Devleti'nde I. Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle sultanlar dönemi sona ermiş, devlet adamlarının kontrol ettikleri bir dönem başlamıştır. Belki bu dönemden sonra Türkiye Selçuklu tarihi Şemseddin İsfahani dönemi Celâleddin Karatay ve Mu'ineddin Süleyman Pervane⁹⁰ gibi devre damgasını vuran devlet adamları dönemi gibi anlatılabilir.⁹¹

⁸⁸ Devâtdâr, İslâm devletleri'nde başlangıçta hükümdarın divit takımından sorumlu olan, daha sonraki dönemlerde ise çok çeşitli ve önemli vazifeler üstlenen saray görevlisine verilen addır. Bu görev Abbasi ve Selçuklular'da vezirlik alâmetlerinden olduğu öne sürülse de Fatımî ve Eyyubilerde adına basit bir memuriyet olarak rastlanılmaktadır. bk. Asri Çubukçu, “Devâtdâr”, *mad.*, *DİA*, C.9, İstanbul 1994, s. 221.

⁸⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 122-124; Abu'l-Farac, *Farac*, s. 549-550; Turan, *Türkiye*, s.466-469; Odabaşı, a. g. t., s. 51-52.

⁹⁰ Türkiye Selçukluları tarihinde bir döneme adını veren devlet adamı. II. Gıyaseddin Keyhusrev'in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemî'nin oğludur. Kaynaklarda adı ilk defa Tokat emîri olarak zikredilen Mu'ineddin'in Erzincan serleşkerliği (subaşılık) gibi önemli bir mevki elde etmek için

D. Sultan II.Alaeddin Keykubad'ın Öldürülmesi

Celâleddin Karatay'ın kısa süreliğine de olsa sağladığı bu huzur dönemi Altınordu Han'ı Batu Han'ın gönderdiği elçilerin Konya'ya gelişiyle çökmeye başladı. Elçilerin geliş amacı merhum vezir Şemseddin İsfahanî'nin katlinin nedeninin ortaya çıkarılması ve ek vergilerin alınması yönündeydi.⁹² Vezir Şemseddin İsfahanî, 1243 Köseadağ mağlubiyetinden sonra Baycu Noyan'a biat etmiş ölümünden önce de Batu Han'a haber verip yardımını talep etmiştir. Ancak Batu Han ona yardım cevabını bile vermeden evvel vezir Şemseddin İsfahani'nin öldürülmesi hanı rahatsız etmiş ve bunun araştırılmasını istemiştir. Celâleddin Karatay, Moğolları fazla kızdırmamak için Tuğracı Şerefeddin Mahmud'u elçi olarak Batu Han'a yolladı. Bu dönemde vezirliğe atanan Kadı Necmeddin görevine başladıktan bir süre sonra bazı şeylerin yolunda olmadığını anlayınca merhum vezir Şemseddin İsfahani gibi olmaktan korkarak vezirliği terk edip Halep'e kaçtı.⁹³ 1250 senesinde Altın Orda'ya Şerefeddin Mahmud Tuğraî'nin önderliğinde bir elçilik heyeti gönderildi. Elçilik heyetinde bulunan devlet adamları; Reşideddin Cüveynî, Şucâeddin Abdurrahman (Reis'ul-bahr), Necibeddin (Müstevfi), Hatreddin Zekeriya (Emir-i Dâd), Sarimeddin Alp-saru (Şemseddin İsfahani'yi öldürenlerden) ve Bahaeddin Erzincanî (Şemseddin İsfahani'yi öldürenlerden) Batu Han'a giderek onun sorularını cevapladılar. Bu emirler beraberlerinde götürdükleri eşyalarla hanı ikna ederek masum olduklarını kanıtladılar. Ceza almaktan ziyade, hepsi birer derece olarak döndü. Mahmud Tuğraî; Necmeddin Nahçevânî'den boşalan vezirliğe atanırken, Sücaeddin nâibliğe, Necibeddin Düleycânî istifaya, Reşideddin Cüveynî emir-i arızlığa, Hatreddin Zekeriya-yı Şucasî ise Çorum emirliğine getirilmişti.⁹⁴ Bu emirler Konya'ya geldikten sonra Sultan'ın huzuruna çıkarak beraberlerinde getirdikleri hediyeler ile aldıkları yarlıkları sultana sundular. Emirlerin kendi şahısları uğruna yaptıkları bu hareket devletin bekası için çalışan Celâleddin

devrin güçlü kumandanlarından Seyfeddin Torumtay ile nüfuz mücadelesine girdiği ve Baycu Noyan'ın desteğiyle Erzincan subaşılığına getirildiği kaydedilir. bk.Nejat kaymaz, Pervane Süleyman(13. Yüzyılın İşbirlikçi Emiri Muinüddin Süleyman), Kaynak yay., İstanbul 1999, s. 46. Muharrem Kesik, "Muinüddin Süleyman Pervâne", *mad., DİA*, C.31, s. 91.

⁹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 123; Aksarayî, *Ahbar*, s.36; Bal, *a. g. t.*, s.64-66.

⁹² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 127; Aksarayî, *Ahbar*, s. 37; Akdağ, *İçtimaî*, s. 82-84.

⁹³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 128; Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003, s. 56-62.

⁹⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 129; Aksarayî, *Ahbar*, s. 37-38; Turan, *Türkiye.*, s. 466.

Karatay, Yav-taş, Nizameddin Mürşid ve Arslandoğmuş gibi emirleri derinden sarsmıştı. Zira o zamana kadar Türkiye Selçuklu sultanından başka kimseden emir almayan bu emirler Moğollardan gelen bu yarlığa boyun eğmişlerdi.

Bu durum oldukça üzücüydü. Bu siyasi çekişmeler esnasında Muînüddin Süleyman ile Seyfeddin Erzincan sübaşılığı konusunda anlaşmazlığa sürüklendiler. Yaşanan bu sorunun giderilmesi için vezir Mahmud Tuğraî devlet erkânının aleyhine gizli bir mektup yazınca ve bunu Baycu Noyan'a göndermek isteyince Celâleddin Karatay tarafından tutuklandı ve Antalya'da hapse atıldı. Boşalan vezirlik makamına Kadı İzzeddin Muhammed atandı. Kadı İzzeddin⁹⁵ vezirliğe geldikten sonra II. İzzeddin Keykavus dönemine damgasını vurmuş bir devlet adamıdır.⁹⁶ Kadı İzzeddin Muhammed kısa sürede kararlı ve yerinde kararlarıyla bu makam için en uygun kişi olduğunu göstermiştir.⁹⁷ Kadı İzzeddin'in vezirliğe başlamasının hemen ardından Moğolistan'dan ardı ardına gelen elçiler II. İzzeddin Keykavus'un, Moğol Kağan'ının yanına gitmesi için isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Vezir Kadı İzzeddin Muhammed, her seferinde özürlerle ve değerli hediyelerle elçileri geri göndermiş fakat Moğol hükümdarı Mengü Han⁹⁸ bu özürleri kabul etmemiştir. Sonunda hiçbir devletin tahakkümü altında bulunmayı kabul etmeyen, hatta böyle bir düşünceden bile uzak olan sultan ve devlet erkânı, riski göze alamayıp, Moğol Kağan'ının huzuruna gitmek için karar almışlardır. Dönemin üç sultanı II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alaeddin Keykubad ve devlet erkânının önemli isimlerinden oluşan bir kabile yola çıkmış ve Kayseri'ye kadar gelmişlerdir.

⁹⁵ Güvenilir, dürüst ve ilim sahibi olan Kadı İzzeddin, halkın ve devlet adamlarının güvenini kazanmış biriydi. Kadılık görevinin dışında önemli vazifeleri de yerine getiriyordu, Bağdat'a elçi olarak gönderilmesi bu vazifelerden biriydi. Tuğrâcî Sâhip'ten boşalan vezirlik makamına, Emîr Celâleddin ve arkadaşlarının kararı ile Kadı İzzeddin getirildi. Kadı İzzeddin'e duyulan güvenden dolayı vezirlik yetkilerini ona tam olarak verdiler ve herhangi bir sınırlama getirmediler. Kadı İzzeddin, bu döneme damgasını vurmuş önemli bir devlet adamı idi. Moğollarla mücadele etmiş, Sultan İzzeddin'i de Moğol tesirinden kurtarmaya çalışmıştır. Doğru ve dürüst kişiliği sayesinde dirayetli bir devlet adamı olmuş, sultanı etrafında oluşan serseri takımından uzaklaştırmayı başarmıştır. Kaynakların hepsi onun hakkında övücü ifadeler kullanır. Mevlâna Celâleddin Kadı İzzeddin'e büyük bir saygı duymaktaydı. Duyduğu bu saygı yazdığı mektuplardan anlaşılmalıdır. Mevlânâ, *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap yay., İstanbul 1999, s.107-111.; İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Ankara 1997. s. 416-420.

⁹⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.125; Aksarayî, *Ahbar*, s. 39; Turan, *Türkiye*, s. 471.

⁹⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 130-131; Aksarayî, *aynı yer*; Turan, *Türkiye*, s. 471-472.

⁹⁸ Mengü Han, Cengiz İmparatorluğu hükümdarlarından olup, 1251-1258 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Burada, Celâleddin Karatay ve Vezir Kadı İzzeddin Muhammed'in etkisinde olan, bu yüzden de hareketlerinde devamlı bu iki devlet adamının onayını alan II. İzzeddin Keykavus, Seyfeddin Türkeri'nin etkisinde kalarak, içkiye, kumara ve kadına alışmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un karakterinde meydana gelen bu ani değişimler, devlet yönetimine de yansımıştır. II. İzzeddin Keykavus, eğlence meclislerinde kendisini eğlendiren kölelere yüksek mevkiler bahşetmiştir. Onun, bu şekilde adalet ve hak gözetmeden yaptığı bu atamalar, devlet erkânının tepkisini çekmiş, kardeşinden daha halim salim olan küçük kardeşi II. Alaeddin Keykubad'a sevgilerinin artmasına neden olmuştur.⁹⁹ I

I. İzzeddin Keykavus, Kayseri'de rahat bir hayat sürerken, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın kölelerinden Diyarbakır kumandanı Şemseddin Altunaba, II. İzzeddin Keykavus'un yanına gelmiş ve devlet işlerinin kötüye gittiğini ve hazinenin tükenmekte olduğunu görmüştür. Bunun üzerine Sultanı, savurganlığını ve yaşayış tarzını eleştirerek, bu konuda aşırıya gitmiştir.¹⁰⁰ Bu tepki üzerine sultan bazı tasarruf tedbirlerine başvurmuş, hazineyi doldurmuştur. Fakat bu tedbirlere rağmen o, bilinen rahat yaşantısına devam etmiştir. Şemseddin Altunaba'nın, II. İzzeddin Keykavus'a bu şekilde sert çıkışından dolayı belki de en kızgın olan Seyfeddin Türkeri'ydi. Nefretle dolu olan Seyfeddin Türkeri, Şemseddin Altunaba'nın haciblerinden Fahreddin Belek'e para vererek, onu kandırmış ve Şemseddin Altunaba'yı zehirlemesini sağlamıştır. Bu olayın ardından hareketlerinin ölçüsünü kaçıran ve gurura kapılan Seyfeddin Türkeri, Sultan'ın ve çevresinin hoşuna gitmeyen hareketler yapmaya başlamıştır. Nihayet II. İzzeddin Keykavus, çevresindekilerin telkinleriyle Seyfeddin Türkeri'nin görevinden azledilmesi ve cezalandırılması

⁹⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 133-134.

¹⁰⁰ Şemseddin Altunaba, II. İzzeddin Keykavus'a, "*Eski padişahların büyüklerinin, imkânlarının ve yeteneğinin onda birine sahip olmadığı Sultan Alâeddin'in o kadar azametini, gücüne, kuvvetine ve dirayetine rağmen iki tercümanı ve dört münşisi yokken, bu düşkünlük ve yoksulluk içinde zor durumda bulunan ve üstelik de haraç ödemeye mahkûm olan sizin bu kadar maaşlı bulundurmanız doğru değildir. Padişahın yolculuk hazırlıklarına başladığı şu sırada onların sayılarını azaltmak mümkündür. Eğer Sultan, eğlence meclislerini azaltır, uğursuzluğun ve kötülüğün kaynağı olan gece gündüz yanından ayrılmayan arkadaşlarından uzaklaşır, devleti küçük düşüren kötü rehberlerden kurtulmayı yapılması gereken işlerden sayarsa, Rabbani takdirin de desteğiyle, dünyayı idare eden padişahların gözündeki yücelir. Onların huzuruna rakiplerin yenmiş, kıskançları ortadan kaldırmış, beldeleri imar etmiş ve halkının refahını sağlamış biri olarak çıkar, azameti ve büyüklüğü artar.*" demiştir. bk. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 134-135.

hususunda bir ferman çıkartmıştır. Bunun üzerine Seyfeddin Türkeri, Mindas Kalesi'ne götürülmüş ve burada öldürülmüştür. II. İzzeddin Keykavus, Kayseri'de geçirdiği eğlence dolu günlerden sonra nihayet, Moğol Kağan'ının yanına gitmeye karar vermiş ve ardından yanına Kayseri'deki iki kardeşini, Celâleddin Karatay'ı, Şemseddin Yavtaş'ı ve Fahreddin Arslandoğmuş'u almadan, Sivas tarafına yola çıkmıştır. Yolda Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de öldüğü haberi gelmiştir. Bunun üzerine II. İzzeddin Keykavus, kendisine yolculuğu sırasında eşlik edecek olan Moğol elçilerinden özür dileyerek, Moğolistan'a gelemeyeceğini bildirmiş ve Kayseri'ye geri dönmüştür. Celâleddin Karatay'ın doğum tarihi ve kökeni hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Türkiye Selçuklu Devletine ait ana kaynaklarda ve kendi şahsına ait vakfiyelerde de onun hakkında yeterince bilgiye sahip değiliz. Bu yüzden özellikle oryantalist araştırmacılar, Karatay'ın menşei ile alakalı farklı bilgiler söylemişlerdir. Bazı araştırmacıların ortak sonucu onun Türk olduğu yönündedir. Bu durumu savunanların başında C. Huart geliyordu. Huart, Karatay'ın soyunun Türklerden geldiğini iddia eder fakat bunu sağlam bir delile dayandıramamıştır. C. Cahen'e göre ise Celaleddin Karatay Konya'nın yerli ahalisindendi. Asıl ismi “*Karatay*” olmasıyla küçük yaşlarda Müslüman olduğunu savunmuştur. Kardeşlerinin Karasungur ve Rumtaş gibi Türki isimler almalarından ötürü Türk olabileceğini savunan Cahen, Karatay'ın ailesinin Abbasiler döneminde Orta Asya'dan gelerek Bizans sınırlarına yerleştirilen Oğuz Türklerinden olduğunu söylemiştir. Öyle ki Abû'l-Farac, Celaldin Karatay'ın I. Alaeddin Keykubad'ın kölelerinden olduğunu bildirmektedir.¹⁰¹ Celâleddin Karatay, devlet yönetiminde, vefatına kadar denge unsuru olmak için oldukça çabalamıştır. Onun ölümüyle tüm dengeler alt üst olmuş, Moğolların isteklerini karşılamada zorluk çekilmiştir. Celâleddin Karatay'ın bu dönemde takip etmiş olduğu denge siyaseti onun ileri görüşlü bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Celâleddin Karatay, II. İzzeddin Keykavus'la beraber çıktığı yolculuk esnasında Kayseri'de 652/1254 tarihinde hayatını kaybetmiştir.¹⁰² Karatay'ın cenazesi Konya'ya getirilerek burada mumyalanmış ve kendisine ait medresenin

¹⁰¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.135-136; Odabaşı, *a. g. t.*, s.49.

¹⁰² İbn Bîbî, *aynı yer*; Odabaşı, *a. g. t.*, s.60

yanındaki türbede defnedilmiştir.¹⁰³ Bunun üzerine II. İzzeddin Keykavus Moğol Hanı'na yazdığı mektupta “*Benim gibi bir sultan olan küçük kardeşim Alaeddin'i size gönderiyorum. Benim bizzat gelememe sebebim atabeğim Celâleddin Karatay'ın vefat etmiş olmasıdır...*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁴ Anadolu'nun Türkleşmesinde gayrimüslim unsurların İslamiyet'i kabulleri önemli rol oynamıştır. XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültürel ve ilmî hayatına etkin bir biçimde katıldıklarına dair en önemli kaynak ise mimarlık sanatının varisleri olarak ortaya çıkışlarıdır. Celâleddin Karatay mimariye oldukça önem vermiş ve kurduğu kervansaray, medrese ve zaviyelerle devletin sosyal, kültürel, ilmî ve fiziki durumuna önemli katkılarda bulunmuştur. Anadolu topraklarının birçok yerinde medrese, kervansaray, mescit gibi vakıf eserleri bırakmıştır. Celâleddin Karatay hakkında kaynakların hem fikri onun Moğol baskılarına karşı devlete sahip çıkarak ülkede birliği ve düzeni sağlamak için özveriyle çalıştığı üzerinde birleşmektedir.¹⁰⁵ II. İzzeddin Keykavus, Kayseri'ye geri döndüğünde kendisini, kardeşleri ve devlet erkânı karşılamış ve Moğol Kağanı'na yapılacak açıklama hakkında müşaverede bulunmuşlardır. Sonunda en küçük sultan olan II. Alaeddin Keykubad'ın Moğol Kağanı'na gönderilmesine karar verilmiştir. II. Alaeddin Keykubad, yanında birçok değerli eşya ile Moğolistan'a gönderilmiştir. Yolda II. Alaeddin Keykubad'ın annesi, Tuğracı Mahmud ve birkaç adamı da katılmıştır. II. Alaeddin Keykubad'ın kafilesine katılan bu şahıslar yolda gördükleri, rastladıkları insanlara gerçek sultanın II. Alaeddin Keykubad olduğunu anlatmışlardır.¹⁰⁶

Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de ölümü büyük bir üzüntüyle karşılanmıştı. Onun yokluğu devletin her yerinde kendisini hissettirecek ve üç kardeş saltanatı büyük kavgalara sahne olacaktı. Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de hayatını kaybetmesini bahane eden II. Keykavus'un Moğolistan'a kardeşi II. Alaeddin'i göndermesinin bir diğer neden ise Alaeddin'nin yerine geçmesinden endişe duymasıydı. Alınan bu karar üzerine Alaeddin Keykubad, yanında Seyfeddin Torumtay, Naib Şücae'd-din Abdurrahman, Lala Emir Bedreddin Müslîh ve Kabız-ı Emir Nureddin Abdullah ile birlikte yola çıkarıldı. Yolda kendisine annesi, Tuğracı

¹⁰³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 136; Odabaşı, aynı yer.

¹⁰⁴ İbn Bîbî, aynı yer; Aksarayî, *Ahbar*, s. 29; Turan, *Selçuklular*, s. 472.

¹⁰⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 136-137; Odabaşı, *a. g. t.*, s. 61; Erdem, *a. g. t.*, s. 62-65.

¹⁰⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 136; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 96.

Sahip ve Emir-i Arız Reşidüddinin’de katılmasıyla devam ettiler. Fakat bu emirler asıl sultanın o olduğu yönünde sürekli olarak Alaeddin Keykubat’ı kışkırttılar. Hatta bu yüzden Tuğracı Sahip ile Reis Şücae’-d-din’in arasında sorunlar çıktı.¹⁰⁷ Alaeddin Keykubat’ın Moğol Kaan’ından alacağı yarlığ¹⁰⁸ ile hükümdar olacağı endişesi üzerine II. İzzeddin Keykavus Moğolistan’a kendi taraftarlarını yolladı. Fakat 1254 senesinde Alaeddin Keykubad, Moğolistan’a ulaşmadan esrarengiz bir şekilde öldürüldü. Ebu’l Farac, II. Alaeddin Keykubad’ın ölüm müsebbibi olarak II. İzzeddin Keykavus’u gösterir. Niğdeli Kadı Ahmed Alaeddin Keykubad’ın Erzurum’da öldüğünü annesinin (Gürcü Hatun) yanına defnedildiğinden bahsederken, Baybars onun Erzincan’a getirilip oraya defnedildiğini nakleder. İbn Bîbî ise, Alaeddin Keykubad’ın ve yanındaki emirlerin içkili bir yemek ve eğlenceden sonra sabah ölü bulduklarını fakat bunun nedeninin bilinmediğini bu konuda birçok rivayetin ortaya atıldığından bahseder. II. Alaeddin Keykubad vefat ettiğinde 17 yaşında olduğundan kaynaklar hem fikirdir. Kaynakların ortak olarak kabul ettikleri bir diğer durum ise II. Keykubat’ın annesi ile birlikte öldürüldüğü ve aynı mezara defnedildiğidir. II. Alaeddin Keykubad’ın vefatı ile Türkiye Selçuklu Devleti yönetimi II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rüknedin Kılıçarslan’a kalmıştır.¹⁰⁹

1. Sultanlar Arasında İkinci Savaş: Ahmedhisar Savaşı (1254)

II. İzzeddin Keykavus Konya’ya döndükten sonraki saltanat günlerinde, Seyfeddin Türkeri’nin kendisine kazandırmış olduğu kötü alışkanlıklara devam etmiştir. II. İzzeddin Keykavus’ın bu şekildeki meşreb yaşantısı, zamanla emirlerin de tepkisini çekmeye başlamış, sultana karşı bağlılık ve saygılarında azalma meydana gelmiştir. II. İzzeddin Keykavus’ın Hıristiyan dayıları Kir Haye ve Kir Kedid’in yönetime karışması bu etkiyi daha da artırmıştır. Yönetime karışan II. İzzeddin Keykavus’ın dayıları, zamanla devlet yönetiminde de etkin hala gelmişler,

¹⁰⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l*, C.II, s. 137; Bal, *a. g. t.*, s. 36-38; Kayalıoğlu, *a. g. t.*, s. 23-27.

¹⁰⁸ Yarlığ, daha çok diplomatik yazışmalarda kullanılan bir terim olup, diğer ülkelerin hükümdarlarına gönderilen emir-nâmeler yanında herhangi bir şahsa verilen imtiyaz beratına da yarlığ adı verilmiştir. bk. A. Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarluk ve Bitkiler*, İstanbul 1940, s. 3.

¹⁰⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l*, C.II, s.138; Aksarayî, *Ahbar*, s. 36-39; Ebu’l-Farac, *Farac*, s. 422; Kayalıoğlu, *a. g. t.*, s.32.

ordu kumandanlığı (beylerbeyliği) ve kondistabl (emir-i ahur) gibi önemli görevleri yerine getirmişlerdir.¹¹⁰

II. İzzeddin Keykavus'un dayıları Kir Haya ve Kir Kedid zamanla Sultan'ın desteğini almalarından ve devlette önemli görevleri yerine getirmelerinden dolayı kendilerini güçlü görmüşler ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'la bile kavga etmeye cesaret etmişlerdir. Hatta Kir Haya ve Kir Kedid, bu kavgalarının birinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı, ölümle bile tehdit etmişlerdir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise Kir Haya ve Kir Kedid'in, kendisini ölümle tehdit etmesinden dolayı, bir süre çaresiz kalmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın bu sıkıntılı günlerinde yardımına daha önceden Türkistan seyahati sırasında, kiler sorumluluğunu yapan Kemaleddin yetişmiş ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a tavsiyelerde bulunmuştur. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Kemaleddin'in tavsiyesi üzerine Develü subaşı Nusreteddin Kaymaz ve Kayseri subaşı Samsüddin'e, mektup yazmıştır. Nusreteddin ve Samsüddin, II. İzzeddin Keykavus'a muhalefetlerinden dolayı, bu mektuba olumlu cevap vermişler ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a her ne şekilde olursa olsun kendisini Develi'ye veya Kayseri'ye atmasını söylemişlerdir. Bunun üzerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan kıyafet değiştirerek, önce saraydan daha sonra da şehirden ayrılmıştır. Şehirden gizlice çıkan IV. Rükneddin Kılıç Arslan gece gündüz atıyla seyahat ederek, Aksaray, Hoca Mesud Kervansarayı¹¹¹ ve Ürgüp hattından Develi'ye gelmiş ve Nusreteddin tarafından karşılanmıştır. Nusreteddin, sultanı karışladıktan ve misafir ettikten sonra, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın gelişini ve iki gün içerisinde Kayseri'ye hareket edeceği haberini, bir mektupla Kayseri subaşı Samsüddin'e haber vermiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın gelişini haber alan Samsüddin derhal Develi'ye doğru yola çıkmış ve sultanı Develi'nin çıkışında yakalamış ve bağlılıklarını bildirmiştir. Ardından IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı alarak Kayseri'ye gelmiş ve burada onu tahta oturtmuştur. Samsüddin, daha sonra etrafa haberciler salmış, insanları çeşitli vaatlerle Kayseri'ye gelmeye ve IV. Rükneddin Kılıç

¹¹⁰ II. İzzeddin Keykavus'un bu iki dayısından hangisinin beylerbeyi, hangisinin emir-i ahur olduğu hakkında kaynaklarda açık bir ifade yoktur. II. İzzeddin Keykavus'un dayılarından birisi Şemseddin Yavtaş'tan sonra beylerbeyi olmuştur. Diğerinin ise ne zaman kondistabl (emir-i ahur) makamına getirildiği açık değildir. bk. Turan, *Türkiye*, s. 488-489.

¹¹¹ Hoca Mesud Kervansarayı, Aksaray'ın 15 km. dışında, Nevşehir yolu üzerindedir.

Arslan'ın hizmetine girmeye çağırmıştır.¹¹² Diğer yandan II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Konya'dan gizlice kaçışının ardından, bir orduyu kardeşini geri getirmeleri için göndermiştir. II. İzzeddin Keykavus'un gönderdiği bu ordu, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Develi'ye ulaştığı haberini almalarının ardından geri dönmüşlerdir. II. İzzeddin Keykavus, kardeşinin Kayseri'ye varmış olduğunu ve etrafına adam toplamaya başladığı haberini almasının ardından, devlet erkânıyla istişare etmiştir. İstişare sonuncunda II. İzzeddin Keykavus, anlaşmazlığın kan dökmeden çözümlenmesi amacıyla, Emir Şemseddin Yavtaş'ı nasihatçi olarak kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a göndermiştir. Şemseddin Yavtaş, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanına varmış ve saltanatta hak iddia etmemesi hususunda nasihatte bulunmuştur. Şemseddin Yavtaş'ın kendisine karşı konuşmasına, oldukça öfkelenen IV. Rükneddin Kılıç Arslan, onu bağlatmış ve Develi'deki Öksüd Mağarası'na hapsedirmiştir. Şemseddin Yavtaş bu mağarada birkaç gün hapis kalmasının ardından tekrar Kayseri'ye IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın huzuruna çıkarılmıştır. Şemseddin Yavtaş huzurdayken, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın emirleri tarafından kendisine zorla bağlılık yemini ettirilmiştir. Bu durumu haber alan II. İzzeddin Keykavus da, Şemseddin Yavtaş'ın dönüşünden ümidi kesmiştir.¹¹³

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Şemseddin Yavtaş'ı zorla da olsa kendisine bağladıktan sonra, Elbistan subaşı Felekeddin Halil ve Hüsameddin Baycar'a da ferman göndermiş ve kendi safına katılmaları hususunda davet etmiştir. Felekeddin Halil ve Hüsameddin Baycar IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın fermanına “*duyduk ve uyduk*” demişler ve Kayseri'ye gelerek, maiyetine girmişlerdir.¹¹⁴ IV. Rükneddin Kılıç Arslan, davetine uyan toplulukların Kayseri'ye gelerek hizmetine girmeleriyle gücü giderek arttırmıştır. Yiğitliğiyle ünlü emirlerin teker teker gelip IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hizmetine girdiğini gören halk da tamamen onun tarafına yönelmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan epeyce güçlendiğinin farkına varınca, Konya'ya saldırmayı düşünmeye başlamıştır. Hatta adamlarından Felekeddin Halil ve

¹¹² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.138-139; Cahen, *a. g. e.*, s. 205; Erdem, *Olcaytu*, s. 23-24.

¹¹³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 139; Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, *DGBİT*, C. 8, Çağ yay., İstanbul 1992, s. 315.

¹¹⁴ İbn, Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 139-140; Turan, *Türkiye*, s. 475; Kayaloğlu, *a. g. t.*, s.34-35.

Hüsameddin Baycar, at sürerek Aksaray'a bir menzil mesafedeki Alâeddin Kervansarayı'na kadar gelmişler ve burada bir grubun kendilerine karşı koymasından dolayı üzerine de kervansaraydaki halkın bir kısmını öldürmüşlerdir. II. İzzeddin Keykavus, kardeşi etrafına asker ve adam toplarken saltanatın giderek elinden çıktığını görmüş ve umutsuzluğa kapılmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un üzerindeki umutsuzluk bulutları ancak, Sahib Mühezzibeddin'in oğlu Emir Muineddin Süleyman ve Hatreddin'in gelişiyle biraz olsun dağılmıştır. Bu iki emirin katılımıyla, kendisini biraz olsun güçlenmiş hisseden II. İzzeddin Keykavus hazinelerindeki Keykubadiye altınlarını, asker toplamak için harcamaya başlamıştır. II. İzzeddin Keykavus, harcadığı paralarla muvazzaf askerinin yanında Arap'tan, Garip'ten, Yiva'dan, Gence'den ve Kıpçak'tan oluşan bir ordu kurmuştur. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, topladığı orduyla kardeşine karşı savaşmak için harekete geçmiş ve Kırşehir üzerinden Tuzağaç vilayetine gelmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Tuzağaç'ta kardeşine nasihat etmesi için Mecdeddin İshak'ın oğlu Şeyh Sadreddin Konevi ve Şeyh Humameddin Şadbehr'i göndermiştir. Sadreddin ve Humameddin, II. İzzeddin Keykavus'a elçi olarak gitmişler ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın teklifini iletmışlerdir. Bu teklife göre IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a Sivas, Malatya, Diyarbakır, Harput ve bu vilayetlere bağlı yerlerin yönetimi veriliyordu. Fakat Sultan Rükneddin'in yanındaki emirlerden Samsameddin, Nusreteddin, Felekeddin, Hüsameddin Baycar, verilen yerleri az bularak, Kayseri ve Kırşehir'i de istemişler ve bu isteklerini bildirmek için de Kayseri Kadısı Celaleddin Habib'i de elçi olarak göndermişlerdir. Bu istek, Ahmedhisar düzlüğündeki otağında bulunan Sultan Keykavus'a iletiildiği zaman, Harezmlî askerlerin komutanı Sadreddin Kutluşir, Zeyneddin Ali Bahadır ve Cemaleddin Horasani gibi emirler itiraz etmiş, buna rağmen sultan bu teklifi kabul etmiş, Kayseri ve Kırşehir'in yönetimini kardeşi Rükneddin'e bıraktığına dair bir menşur yazmıştır. Daha sonra bu menşuru Humameddin ve Celaleddin Habib'le gönderen II. İzzeddin Keykavus, kendisine gelecek olan cevabı beklemeye başlamıştır.¹¹⁵

IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise, kardeşinin her isteğini kabul etmesini onun güçsüzlüğüne bağlamış ve cevap göndermemiştir. Ardından kardeşinin fazla bir gücü

¹¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 140-141; Turan, *Türkiye*, s. 476; Bal, *a. g. t.*, s. 52-53.

olmadığına inanan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, derhal askerleriyle saldırıya geçmiştir. İki kardeş arasında yapılan bu ikinci savaş sonunda, yine yenilen taraf IV. Rükneddin Kılıç Arslan olmuştur. Savaş sırasında Nusreteddin esir edilmiş, Samsameddin de yaralı olarak ele geçirilmişti. Bunlar II. İzzeddin Keykavus'un huzuruna getirildikleri zaman, sultanın Hristiyan dayıları Kir Haya ve Kir Kedid tarafından öldürülmüşlerdir. Mağlup olan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise, Sis'e gitmek için Develi'ye hareket etmiştir. Fakat yolculuğu sırasında bir grup Türkmen tarafından yakalanmıştır. Türkmenler durumu II. İzzeddin Keykavus'a haber vermişler, II. İzzeddin Keykavus da Fahreddin Arslandoğmuş'u kardeşini geri getirmesi için görevlendirmiştir. Fahreddin Arslandoğmuş, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanına vardığında, onu, güç bela ikna ederek Kayseri'ye getirebilmiştir. Kardeşinin gelişini haber alan II. İzzeddin Keykavus, kardeşini oldukça iyi karşılamıştır. II. İzzeddin Keykavus, aralarında çıkan ihtilafın sorumluları olarak Nusreteddin, Felekeddin ve Samsameddin'i göstermiş ve bu olanlar yüzünden kardeşini sorumlu tutmamıştır.¹¹⁶ II. İzzeddin Keykavus, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Keykubadiye Sarayı'na¹¹⁷ getirmiş ve burada ona hilat giydirmiş, değerli hediyeler vermiştir. Ardından II. İzzeddin Keykavus kardeşine ikamet yeri olarak Amasya Kalesi ya da Borgulu Kalesi'nden birisini seçmesini söylemiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Amasya Kalesi'ni seçmiş, fakat burada bir süre kaldıktan sonra havasından memnun olmamış ve kardeşine mektup yazarak, Borgulu'ya gitmek için izin istemiştir. Borgulu'ya giden IV. Rükneddin Kılıç Arslan, tek başına sultanlığına kadar burada kalmıştır. II. İzzeddin Keykavus, Rum dayısı Kir Haya'yi, kardeşine gardiyan olarak tayin etmiştir. Kir Haya, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Borgulu'daki hapis günlerinde kendisine karşı oldukça sert davranmıştır.¹¹⁸ Kardeşini Borgulu'da ikamete zorlayan II. İzzeddin Keykavus, bundan sonra devlet yönetimini tek başına ele almış ve devlet kademelerine yeni atamalar yapmıştır. II. İzzeddin Keykavus, vezirliğe Kadı İzzedin'i, beğlerbeğliğine Şemseddin Yavtaş'ı,

¹¹⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 141-142.

¹¹⁷ Kayseri şehir merkezine oldukça yakın olan Keykubadiye Sarayı, 1224–1226 yılları arasında, I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. bk.Haşim Karpuz, *Anadolu Selçuklu Mimarisi, Konya 2001*, s. 119.

¹¹⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 142; Aksarayî, *Ahbar*, s. 31.

Atabegliğe Fahreddin Arslandoğmuş'u, Müstevfilige Necibeddin'i, Müşrifü'l mülk makamına Kıvameddin'i, Pervaneliğe'de Nizameddin Hurşid'i atamıştır.¹¹⁹

E. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya İkinci Girişi

1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'nda Baycu Noyan komutasındaki Moğollar, Türkiye Selçuklularını çok ağır bir yenilgiye uğratmışlar, ardından da Anadolu'nun muhtelif şehirlerini yağmalamışlardır. Baycu Noyan, Anadolu'da yeterince ilerleyip, birçok ganimet elde ettiğini ve sefer mevsiminde ilerlediğini düşünerek, emrindeki Moğol ordusunu yurtlarına geri götürmek üzere yola çıkmıştır. Bu sırada Köseadağ bozgunu nedeniyle Amasya'ya çekilmiş olan vezir Mühezzibüddin Ali, barış yapmak için Moğol ordusunu takip etmiş ve onları Erzurum'da yakalamıştı. Vezir Mühezzibüddin Ali, Moğolların kumandanı Baycu Noyan'a barış yapmak amacıyla geldiğini söylediğinde, Baycu Noyan beraberinde Mungan'a gelmesini söylemiştir. Baycu Noyan Mungan'a geldiğinde de Mühezzibüddin Ali'yi kabul etmiş ve barış antlaşması yapmıştır. Baycu Noyan'la yapılan barış antlaşması, Türkiye Selçuklularına biraz olsun toparlanma fırsatı vermiştir. Buna rağmen Türkiye Selçukluları Moğol kumandanıyla yapılan antlaşmayı yeterli bulmamış ve bu antlaşmanın devamlı olması için Moğol Kağanı tarafından teyidini istemişlerdir. Ayrıca Moğol Kağan'ıyla direkt bir antlaşma yapılması, Baycu Noyan'ı da saf dışarı bırakacağından, Türkiye Selçukluları bu yönde arayışlara girişmişlerdir. Netice de Türkiye Selçukluları Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve önde gelen devlet adamları, yaptıkları görüşmeler sonucunda Başkurt, Bulgar, Kıpçak ve Rus ülkelerinin hakimi ve bütün garptaki Moğolların başı olan Batu Han'a gidilmesi yönünde karar almışlardır. Batu Han'a gidecek elçilik heyeti içinde Şemseddin İsfahanî başkanlığında, Amasya Kadısı Fahreddin ve Tercüman Necmeddin Muhammed¹²⁰ görevlendirilmiştir. Elçilik heyeti, Batu Han'ın huzuruna varmış ve H. 641 (M. 1243) yılında bir antlaşma imzalamayı başarmıştır. Türkiye Selçukluları imzaladıkları bu antlaşmayla Altın Orda'ya bağlı vassal bir devlet olmayı kabul etmişler ve böylece Baycu Noyan'ı saf dışı bırakmışlardır. Fakat imzalanan antlaşmaya rağmen Baycu Noyan, Anadolu'dan ellerini çekmemiş ve Anadolu'ya

¹¹⁹ Aksarayî, *aynı yer*.

¹²⁰ el- Evamirü'l Ala'iyye Fi'l Umuri'l Ala'iyye'nin yazarı olan İbn Bîbî'nin babasıdır.

elçi göndererek vergi taleplerinde bulunmuştur. Türkiye Selçuklularıysa Baycu Noyan'ın vergi isteklerine devamlı olarak olumlu cevap vermişler, Moğol elçilerini ve komutanlarını memnun ederek, hediyelerle geri göndermişlerdir. Baycu Noyan ve Türkiye Selçukluları arasındaki bu ilişki, 1253 yılında Kadı İzzeddin'in vezir olarak atanmasına kadar devam etmiştir. Kadı İzzeddin vezir olarak atanmasının ardından, devletin gelir gider harcamaları arasındaki farkın giderek büyüdüğünü ve gelirlerin ciddi derece de azaldığını görmüş ve çözüm yolları aramaya girişmiştir. Sonunda devletin dört önemli şahsiyeti olan Sahib Kadı İzzeddin, Atabeg Celâleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Emir-i ahur Fahreddin Arslandoğmuş, Moğol Kumandanı Baycu Noyan'ın baskısını ve isteklerini engellemek için Altın Orda hükümdarı Batu Han'a başvurmaya karar vermişlerdir. Bu iş için Emir Fahreddin Ali'yi beraberinde değerli hediyeler ve 100 bin sultani dirhem ile Batu Han'a göndermişlerdir.

Emir Fahreddin Ali, Batu Han'ın yanına vardığında II. İzzeddin Keykavus'un bağlılığını ve hediyelerini iletmiş, Batu Han'da bunları kabul etmiştir. Ardından Batu Han, Baycu Noyan ve diğer Moğol kumandanlarının Anadolu'ya girmesini yasaklayan yarlığ ile payza çıkarmış ve bunları Taktasun Yargucu ile beraber Anadolu'ya göndermiştir. Emir Fahreddin Ali, Anadolu'ya dönüşünde, Baycu Noyan'ın yanına uğramış ve Batu Han'ın hükmünü bildirmiştir. Bunun üzerine Baycu Noyan ve diğer Moğol komutanları elçilerini Anadolu'ya göndermekten azami ölçüde sakınmışlardır. Buna rağmen Baycu Noyan tarafından ara sıra gönderilen elçiler olmuş, bunlarsa Türkiye Selçukluları tarafından hoş karşılanmamış, kendilerine ilgi ve itibar gösterilmemiştir. 1253 yılında Moğolistan'da toplanan kurultayda, imparatorluk tekrar şehzadeler arasında paylaştırılmıştır. Bu paylaşım göre Ceyhun Nehri'nden Mısır'a kadar İran, Azerbaycan, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı içeren topraklar Mengü Kaan'ın en küçük oğlu Hülagü'ye verilmiştir. Hülagü, kendisine verilen bu topraklara ulaşabilmek için alelacele 1253 baharında harekete geçmiş ise de ancak 1255 yılında İran topraklarına ulaşabilmiştir. Hülagü'nün yolculuğun bu kadar uzun sürmesinin nedeni olarak kaynaklar Altın Orda hükümdarı Batu Han'ın, Hülagü'nün bölgeye gelmesini istememesine bağlarlar. Nitekim Hülagü, ancak Batu Han'ın ölümünden sonra

Ceyhun nehrini geçebilmiştir.¹²¹ Batu Han'ın 1255 yılındaki ölümünden sonra Ceyhun Nehri'ni geçebilen Hülagü, kendisine kışlak olarak Mugan'ı seçmiş ve burada bulunan Baycu Noyan'a da derhal bölgeyi boşaltmasını istemiştir. Baycu Noyan bir Moğol şehzadesinin isteğine karşı koyacak gücü kendinde bulamamış ve otağını toplayarak, Anadolu'ya doğru hareket etmiştir. Türkiye Selçukluları ise, bu sıralarda Maraş düzlüğü ve ormanlarında yaşayan, Anadolu, Suriye topraklarında yol kesen, kervanları soyan ve insanları öldüren Ağaçeriler¹²² üzerine sefer düzenlenmişti. Selçuklu ordusunun önemli bir kısmı Ağaçeriler üzerine düzenlenen bu sefer için görevlendirilmişti. Fakat sefer sırasında Baycu Noyan'ın, Erzincan ve havalisine geldiği haber alınmış ve bunun üzerine o sırada, Elbistan'da bulunan bütün Selçuklu askerleri, önce Kayseri'ye oradan da Konya'ya gelmişlerdir.¹²³

Anadolu'ya doğru hareket eden Baycu Noyan, II. İzzeddin Keykavus'a bir elçi göndermiş ve Mugan'dan¹²⁴ ayrılış gerekçeleriyle beraber, Sultan İzzeddin Keykavus'tan yaylak ve kışlak için yer gösterilmesini talep etmiştir. Bu durumdan şüphelenen II. İzzeddin Keykavus, Pervane Nizameddin Hurşid'i elçi olarak, Baycu Noyan'ın gerçek niyetini öğrenmek ve arada herhangi bir yanlış anlamaya izin vermemek için göndermiştir. Öte yandan II. İzzeddin Keykavus, Nizameddin'in gidişinden sonra her ihtimale karşın asker toplamak için ülke çapında fermanlar göndermiştir. Sultanın fermanına kısa zamanda Bozkırı Dağlarından, Bulgar, Gülnar¹²⁵ ve havalisinden birçok asker cevap vermiştir. II. İzzeddin Keykavus'un fermana icabet eden çok sayıdaki asker, Konya'nın bozkırlarında toplanmışlardır. II. İzzeddin Keykavus, kısa zamanda topladığı bu büyük ordu karşısında gurura kapılmış, bazı emirlerin teşvikiyle de savaş istemeye başlamıştır.

¹²¹ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, trc. Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 44-49; Erdem, *a. g. e.*, s. 119-120;

¹²² Ağaçeriler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Sümer, Ağaç Eriler, *Belleten*, S. XXVI, Ankara 1962, s. 521-528; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1999, s. 178-179.

¹²³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 143-144.; Muammer Gül, *Ortaçağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2010, s.108.

¹²⁴ Mugan, Azerbaycan'ın güneyinde Hazar Denizi'ne kıyısı olan bir şehirdir.

¹²⁵ Mersin tarafları. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2003. s. 64.

II.BÖLÜM

SULTAN HANI SAVAŞI VE SONUÇLARI

A.II.İzzeddin Keykavus ve Baycu Noyan Arasındaki Sultan Hanı Savaşı (1256) ve Sonuçları

1. Sultan Hanı'nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Aksaray, İç Anadolu Bölgesinin güney doğusunda yer alan bir şehirdir. Tarihi İpek Yolu'nun önemli merkezlerinden birisi olan Aksaray, günümüzde de ana bağlantı yollarının kavşağında yer almaktadır. Bugün Aksaray doğuda Nevşehir, güneydoğuda Niğde, batıda Konya, kuzeydoğuda Kırşehir ile çevrilidir.¹²⁶ Şehir, Melendiz Dağı'ndan doğarak Tuz gölüne dökülen Ulurmağın ovada geniş bir plato oluşturduğu yerde kurulmuştur. Stratejik olarak önemli ticaret yollarının kavşağında olması nedeniyle Selçuklu sultanlarının dikkatini çekmiştir. Türkiye Selçuklu hükümdarları bu durumu avantaja çevirerek yol üzerine kervansaraylar yaptırmışlardır. Böylelikle bugüne kadar ayakta kalmayanlar olsa da bölgede birçok kervansaray inşa edilmiştir. Sultan Hanı Kervansarayı da bunlardan biridir.

Sultan Hanı günümüzde Kapadokya bölgesi içinde yer almaktadır. Anadolu'yu yurt edinmek için gelen Türkmen grupların ilk yerleştikleri yerlerden birisi olmuştur. Buraya yerleşen Türkmenler kimi zaman dağınık kimi zamanda toplu olarak yerleşmişlerdir.¹²⁷ Selçuklular Anadolu'da Romalılardan kalan köprü, yol ve konaklama tesislerini daha da geliştirerek ticaret yolları üzerinde olan bu ülkeyi güvenli kılacak sistemi de kurmuşlardır. Bunlardan biri olan Sultan Hanı, Türkiye Selçuklunun başkent dışında yaptığı hanlarının en büyük örneğidir. Konya-Aksaray yolunda, Konya'ya 94 km. ve Aksaray'a 40 km. uzaklıkta, ana yolun 4 km. güneyindeki Sultan Hanı Kasabası'nda yer almaktadır. Karma tipteki "han", avlu taç kapısındaki tek satırlık sülüs yazılı kitabesine göre Recep 626/Mayıs 1229' da Sultan

¹²⁶ İlhan Şahin, "Aksaray", *mad.*, *DİA*, C.2, İstanbul 1989, s. 291-292.

¹²⁷ Vahit Hüyük,-Ali Yüksel Yağcı, *Geçmişten Günümüze Sultanhanı*, Yenigün Matbaa, Aksaray 2000, s. 50.

I. Alaeddin Keykubad'ın emriyle yapılmıştır.¹²⁸ Kervansaray yapıldıktan sonra Sultan Hanı'nın jeopolitik konumu daha da artmıştır. Çünkü Anadolu içerisinde diğer şehirleri birbirine bağlayan bir konumda olan Aksaray daha güvenli bir yer olmuştur. Sultan Hanının bir diğer önemi ise Aksaray ve Konya arasında olmasıyla askeri anlamda oldukça önemliydi. Özellikle sultanların başkenti Konya olmuş ancak askerlerini yetiştirdikleri yer Aksaray olmuştur. Konya-Aksaray karayolu üzerinde olmasıyla başkente en yakın konumdadır. Rivayetlere göre Sultan Hanı düştüğü vaziyette Konya'nın da düşeceğine inanılmaktadır. İleri ki bölümlerde de göreceğimiz üzere Sultan Hanı savaşları çetin geçmiştir. Moğollar istilalarını Sultan Hanı üzerinden Konya'ya doğru sürdürmüştür. Ayrıca Sultan Hanı Kervansarayı yapıldıktan sonra savaşa giden ordu bu kervansarayda konaklar komutanlar eşliğinde eğitim görürlerdi.

2. Sultan Hanı Kervansarayının Önemi

Yukarıda Türkiye Selçuklu Devleti'nde kervansarayların önemine kısaca değinmiştik. Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu büyük bir imar hareketiyle kalkındığı gibi ticari yönden de muazzam gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde İpek Yolu elbette önemlidir ve yolun önemli bir kısmı Anadolu'dan geçmektedir.¹²⁹ Selçuklu sultanları Anadolu'da ticaretin gelişmesine çok önem vermişlerdir. Kervansaraylar, uzaktan bakılınca bir kale, içlerine girildiği zaman ise kervan kabilelerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak bir teşkilata sahip önemli duraklardır.¹³⁰

Her 20 kilometre de bir kervansaray inşa etmişlerdir. Bu da ticarete ve insana verilen önemin göstergesidir. Selçuklu sultanları içinde, II. Kılıçarslan, I. Keyhüsrev, I. Keykavus ve I. Alaeddin Keykubat gibi dönemine damga vuran sultanlar kervansaraylara çok önem vermişlerdir. Konya-Aksaray-Kayseri arasında Zincirli, Obruk, Kaymaz, Zazadin, II. Kılıçarslan ve Alaeddin Keykubat gibi kervansaraylar yer alırken Aksaray- Ürgüp arasında; Hoca Mesud, Alai, Pervane, Ağzıkara ve Latif

¹²⁸Aynur Durukan, *Aksaray Sultan Hanı Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 2007, s. 148-149.

¹²⁹Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara 2007, s. 23.

¹³⁰Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Bellekten*, C.X, Sayı 39, Ankara 1946, s. 471.

gibi kervansaraylar bulunmaktadır.¹³¹ Türkiye Selçukluları zamanında devletin siyasi olarak gelişmesiyle birlikte imar faaliyetleri de hız kazanmıştır. Anadolu topraklarının İslam din ve kültürüne göre kuvvetlendirilmesi için büyük çabalar sarf edilmiştir. Aksaray 1077 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'ne katılmıştır.¹³² II. Kılıç Arslan Aksaray şehrini inşa ettirip burayı askeri bir üs haline getirirken Azerbaycan'dan da getirttiği âlim, şeyh, sanatkar ve tacirlerle sarayın etrafına cami, medrese, zaviye, kervansaray ve çarşılar yaptırmıştır. Roma'dan kalma yapılarda keşif amaçlı gelen Türk Beyleri tarafından Türk mimarisiyle şekillenmiş ve İslam motifleriyle değiştirilmiştir.¹³³ Sultan Hanı Kervansarayı Selçuklular devrinin en mükemmel örneğidir. Kendinden evvel bu kadar büyük ve ihtişamlı bir kervansaray yapılmamıştır.¹³⁴ Bu yüzden Türkiye'nin en büyük kervansarayı unvanına sahiptir. 4868 metre karelik alanı vardır. Bugün ki kasabada ismini bu yapıttan almıştır. İki kapısının da mermer işleme sanatıyla süslenmesi nedeniyle dünyada tek olma özelliğine sahiptir. Sultan Hanı Kasabası'nda bulunan Kervansaray 1229'da I. Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılmaya başlanmış 1236 yılında inşası bitmiştir. Mimarı Konya Alâeddin Camii'ni de inşa eden Şamlı Muhammed b. Havlân'dır.¹³⁵

Sultan Hanı açık ve kapalı kısımları avlunun ortasında bulunan köşk mescidi ile "Sultan Hanı" tipindeki kervansarayların en büyüklerinden biridir. Sultan Hanı sivil ve tüccarların uğradığı bir yer olduğu gibi aynı zaman da askeri bir kaleydi. Aksaraylı tarihçi Kerimüddin Mahmud'un yazdığına göre Karamanlılar ile Memreş isimli bir Türk beyi arasında Sultan Hanı'nda geçen bir savaşta hanın iki burcu yıkılmıştır. Burçlar yıkıldığı için Aksaray - Konya yolu iki yıl işlemez olmuş. Buradan da anlaşılacağı üzere daha öncede belirttiğimiz gibi Sultan Hanı Kervansay'ı hem Konya'yı koruyan hem de ticaret ağı için ehemmiyetli bir yer konumundadır.¹³⁶ Selçuklu kervansaraylarından bugüne dek kalanlar ve restore

¹³¹ Turan, Kervansaraylar, s.475.

¹³² Muhammet Görür, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1991, s. 35.

¹³³ Osman Turan, *Türk İslam Medeniyeti*, s. 353.

¹³⁴ Yağcı-Hüyük, *Sultanhanı*, s.62.

¹³⁵ Abdüsselam Uluçam, "Sultanhanı", *mad.*, *DİA* C. XXXVII, Ankara 2002, s.503.

¹³⁶ Sedat Bilen, "Türkiye Selçukluları Döneminde Aksaray'ın Siyasî Ve Askerî Tarihi", Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi), Aksaray 2016, s.59.

edilenler arasında en bakımlı ve 116 metre boyu ve 4800 m2 alanıyla en görkemlisidir. Kuzey cephesinin ortasındaki taş oyma, zengin geometrik öğelerle bezeli anıtsal taç kapının arkasındaki boyutları 49x64 metre olan dikdörtgen planlı büyük bir eyvan avlulu bölüme açılır. Avlunun sol kenarı boyunca sivri tonozlarla örtülü dükkan, hamam, oturma ve yatma amaçlı bir sıra oda uzanır. Sağ kenarda ise avluya bakan cepheleri acık bırakılmış mal depoları olarak kullanılan mekanlar vardır. Bu avlunun ortasında dört ayak üzerinde kare planlı bir köşk mescit yükselir. Avlunun güneyinde yine dikdörtgen planlı 32x52 metre kapalı bir bölüm vardır ki bu bölüm deve at vb. kervan hayvanları için düzenlenmiştir. Bu bölüm dörder ayaklı sıralarla dokuz kısma ayrılmıştır. Bu bölümün tümü ortada birbiriyle birleşen sivri bir tonozla örtülmüştür. Bu sivri tonozun tam ortasında havalandırma ve aydınlatma için planlanmış sekizgen kasnaklı bir kubbe yer alır.¹³⁷ Kervansaray, yazlık ve kışlık olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Dıştan boyu 116,90 metredir. Yazlık kısmının boyu 61,75 eni 49 metredir. Kışlık kısmının boyu 55,15 eni ise 32,90 metredir. Yazlığın avlusunun ortasında bir köşk mescit vardır. Türk yapı geleneğine göre hanın tak kapısı doğuya açılır.¹³⁸ Sultan Hanı, askeri ve ticari önemi haiz kervan yolu üzerinde yüzyıllar boyu hizmet veren bir vakıf eseri oluşu yanında köşk mescidli müstahkem mimarisi ve Zengî sanatı üslubuyla renklendirilmiş süslemeleriyle Türkiye Selçuklu kervansaraylarının en gösterişli örneğidir.¹³⁹

3. Sultan Hanı Savaşının Mevkii Önemi

Savaşın bu mevkii de gerçekleşmesinin sebeplerini yukarıda da belirttiğimiz üzere Sultan Hanı devlet için önemi büyük olan bir yerdi. I. Alaeddin Keykubad zamanından devam eden Moğol akınlarına karşı savunma mevkileri kurulmuştur. Sultan Alaeddin, Moğol tehlikesine karşı Niğde'yi de tahkim etmişti. Aksaray'da aynı şekilde tahkim edilmişti. Aksaray ve çevresi onun zamanında mühim askeri üs haline getirilmişti. Aksaray Anadolu'nun çok nüfuslu bir ordu (askeri) karargahı, ilim ve ticaret merkezi haline getirilmişti.¹⁴⁰

¹³⁷ Yağcı-Hüyük, *a. g. e.*, s.62.

¹³⁸ Yağcı-Hüyük, *a. g. e.*, 62-63.

¹³⁹ Uluçam, *Sultanhanı*, s.504.

¹⁴⁰ Durukan, "Sultan Hanı", s. 150.

Aksaray'ın askeri ve siyasi bakımdan ön plana çıkması II. Kılıç Arslan'ın sultanlığı zamanında olmuştur. II. Kılıç Arslan döneminde Aksaray ikinci payitaht konumundaydı.

II. Kılıç Arslan Sultan Hanı'ndan geçen "Ulu Yol" olarak bilinen taş döşemeli "Şose" yolu yaptırmıştır. Böylece Sultan Hanı'ndan geçmesi nedeniyle Sultan Hanı daha da değerlenmiştir. Ayrıca Bizans'tan gelebilecek tüm tehlikelere karşı önlemler de alınmıştı. Eski (Eski-il) taraflarına Türkmenler yerleştirerek güvenliği sağlamak istemiş ve bu toprakların Türkleşmesine de vesile olmuştur. 1220'den itibaren tahta geçen I. Alaeddin Keykubad döneminde ise Aksaray yine ikinci başkent gibidir. I. Alaeddin daha önce de bahsettiğimiz gibi Aksaray halkı tarafından sevilen bir hükümdardı.¹⁴¹ Savaşı bu mevkide gerçekleştirmiş ve daha sonrasında burada konaklamış olan Baycu Noyan'ın burayı tevafuk olarak seçmesi pek de mümkün değildir.

B. Sultan Hanı Savaşının Nedenleri

Baycu Noyan Erzurum'dan başlayarak bütün şehir ve kasabaları yağma ve talan ederek Anadolu içlerine kadar gelmişti. Sultan İzzeddin'den hoşnut olmayan, IV. Kılıçarslan tarafını tutan devlet adamları gizlice Baycu Noyan'dan yardım istediler. Sultan II. İzzeddin, Moğol istilasını önlemek için Karamanoğulları ve diğer aşiret beyleri ile anlaşmıştı. Moğol Baycu Noyan'ın elçisi, Sultan II. İzzeddin'e gelerek Baycu Noyan için kışlayacak yer istemişti. Çünkü Baycu Noyan'ın kışlamakta olduğu Moğol beldesi Hülagü'nun kışlağı olmuştu. Ancak bu teklife II. Keykavus'un cevabı olumsuz oldu. Bu sıra da Nizameddin Hurşid, Baycu Noyan'ın yanından geri dönmüş ve Baycu Noyan'ın savaş isteğinde olmadığını bildirmiştir. Baycu Noyan'ın savaş niyetinde olmadığını öğrenen II. İzzeddin Keykavus, Nizameddin Hurşid'in telkinleriyle Baycu Noyan'ın isteklerini karşılamaya yönelmiş ve yine Nizameddin Hurşid'in tavsiyesiyle Emir Mübarizeddin Süleyman'ı, Baycu Noyan'a yardımcı (Nöker) olarak görevlendirmiştir. Bunun ardından Nizameddin Hurşid ve Mübarizeddin Süleyman, Baycu Noyan'ın yanına gitmek için yola çıkmışlardır. Nizameddin Hurşid'in yola çıkmasının ardından İbn Bîbî'ye göre, II. İzzeddin Keykavus'un yakın köleleri, Akasarayî'ye göre Kadı İzzeddin savaş için

¹⁴¹ Yağcı-Hüyük, *a. g. e.*, s. 54

Sultanı cesaretlendirmişlerdir. Bunun ardından II. İzzeddin Keykavus, ordunun savaş düzenine sokulması için emir vermiş, ardından da orduyu Aksaray'a doğru göndermiştir. Yolda sultanın yakın köleleri, büyük emirlerin davranışlarını kötüleyen bir mektup yazarak, bunu sultana iletmışlerdir. II. İzzeddin Keykavus, mektubu ilk aldığı anda tepki göstermemiş olmasına rağmen, içten içe kinlenmiş, bunu da "Askerler savaştan dönünce bu Deccal gibi davranan ihtiyarlara layık oldukları ceza verilecektir" sözleriyle açığa vurmuştur. II. İzzeddin Keykavus'un sözlerini duymuş olan büyük emirler, Sultana karşı duydukları güveni ve savaşma azimlerini kaybetmişlerdir.¹⁴²

İzzeddin Keykavus'un ordusu, Alaeddin Kervansaray'ına vardığı zaman, Moğol ordusu da Aksaray'a varmış bulunuyordu. Moğolların, Aksaray'a gelişini haber alan II. İzzeddin Keykavus, emir Türkmen Şahne'yi, Türkmenlerden oluşan bir ordunun başında keşif amacıyla göndermiştir. Türkmen Şahne keşif amacıyla dolaşırken, Baycu Noyan'ın komutanlarından Hoca Noyan'ın¹⁴³ öncü birlikleriyle karşılaşmıştır. İki taraf arasındaki küçük çaplı bu savaşı Hoca Noyan'ın askerleri, Türkmen Şahne ve bütün askerlerini öldürerek kazanmıştır. Bu savaşın ertesi günü ise, Moğolların ve Türkiye Selçuklularının asıl orduları karşı karşıya gelmiştir. Savaşın başlamasına az bir zaman kala ordunun önemli komutanlarından olan Arslandoğmuş, sultana olan kırgınlığından dolayı saf değiştirerek savaş alanını terk etmiştir. Arslandoğmuş'un ricat ettiğini gören ordu da onu takip etmiştir. Böylece Baycu Noyan kolay bir zafer elde etmiştir.¹⁴⁴

C. Savaşın Sonuçları ve Değerlendirmesi

Bu büyük savaşta her iki taraftan da ağır kayıplar verildi. Emîr-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş'un saf değiştirmesi ve diğer emirlerin de sultana kırgın ve kızgın olması bu yüzden de isteksiz savaşmaları neticesinde Türkiye Selçuklu ordusu Moğollar karşısında hezimetle uğrayıp dağıldı. Savaşın birçok emirin gönülsüz savaşmasına karşın Vezir Kadı İzzeddin tek başına kılıcı ile mücadele edip şehit

¹⁴² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 144-146; Aksarayî, *Ahbar*, s. 32.

¹⁴³ Baycu Noyan'ın binbaşılardan olup, 1256 yılında Baycu'nun ikinci seferinde onunla birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Yine aynı yıl Pervane Nizameddin Hurşid tarafından, yaptığı zulümlerden dolayı zehirlenerek öldürülmüştür.

¹⁴⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.146-148; *Anonim Selçukname*, s.3; Aksarayî, *Ahbar*, s. 32; Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 107-108.

olmuştur.¹⁴⁵ Ordusunun darmadağın ve birçok emirinin şehit olduğu haberini alan II. İzzeddin Keykavus Antalya'ya kaçtı. II. İzzeddin Keykavus 1246 yılında çıktığı hükümdarlık tahtından 1256 yılında indirilmiş oldu. Böylece Moğollar, ilk kez bir Türkiye Selçuklu hükümdarını savaşıla tahtan indirmiş oldu. Baycu Noyan ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı gözetim altında tutulduğu kaleden serbest bıraktıarak Konya'ya getirtmiştir. Konya'ya gelen IV. Rükneddin Kılıç Arslan, hazineyi boş bulduğunu söyleyerek Emir Subaşı Hüsâmeddin Aktaş ve yanındakileri şahit gösterir. II. İzzeddin Keykavus'un iktidarı ele geçirmek için ve tekrardan asker toplamak üzere gereken parayı, Konya'daki devlet hazinesinden aldığı anlaşılmaktadır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, ağabeyi II. İzzeddin Keykavus'un Moğolları Anadolu'dan atmak için tekrardan asker toplamaya başladığını duyması üzerine Emir Zahîreddin Resûl bin Hasan'ı elçi olarak II. İzzeddin Keykavus'a gönderdi. Ağabeyinden, Baycu Noyan'a itaat etmesini istedi. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendisi de 8 Zilkade Salı 654/ 27 Kasım 1256 tarihinde hala Aksaray'da konaklayan Baycu Noyan'ın yanına doğru yola çıktı. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın fikrine göre Türkiye Selçuklu Devletini bu vakitten sonra ayakta tutmanın ve halkı Moğollar'ın hezimetinden korumanın tek çaresi onlara kayıtsız şartsız itaat etmektir.¹⁴⁶

Türkiye Selçuklu ordusu Köseadağ bozgunundan sonra tekrar bağımsızlığını kazanmak için yaptığı bu ikinci savaşı da kaybederek Moğol hakimiyetinin devam etmesine neden oldu. Aslında Köseadağ yenilgisinde de olduğu gibi bu savaşında kaybedilmesinin asıl nedeni ordunun sevk ve idaresinde yapılan hatalardır. Sultan Hanı savaşından sonra Türkiye Selçuklu Devleti bir kez daha toparlanıp Moğollara karşı bu ölçüde büyük bir savunmaya ve mücadeleye girememiştir. İlk kez bir Türkiye Selçuklu sultanı Moğollar tarafından tahtan indirilmek suretiyle bağımsızlığını kayıp etmiştir. Baycu Noyan'dan sonra Anadolu'ya gelen Bayan

¹⁴⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l* ,C.II, s. 148-149; *Anonim Selçukname* 36 büyük Emirin bu savaşta şehit düştüğünü yazar. Ancak, sultanı savaşa katılmış gibi göstererek hata yapar. bk. *Anonim Selçukname*, s. 54.

¹⁴⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 63-65; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair*, Ankara 1988., s.69-72.

Noyan¹⁴⁷, Alincak Noyan gibi bazı Moğol Noyanları Türkiye Selçuklularına ve Anadolu halkına ağır kayıplar yaşatmışlardır.

1. İzzeddin Keykavus'un Saltanatı Bırakması ve Rükneddin Kılıç Arslan'ın Tahta Çıkışı

Savaşın ertesi günü Baycu Noyan'a yenilmiş olan II. İzzeddin Keykavus, yanında harem mensuplarından Şarabsalar¹⁴⁸ Hüsameddin Akbaş, Kondistabl (emir-i ahur) ve havasa mensup kişilerle Ahmedek Kapısı'ndan¹⁴⁹ geçerek Antalya'ya gitmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un, Konya'yı terk etmesinin ardından şehirde ayak takımı ve bozguncular karışıklıklar çıkarmışlardır. Bu karışıklıklar sırasında Moğollarla yapılan savaştan canlı olarak kurtulmayı başarabilmiş olan Üstadü'ddar Nizameddin Ali b. İlalmış, Konya'ya gelerek çıkan karışıkları yatıştırmıştır. Ardından Üstadü'ddar Nizameddin, Moğollara verilecek hediyelerin hazırlanmasına önyak olmuştur. Ayrıca Cuma günü de cami hatibi minbere çıkarak şu hitabede bulunmuştur, *“Ey Müslüman cemaati! Böyle bir düşman karşısında bu felakete uğradık. Şimdi bizi kurtaracak servetimizden başka bir şeyimiz kalmamıştır. Malımızı esirgmeden harcayıp hayatınızı satın alınız. Aramızda mal toplayıp canımız, kadın ve çocuklarımız uğrunda feda edelim.”* cami hatibinin bu şekilde halka konuşmasının ardından tüm Konya halkı elinde ne kadar altını ve parası varsa vermiştir.¹⁵⁰ Moğollara vermek üzere para ve altın toplayan Konya halkı, bir yandan II. İzzeddin Keykavus ve askerlerinin şehri terk etmiş olmalarından dolayı paniğe kapılarak, şehrin kapılarını Moğollara kapatmışlar, diğer yandan da canlarını kurtarmak umuduyla aralarında topladıkları dört katır yükü, kızıl altını Nizameddin Ali vasıtasıyla Baycu Noyan'a göndermişlerdir. Baycu Noyan'ın gönderilen altınları kabul etmesiyle Konya şehri yıkımdan, Konya halkı da katliamdan kurtulmuştur. *Anonim Selçukname*'ye göre, Baycu Noyan, aldığı paraya rağmen Konya'yı tahrip etmeye daha önceden yemin etmiş olmasından dolayı, Konya'nın etrafındaki surları yıkmak istemiştir.¹⁵¹ Baycu Noyan'ın bu isteğini karşılamak Konyalılar içinse

¹⁴⁷Bayan Noyan; II. İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıçarslan arasındaki mücadelede Kılıçarslan taraftarı olan Muînüddin Pervâne tarafından 1257 yılında Anadolu'ya getirilmiştir. bk. Mustafa Akkuş-Büşra Bağcı, “Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2018, s.20-22.

¹⁴⁸Saraydaki şarabhanede, sultana ait meşrubatı muhafazaya memur olan kiler hademelerinin amirine şarabsalar ya da şarabdar denilirdi. bk. Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 84.

¹⁴⁹Antalya'daki Ahmedek adlı iç kale olabilir.

¹⁵⁰İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 148-149.

¹⁵¹*Anonim Selçukname*, s. 35.

mümkün değildi çünkü şehrin surları yıkıldığı zaman Konya'yı koruyabilmek mümkün değildi.¹⁵² Bu yüzden Konyalılar şehrin dış surlarındaki burçların yıkılmasını önermişlerdir. Baycu Noyan'da, yeminin yerine gelecek olmasından ve aldığı yüklü paradan dolayı bu öneriyi kabul etmiştir.¹⁵³ Baycu Noyan'la yapılan savaştan sonra Fahreddin Arslandoğmuş, devlet erkanının önde gelen isimleri ve II. İzzeddin Keykavus'un dayıları Kir Haya ile Kir Kedid Moğol ordusundan kaçarak, sağlam yapısıyla oldukça müstahkem bir kale olan Borgulu Kalesi'ne sığınmışlardır. Ayrıca, bu kalede hapis bir hayat yaşayan IV. Rükneddin Kılıç Arslan da bulunmaktaydı. Büyük ihtimalle Fahreddin Arslandoğmuş da bunu göz önüne alarak, Borgulu Kalesi'ne gelmiş ve Moğol ordusunun önünden kaçarak, II. İzzeddin Keykavus'a vurmuş olduğu ilk darbenin ardından ikinci darbeyi indirmeye girişmiştir. Fahreddin Arslandoğmuş, bu amaçla IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı mahpus hayatı yaşadığı Borgulu Kalesi'nden almış ve başkent Konya'ya getirmiştir. Burada Emir Fahreddin Arslandoğmuş'un çabalarıyla, IV. Rükneddin Kılıç Arslan saltanat tahtına oturtulmuş ve birkaç davaya da bakması sağlanarak meşruluğu sağlanmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahta geçmesinin ardından, Şemseddin Kaducuk vezirlik makamı için el öpmüştür. Fakat Şemseddin Kaducuk ancak bir ay vezirlik yapabilmiş, yakalandığı hastalık neticesinde hayatını kaybetmiştir. Şemseddin Kaducuk'un ölümü üzerine vezirlik makamı ilk önce Nizameddin Hurşid'e ardından Muineddin Süleyman'a teklif edilmiş fakat ikisi de bu görevi kabul etmemiştir. Vezirlik yerine Nizameddin Hurşid naibliği, Muineddin Süleyman

¹⁵² Konya'nın, savunması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1995, s. 31–42.

¹⁵³ Ahmed Eflaki, Konya'nın kuruluşuyla ilgili olarak Ariflerin Menkıbeleri'nde daha değişik anlatır. Ona göre, Baycu Noyan ve Moğol askerleri Konya'yı kuşattıkları zaman, Mevlana kale kapısından çıkarak Konya meydanının arkasındaki tepede, yüzü kapalı bir şekilde kuşluk namazına durmuştur. Baycu Noyan'ın çadırının da hemen bu tepenin altında bulunması nedeniyle Moğol askerleri müdahale etmek için önce ok atmak istemişler, fakat elleri bağlanmış ve yaylarını çekememişlerdir. Bunun üzerine Moğol askerleri, at sürüp Mevlana'ya hücum etmek istemişler ama bindikleri atları bir adım dahi atmamıştır. Ardından Moğollar, komutanları Baycu Noyan'a haber vermişler ve o da yay ve ok isteyerek Mevlana'ya ok atmıştır. Baycu Noyan'ın attığı üç ok Mevlana'dan geri dönerek askerlerin ortasına düşmüştür. Bunun üzerine Baycu Noyan'da daha önceden Moğol askerlerinin yaptığı gibi ata binip hücum etmek istemiş ama atı hareket etmemiştir. Baycu Noyan hiddetinden atından inmiş ve yürüyerek Mevlana doğru hücum etmek istemiştir. Fakat, az bir ilerlemesinden sonra ayakları kuma gömülmüş ve hareket edemez hale gelmiştir. O zaman Baycu Noyan, Mevlana'nın tanrısal bir adam olduğunu kabul etmiş ve artık savaşılmamasını söylemiştir. Konya, bu şekilde kurtulduktan sonra Baycu Noyan yeminini bahane ederek şehrin burçlarının yıkılmasını istemiştir. Bu istek üzerine, şehrin burçları Mevlana'nın da onayıyla yıkılmıştır. bk. Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 2001, s. 453–455.

da pervaneliği kabul etmiştir.¹⁵⁴ Ardından yeni görevlere atanan Nizameddin Hurşid ve Muineddin Süleyman, Baycu Noyan'la görüşmek için hazırlıklara başlamışlardır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Baycu Noyan'ın yanına gitmek için yaptığı hazırlıkları tamamladıktan sonra, Antalya'daki kardeşi II. İzzeddin Keykavus'a bir mektup yazmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, mektubunda, kardeşinden Moğol askerlerine ve Baycu Noyan'a karşı gelmemesini ve çevresinde iki kardeşin arasını açan kötü kimselerden uzak durmasını istemiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan yazdığı bu mektubun ardından 8 Zilkade 654 (27 Aralık 1256 Çarşamba) günü Baycu Noyan'ın yanına gitmek üzere yola çıkmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Baycu Noyan'ın yanına vardığında ondan izzet ve ikram görmüş ve mutlu olarak geri dönmüştür. Fakat Türkiye Selçuklu tahtına yalnız başına çıkmak için Baycu Noyan'dan onay alamamıştır. Baycu Noyan, Türkiye Selçuklu tahtını ancak II. İzzeddin Keykavus'un, İznik Rum İmparatoru Laskaris'in yanına gitmesinden sonra, tek başına IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a vermiştir. Baycu Noyan, Anadolu'daki işlerini bitirdikten sonra İlhanlı hükümdarı Hülagü'nün emri üzerine, Mugan'a dönmek için hazırlıklara girişmişti. Baycu Noyan, Anadolu'yu terk edecek olmasına rağmen, arkasında kendisine ileri de karşı gelebilecek bir güç de bırakmak istememiş, bu yüzden de Konya'dan ayrılmadan önce, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Konya şehrinin surlarını yıkmaya zorlamıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise ancak uzun uğraşlarından sonra Baycu Noyan'ı eski sultanların kabirlerinin ve türbelerinin etrafını çevreleyen kale duvarlarının yıkılmaması hususunda ikna edebilmiş, geri kalan dış surlarsa Baycu Noyan'ın emri gereğince yıktırılmıştır. Surların yıkılmasının ardından ancak Baycu Noyan, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a Konya'ya girme izni vermiştir.

2.II.İzzeddin Keykavus'un Tahtı Yeniden Elde Etmesi ve Devletin Bölünmesi

İlhanlı hükümdarı Hülagü Bagdat'a sefer düzenlemek için hazırlıklara başlamıştı. Bu sırada Baycu'yu da yanına çağırarak Baycu'nun Anadolu'dan ayrılmasıyla beraber II.Keykavus da, harekete geçerek Bizans imparatorundan aldığı askeri yardım ile 1257 yılında tekrar Konya'da tahtı ele geçirmeyi başarmıştı. Bizans imparatoruna yaptığı yardıma karşılık da, Denizli yöresini vermişti.¹⁵⁵ Bu durum

¹⁵⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.152.

¹⁵⁵ Sümer, *a. g. m.*, s.356.

üzerine IV.Kılıçarslan Hülagü ile görüşmek üzere yola çıkmıştı. Kılıç Arslan ise Hamedan'da Hülagü'nün huzuruna çıktı. Hülagü onu devletin yönetimindeki tek yetkili kişi ilan eden yarlığla geri gönderdi. IV.Kılıçarslan yola çıkıp Erzincan'a vardığında II.Keykavus'un kendisine karşı savaş hazırlığında bulunduğunu, öğrendi ve orada kaldı. Burada çetin kış şartlarından dolayı açlık ve kıtlıkla karşılaştı. Bahar gelince Emir Muineddin Pervane her yerden 1000'e yakın asker topladı. Moğol ordusunun da desteğini alarak Tokat'a yürüdü. Bu sırada II.İzzeddin ve adamları da Amasya bölgesinde dolaşarak taraftar toplamaya çalışıyordu.¹⁵⁶ Gerek IV.Kılıçarslan gerekse II.Keykavus kendi adamlarını güçlendirmek ve onların yakınlığını sağlamak amacıyla devletin topraklarını iktâ olarak veriyor, bu da elbette devletin ekonomik ve siyasi yapısını olumsuz etkiliyordu. Diğer taraftan IV.Kılıçarslan'ın her başı sıkıştığında Moğollardan yardım istemesi, devleti Moğollara karşı daha bağımlı hale getiriyor ve onlara bu yardımları karşılığında verilen gelirler de devleti ekonomik anlamda gittikçe sarsıyordu. Yine II.Keykavus'un tıpkı kardeşi gibi her başı sıkıştığında Bizans ve özellikle Türkmenler 'den yardım istemesi de devleti aynı şekilde olumsuzluğa sürüklüyor, Türkmenlerin devlet içinde giderek güçlenmesine ve cesaretlenmesine neden oluyordu. Bütün bunlar Türkmenlerin zamanla birer siyasi teşekkül haline gelmesine ve devlete isyan etmelerine neden olacaktır. Bundan da anlaşılacağı üzere Moğol direnişinin sembolü olan Türkmenler bir yandan devleti Moğollara karşı ayakta tutmaya çalışırken, bir yandan da kendi menfaatleri için devletin yıkılmasında büyük paya sahip olacaklardır.¹⁵⁷

Tokat civarına geldiğinde IV.Kılıçarslan Moğollardan aldığı yardımla, Kadagan ve Alıncak kumandasındaki ordusuyla II.Keykavus'un üzerine yürümeye hazırlanıyordu. IV.Kılıçarslan Rükneddin, Pervane ve Moğol kumandanları birlikte verdikleri bir kararla II.Keykavus'u yanlarına çağırmak üzere bir elçi heyetini Konya'ya gönderdiler. II.Keykavus bu daveti kabul etmekle beraber fiilen düşmanlarıyla bir araya gelmemiş, ancak elçiler vasıtasıyla görüşmeler yapmıştır. Moğol komutanlarının baskısı neticesinde, istemese de devletin yarısını kardeşine bırakmayı kabul etmek zorunda kalmıştı. Yapılan anlaşmaya göre, Sivas'ın batısı

¹⁵⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.152-153.

¹⁵⁷ Bal, *a. g. t.*, s.119.

II.Keykavus'a, doğusu ise kardeşi IV.Kılıçarslan'a taksim edilmiştir.¹⁵⁸ Böylece iki kardeş birlikte ikinci kez Selçuklu tahtına oturmuş oluyorlardı. Bu durum kısa da olsa huzur ortamı doğuracaktı. Ancak bu ikisini de tatmin etmeyecek, aralarındaki mücadele devam edecekti. Bu durum da Moğolları memnun ederken Selçuklu Devleti'ni oldukça sıkıntıya sokmaktaydı. Keykavus devlet işlerini Fahreddin Ali'ye bırakınca tekrar eski zevk ve eğlence dolu hayatına geri döndü. Devlet işlerinden elini ayağını çekti. Moğollara vermesi gereken vergileri unuttu. Rahatını arttırmak için Antalya ile Konya arasındaki Kubadabad Sarayına gitti ve Hristiyan dayılarıyla birlikte eğlenceye daldı. II.Keykavus'un, Hülagü ile bozulan ilişkilerini düzeltmek amacıyla tekrar Konya'ya gelip para tedarikine girişti. Ebu'l Farac, II.İzzeddin'in çok ağır hediyelerle birlikte İlhanlılara gitmek üzere yola çıktığını ve bu kararı Fahreddin Ali ile birlikte aldığını söyler.¹⁵⁹ Ancak bu arada tüm şikayetleri dinleyen Hülagü II.Keykavus üzerine Alıncak Noyan komutasında büyük bir ordu göndermiş. IV. Rükneddin ve Pervane de bu orduyla birlikte II.Keykavus'u ortadan kaldırmak üzere hareket etmişlerdir. Sultan, Moğol Hanına gitmek üzere yola çıkıp Ruzbe Ova'sına vardığında Alıncak Noyan'ın kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan ile Aksaray'a geldiğini öğrenir. Vezir Fahreddin Ali'yi gelen ordunun niyetini öğrenmesi için elçi olarak gönderir. Ancak burada Fahreddin Ali'nin saf değiştirerek IV.Kılıçarslan tarafına geçtiğini ve onun veziri olduğunu haberini alır. Aksarayî Fahreddin Ali'yi bu konuda suçlu görmüş ve onun bu planı çok daha önceden Muineddin ile birlikte yaptığını söylerken¹⁶⁰ Osman Turan Fahreddin Ali'nin iyi bir devlet adamı olduğunu, siyasi çıkarları için değil, Moğollara karşı II.İzzeddin Keykavusla bir direnişin mümkün olmadığı ve devletin tekrar tek sultan tarafından yönetilmesini sağlamak amacıyla hareket ettiğini söyler. Alıncak Noyan'ın Aksaray'dan hareketle Obruk Hanı'na vardığını öğrenen Sultan II.İzzeddin Keykavus ailesi ve maiyetindekilerle birlikte Antalya'ya gitti.¹⁶¹ Böylece Keykavus artık tahtını ölünceye kadar kaybetmiş bulunmaktaydı. Bu tarihten itibaren bir daha Konya'ya gelemeyecek ve taht iddiasında bulunamayacaktı.

¹⁵⁸ Kaymaz, *a. g. e.*, s. 74-75.

¹⁵⁹ Abu'l-Farac, *Farac*, s.423; Turan, *Türkiye*, s.494.

¹⁶⁰ Aksarayî, *Ahbar*, s. 53.

¹⁶¹ Turan, *Türkiye*, s. 495.

3.II. İzzeddin Keykavus'un Gurbet Hayatı ve Ölümü

II. İzzeddin Keykavus iktidarını tekrar ele geçirmek için birçok girişimlerde bulunduysa da bunların hiç birinde muvaffak olamadı. Sığınmış olduğu Bizans imparatoru tarafından tutsak edilmesi onun zorlu hayatının sürgünlerde geçmesine neden oldu. Bizans imparatoruna karşı yapmış olduğu iktidar girişimi onun 1262 yılında Enez kalesine hapsedilmesine sebep oldu. II. İzzeddin Keykavus'un Enez Kalesi'ne hapsedildiği sene Altın Orda Hükümdarı olan ve Müslümanlığı kabul eden¹⁶² Berke Han¹⁶³ nikahlı eşi tarafından asker göndermesi ve Sultan İzzeddin'i kurtarması için teşvik edilmiştir. Berke Han, Aksarayî'ye göre birkaç bin asker Sultan İzzeddin'i kurtarması için göndermiştir. Berke Han'ın askerleri o seneki şiddetli soğuktan donan Tuna nehrinin üzerinden atlarıyla geçerek Enez Kalesi'ne gelmişler ve kaleyi kuşatmışlardır.¹⁶⁴ Bu sırada Berke Han tarafından görevlendirilen Bulgarlar da Balkanlar'da müthiş bir tahribata girişmişlerdir. İmparator Mihael, karşısındaki bu müthiş güç nedeniyle daha fazla dayanamamış ve II. İzzeddin Keykavus'u vermek zorunda kalmıştır.¹⁶⁵ Ardından Moğol askerleri hapsedilmiş olan diğer Selçuklu emirlerini de kurtararak, Berke Han'a götürmüşlerdir.¹⁶⁶ II. İzzeddin Keykavus, Kırım'da bulunan Berke Han'ın yanına geldiğinde huzura çıkmak istemiştir. Berke Han'ın da fikri bu yönde olup o da II. İzzeddin Keykavus'u büyük bir orduyla beraber Anadolu'ya göndermek istiyordu. Fakat Berke Han, II. İzzeddin Keykavus'un maiyetine büyük bir ordu vermiş olmasına rağmen, onu Anadolu'ya göndermemiş, onun yerine İlhanlı topraklarından geçemeyeceği için, İmparator Mihael'in üzerine göndermiştir. Fakat II. İzzeddin Keykavus, Bizans

¹⁶² Berke Han, daha Batu Han ölmeden önce Müslümanlığı kabul etmişti. bk. Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253–1255)*, çev. Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001, s. 60–61; De W. Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev. İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 161. Berke Han'ın II. İzzeddin Keykavus'a yardım etmesinde muhtemelen her ikisinin de Müslüman olması bir etkendi.

¹⁶³ Berke Han, 1256–1266 yılları arası Altın Orda Devleti'nin hükümdarlığını yapmıştır. bk. Aksarayî, *Ahbar*, s.57.

¹⁶⁴ Aksarayî, *aynı yer*.

¹⁶⁵ İbn Bîbî, sadece II. İzzeddin Keykavus'un kurtarıldığını, annesi, kız kardeşi ve iki oğlunun kurtarılmadığını söyler. Baybars Tarih'inde Sultan İzzeddin'in iki oğlunun İstanbul'da tutsak olarak kaldıklarını ve Hıristiyan olarak yetiştirildiğini söyleyerek, bunu teyit eder. Buna karşın Osman Turan, İstanbul'da Sultan İzzeddin'in en küçük oğlunun kaldığını ve Melik Kostantin adını aldığını söyler. bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l*, s.161-162; Turan, *Türkiye*, s.500.

¹⁶⁶ Abu'l Farac, *Farac*, s.585.

topraklarına girdiği zaman, Baybars tarafından Bizans'a elçi olarak gönderilmiş ve İmparator Mihael'in artık dost oldukları gerekçesiyle engellenmiştir.¹⁶⁷ İzzeddin Keykavus, Baybars'ın elçisi tarafından engellenmesinin ardından Kırım'a dönmüş ve Berke Han tarafından daha önce kendisine verilmiş olan Suğdak ve Sulhad'da ikamet etmiştir. II. İzzeddin Keykavus, Berke Han'ın, 1266 yılında ölümünün ardından Altın Orda tahtına geçen Mengü Timur zamanında da kendine verilen iktada hayatını sürdürmüş ve 1277'de ölümüne kadar burada yaşamıştır.¹⁶⁸

D.Sultan Han'ı Savaşına Karşı Türkmenlerin ve Ahilerin Tutumu

Moğol istilasının önünden kaçan Türkmen (Oğuz) boyları büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'ya gelen Türkmen boyları, Moğol baskısından tamamen kurtulmak için uçlara, Batı Anadolu'ya veya Anadolu'nun dağlık, ormanlık bölgelerine yerleşmişlerdir. Moğol istilasının ardından Anadolu'ya göçen Türkmen boyları, daha önce gelen Türkmen boyları ile karışarak büyük bir nüfus yoğunluğu oluşturmuşlardır. Böylece, başta batı bölgeler olmak üzere, Anadolu'nun tümü Türk yurdu haline gelmiştir. Moğol istilasının bu denli büyük bir Türkmen göçüne nasıl sebep olduğunu anlamak için Moğolların yaptıkları katliam ve talanları iyi bilmek gerekir. Moğol istilası öyle büyük bir korku yaymıştı ki, insanlar canlarını kurtarmak için kaçıktan başka bir şey yapamıyorlardı.¹⁶⁹ Türkmenlerin zaman zaman Türkiye Selçuklulara karşı çıkarmış olduğu büyük çaplı isyanlarda bulunmaktaydı. Lakin Moğol zulmü önünden kaçmış olan bu Türkmen kitleleri, onları yurt sahibi yapmış olan Selçuklulara karşı sadık kılmıştır. Özellikler II. İzzeddin Keykavus'un Moğol siyaseti karşısında onun yanında olmuşlardır. Lakin bu durum Sultan Hanı Savaşının sonucuna kadar devam edebilmiştir. II. İzzeddin Keykavus, Sultan Hanı (1256) savaşını kaybettikten sonra Antalya'ya oradan da Denizli'ye kaçmıştı. Bir dönem kaçıp sığındığı ve güvendiği Denizli bölgesi artık sultanın kontrolünden çıkmış ve buralarda Türkmen isyanları patlak vermiştir. Türkmenlerde görülen bu tavır değişikliğinin sebeplerini şu şekilde belirtmek mümkündür; II. İzzeddin Keykavus'un Moğollara karşı verdiği mücadeleyi terk

¹⁶⁷ Aksarayî, *Ahbar*, s. 57.

¹⁶⁸ Aksarayî, *Ahbar*, s. 58.

¹⁶⁹ İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995, s.61-66.

etmesi, hatta Hülagü'nün huzuruna onur kırıcı bir şekilde çıkararak itibarını yitirmesi, II. Keykavus'un Hıristiyan dayısı Kontistabl ile zevk eğlenceye dalıp Müslüman toplumun tepkisini çekmesi Türkmenlerin soğumasına neden olmuştur. Sonuçta Türkmen toplulukları devletin zayıfladığı dönemde bağımsız beyliklerini kurmak için Moğolların hakimiyeti altındaki devletlerine isyan etmeleri normaldir. Özgür yaşamaya alışmış olan ve başına buyruk olmayı seven bu topluluklar, devletin güçlü olduğu dönemlerde bile isyanlar çıkarmışlardır. II. İzzeddin Keykavus İstanbul'a sığındıktan sonra Denizli, Kütahya ve Antalya çevresinde yaşayan Türkmenlerin reisi Mehmed Bey, Hülagü Han'a bir elçi gönderip itaat etmek suretiyle haraç vereceğini bildirmişti. Mehmed Bey, Hülagü'dan Denizli, Tavas ve Dalaman yörelerinin hakimi olduğuna dair bir yarlğ aldıysa da, onun huzuruna çıkmadığı için Selçuklu komutanları tarafından Dalaman civarında yakalanıp öldürülmüştür.¹⁷⁰

II. İzzeddin Keykavus'un Antalya'dan İstanbul'a kaçmasından sonra Karaman, Zeynü'l-Hac, Bunsuz, Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu, topladıkları 20.000. kişilik bir ordu ile Altunaba Kervansarayı'na geldiler. Moğol ordusunun yaylalara dağılmasından faydalanarak, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı devirmek amacıyla, Konya'yı kuşatmayı planlıyorlardı.¹⁷¹ Pervâne Muîneddin, hemen toparlanan Moğol askerlerinin de desteği ile onları yendi. Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu yenilginin ardından uç bölgelerine geri kaçtılar. Yakalanıp esir edilen Zeynü'l-Hac, Bunsuz ve diğer isyancılar Konya'ya getirilip halk arasında dolaştırılmış, linç edilmek istenmiş, sonra da ibret olsun diye Konya iç kale önündeki kapıda asılarak idam edilmişlerdi.¹⁷² Bu isyanı organize edenler Ali Bahadır ve Emîr-

¹⁷⁰ Aksarayî, *Ahbar*, s.53; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.162; Cahen, *a .g. e. , s. 272-274*; Erdem, *a. g. t.*, s. 170-175-177.

¹⁷¹ M. F. Köprülü, toplanan Türkmenlerin Karamanlılar olduğunu ve II. İzzeddin Keykavus taraftarlığının bahane olduğunu, amaçlarının Konya'yı almak olduğunu yazar. bk. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1959, s. 35.

¹⁷² İki yerli kaynağımız bu isyanı farklı şekillerde anlatmıştır. Ancak bu iki olay kesin olarak aynıdır. Zira anlatılan isyanlar birçok yönden birbirine benzemektedir. İsyanın ardından öldürülen devlet adamlarının isimleri iki kaynaktan da hemen hemen aynı verilmekte, Gâvele kalesi ile Altunaba Kervansarayı birbirine yakın mesafede bulunmaktadır. bk. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II., s. 160.; Yukarıdaki olayda Aksarayî'den alınan bilgiler şunlardır: Türkmen emirleri (Aksarayî, bu emirlere "soysuz" diyerek hakaret eder) Karaman, Zeynü'l-Hac, ve Bunsuz'un, Ermenek civarında 20 bin kişilik zirhlî bir ordu hazırladığını, Moğol ordusu dağınık halde iken Konya yakınlarına gelip Pervâne ile Gâvele kalesi (Konya- Beyşehir arasında Konya'ya daha yakın mesafede bulunan kale) önünde savaştıklarını ve yenildiklerini, esir alınan Zeynü'l-Hac ve Bunsuz'un Konya'ya getirilip halk arasında linç edilecek şekilde dolaştırıldığını, sonra da öldürüldüğünü nakleder. Aksarayî, bu isyanı tamamen

i Âhur Uğurlu gibi II. İzzeddin Keykavus'un yakın adamlarıydı. Bu açıdan isyan II. İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığa dönmesi için çıkarılmıştı. Ancak isyana katılan Türkmenlerin kendileri adına özel çıkarlar peşinde oldukları muhakkaktır. Bu savaş II. İzzeddin Keykavus'u destekleyen devlet adamlarının ve Türkmenlerin verdiği son önemli mücadeleydi. Moğolların desteği olmasa, belki de IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı zafer kazanılabilirdi. Konya'da bulunan II. İzzeddin Keykavus taraftarları da içten destek veriyorlardı. Yenilgi ümitleri söndürüldüğü gibi II. İzzeddin Keykavus taraftarları için ülke yaşanmaz hale getirilmişti. II. İzzeddin Keykavus taraftarlarının bu ölçüde büyük bir ordu toplaması (Konya'yı kuşatacak kadar güçlü 20 bin kişilik zırhlı bir ordu) Pervâne'yi korkutmuştu. Pervâne bu olaydan sorumlu tuttuğu II. İzzeddin Keykavus taraftarlarını öldürmek ve sürgün etmek için harekete geçti. Sultan İzzeddin Keykavus taraftarı olan Müstevfi Sadr Necibeddin, Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzincanî, Sivrihisarlı Kadıasker Celâleddin, Seyfeddin Has Kayıaba, Kerimeddin Alişîr, Emîr-i Silâh Bedreddin Gühertaş ve Üstâdüddâr Eminateddin Yakut gibi büyük devlet adamlarını saraya getirtip hepsini esir aldıktan sonra Alıncak Noyan'a göndermişti. Tüm bu emirler Alıncak Noyan tarafından öldürülmüştür. Alıncak Noyan, öldürdüğü bu masum insanlar nedeni ile kabuslar görünce, Pervâne'ye kızarak onların öldürülmesine sebep olduğunu söylemiştir.¹⁷³ Türkmenlerin sık sık isyan etmelerine karşı Sultan Hanı Savaşın da II. İzzeddin Keykavus'un yanında yer almalarına sebep olan bir diğer detaysa geniş otlaklar meselesidir. Anadolu'daki Moğol varlığı temelde askeri bir gaye taşıyor olsa da onların Türkmenlerle yaşadığı çatışmayı sadece askeri gerekçelerle izah etmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Moğolların ortak düşman olarak algılanmasında, "Kâfir Moğol" gibi tanımlamalardan anlaşılacağı üzere dini etkenler

Türkmenlerin organize ettiğini, olaydan haberi olmayan devlet adamlarının da (ki bu devlet adamları da II. İzzeddin Keykavus taraftarıdır) bundan sorumlu tutulup idam edildiğini söyler. İsyanın II. İzzeddin Keykavus ile bağlantısından ve II. İzzeddin Keykavus'un adamları olan Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu'dan hiç bahsetmez. bk. Aksarayî, *Ahbâr*, s.53; Böyle bir durumda tabi ki güvenip esas alacağımız kaynak İbn Bîbî olacaktır. Çünkü İbn Bîbî, olayın geçtiği dönemde tercümanlık ve elçilik yapan yüksek dereceli devlet memuruydu. Bu açıdan İbn Bîbî, devlet kademesinde beraber çalıştığı mesai arkadaşlarından kimlerin II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğunu biliyordu. Pervâne'nin de onları II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğu için öldürdüğünü açıkça yazıyordu. Türkmenler, Moğollara ve Moğol destekli IV. Rükneddin Kılıçarslan hakimiyetine düşman oldukları için, Aksarayî bu isyanının genel sebebini aktarmış, II. İzzeddin Keykâvus ile bağlantısından bahsetmemiştir.

¹⁷³İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 164.

de söz konusudur. Bunun yanında, sosyo-ekonomik sebeplerin de bu çatışmada daha mühim bir rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Çünkü Türkmenler gibi Moğolların da göçebe oldukları gerçeği hesaba katılırsa, yaşanan çatışmanın Anadolu'nun en verimli otlaklarının paylaşımını gündeme getirmesi kaçınılmaz idi. Bu noktada Baycu'nun Orta Anadolu'ya yerleşme isteğine karşılık, Selçuklu tarafında savaşma kararı alınması üzerine hazırlanan Selçuklu ordusunun göçebe Türkmenlerden oluşması aslında yaşanan çatışmayı, göçebeler arasında otlak paylaşımına bağlı bir kavga olarak da değerlendirebiliriz.¹⁷⁴ Zira 1256'da Sultan Alaeddin Kervansarayı düzlüğünde zafer kazanan Moğolların Anadolu'nun en iyi otlaklarına yerleşmesi kaçınılmaz bir sonuçtu. Moğol askeri birliklerinin yerleştikleri bölgelerle Anadolu'nun en iyi otlak alanlarının örtüşmesi bir tesadüf değildir.¹⁷⁵

Ahilerin durumu Türkmen boylarından farklıdır. Ahiler devlete isyan eden bir topluluk değildi. Ancak destekledikleri II. İzzeddin Keykavus hükümdarlığı kaybedince, yeni yönetim onları isyancı olarak görmüştür. IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı yönetime getiren devlet adamları Ahi örgütlerini dağıtmaya ve Ahileri ortadan kaldırmaya çalışmışlardı. II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan arasındaki taht mücadeleleri sırasında Türkmenler ve Ahiler İzzeddin Keykavus'u destekliyorlardı. Ahi teşkilatının lideri Ahi Evren Şeyh Nasîrüddin Mahmud 1257 yılı sonlarında II. İzzeddin Keykavus'a sunduğu "*Letaif-i Hikmet*" adlı eserinde onu Anadolu'nun son ümidi olarak onu görmekte ve ona taktik, destek ve moral vermektedir. Ahi Evren, II. İzzeddin Keykavus'a, Hıristiyan halkı da koruması gerektiğini konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. II. İzzeddin Keykavus ile Ahi Evren arasında yakınlık ve dostluk olduğu bu tavsiye ve desteklerden anlaşılıyor. II. İzzeddin Keykavus'un ülke ikiye ayrıldıktan sonra Hülagü'nun yanından dönerken yolda Bar Savma'nın manastırına giderek, Mar Dionysius'a iyiliklerde bulunmayı vaat ettiğini yazar.¹⁷⁶ Bu ziyaret bize Sultan II. İzzeddin Keykavus'un Ahi Evren'in tavsiyelerine uyduğunu gösterir. II. İzzeddin Keykavus İstanbul'a kaçtıktan sonra onu destekleyen Ahiler de katliama uğramış ve sürgün edilmişlerdir.

¹⁷⁴ Aksarayî, *Ahbar*, s.31-32; Sümer, Oğuzlar, s.29.

¹⁷⁵ İbn Bibî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.142; Aksarayî, *Ahbar*, s. 31-32.

¹⁷⁶ Abu'l-Farac, *Farac*, s. 573; Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001, s.158.

Moğolların desteği ile IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı iktidara getiren Pervâne Mu'ineddin, Sâhip Ata Fahreddin Ali, Taceddin Mu'tez, Hatiroğlu Şerafeddin, Nureddin Caca ve aynı zihniyetteki diğer devlet adamları yeni sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'dan ferman alarak, kendilerine muhalif II. İzzeddin Keykavus taraftarı, Türkmen ve Ahilerin mallarını, medrese, tekke, zaviye ve işyerlerini müsadereye başladılar. Ahilerin iş yerlerinin ellerinden alınması ve kendi taraftarlarına verilmesi için Mevlânâ da devlet büyüklerine mektuplar yazmıştı.¹⁷⁷ Burada yapılan şey ise devlet otoritesinin Ahileri saf dışı bırakmasından sonra onların işletmiş olduğu alanların ve mekanların boş kalmasından dolayı işlerin aksamaması ve işsizlik sorunlarının ortaya çıkmaması için Mevlana bir önlem olarak bu yerleri tekrar işletilebilir hale getirmiştir.

Ahi Evren "Ağaz ü Encam" adlı eserinde yapılan baskıları şu şekilde anlatmıştır: "*Zamanımızın kurt tıynetli yöneticileri insanların varisleri olsa bile mal ve terekesini zorla ellerinden almaktalar. Şeriatın hükümleri büyük ölçüde kalktı. İslâm'dan sadece bir ad kaldı*" Ahi Evren'nin kanun ve kuralların artık geçerli olmadığını, düzenin bozulduğunu ifade eden bu sözleri Mikail Bayram'a göre çevresindekileri isyana teşvik etmiştir.¹⁷⁸ Aksaray, Kırşehir, Ankara, Sivas, Çankırı, Karaman, Tokat gibi illerde isyan hareketleri görülmüştür. Sultan Hanı Savaşından sonra yaşı ilerlemesine rağmen Ahi Evren'in, 1261'de Kırşehir'de Moğollara karşı isyanda şehit edildiği bilinmektedir. IV. Rükneddin Kılıçarslan ve Pervane yönetime geldikten sonra kendi otoritelerini kabul ettirmek için II. İzzeddin Keykavus taraftarları olan Ahi ve Türkmenlere baskı ve zulüm yapmışlardır. Moğolların desteği ile yapılan bu baskılar, uçlarda devlete karşı isyanların çıkmasına sebep olmuştur.¹⁷⁹ Sonuç olarak II. İzzeddin Keykavus bağımsızlık taraftarıydı ve Moğol tahakkümüne karşı savaşıyordu. Ahiler ve Türkmenler II. İzzeddin Keykavus'u bu yönüyle destekliyorlar ve onun için savaşıyorlardı. Ahiler ve Türkmenler bu nedenle siyasi tercihlerini IV. Rükneddin Kılıçarslan yerine II. İzzeddin Keykavus'dan yana kullanıyorlardı. II. İzzeddin Keykavus'un şahsına bağlı, karizmasından doğan bir

¹⁷⁷ Bayram, *Ahi Evren*, s. 75-76.

¹⁷⁸ Bayram, *a. g. e.*, s. 78.

¹⁷⁹ IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a hakimiyetini güçlendirmesi için, Moğollar destek oluyorlardı. bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, Ankara, C.I, s.32.

taraf tar kitle si yoktu. Bu açıdan II. İzzeddin Keykavus kaçtıktan sonra çıkan ayaklanmalar ve isyanlar II. İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığı için değil, bağımsızlık içindi ve eğer bağımsızlık elde edilirse, hükümdar II. İzzeddin Keykavus olacaktır. Türkmenler ve Ahiler Moğollara karşı verdikleri bağımsızlık mücadelelerinde kendilerine önderlik edecek bir hanedan mensubu arıyorlardı.¹⁸⁰

E.Mevlevilerin ve Diğer Zümrelerin Tutumları

Mevlana ile II. İzzeddin Keykavus arasındaki ilişkinin başlaması, henüz sultan 11 yaşlarında iken şemseddin İsfehanî'nin tanıştırması ile başlamıştır. Buna dair bilgileri Eflâkî'de bulabiliyoruz.¹⁸¹ Yine Eflâkî'de yer alan bir bilgiye göre II. Keykavus'un kötü alışkanlıklarından dolayı Mevlana kendisi ile görüşmek istemez. Bu durum zerine II. İzzeddin Keykavus ona söz vererek kötü alışkanlıklarından uzaklaşacağını söyler. Fakat bu durum fazla sürmez ve edindiği kötü alışkanlıklarına devam eder. Bu dönemde Mevlana ile II. İzzeddin Keykavus'un arasında bilinen dokuz mektup vardır. Mevlana'nın mektuplarında ona "oğul" kendisine de "baba" demektedir. Sultan Hanı Savaşı sürecinde Mevlevilerin II. Keykavus'u desteklememelerinin sebebi Sultan İzzeddin'e olan güvenin yeterince güçlü olmamasından kaynaklanıyordu. Dönemin şartları da göz önüne alındığında Mevlana'nın Moğollara karşı durmaktansa onların desteklediği bir sultanın (IV. Kılıçarslan) yanında yer almak daha akıllıca bir siyaset gibi ydi.

Mevlana,¹⁸² taht mücadeleleri sırasında da desteklediği IV. Rükneddin Kılıçarslan iktidara gelince, büyük bir güce kavuşmuştu.¹⁸³ Yeni yönetim, Türkmen ve Ahi zümrelerine, Mevlana Celâleddin Rumî'ye bağlanma mecburiyeti getirdi. Bu mecburiyetin sebebini M. Bayram şöyle açıklar: "*O zamana kadar Anadolu'da Abbasi halifesine bağlı "şeyh'ř-şyhi'r-Rum" bulunuyordu. Anadolu'da son*

¹⁸⁰ Sümer, *Oğuzlar*, s. 179.

¹⁸¹ Eflâkî, *riflerin Menkibeleri*, s. 50-51.

¹⁸² Mevlana, II. İzzeddin Keykavus ile de iyi ilişkiler kurmuştu. Mevlana'nın mektupları bunu açıkça ortaya koymaktadır. Mevlana, II. İzzeddin Keykavus'un karşı bir politika içinde olmamış, mevcut g ve iktidar kimin

elindeyse onunla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. bk. Abdalbaki Gölpınarlı, *Mevlananın Mektupları*, haz. Ahmed Remzi Akyürek, İstanbul 1999, s.38-42 ; Eflâkî, *a. g. e.*, s. 52-53.

¹⁸³ Mevlânâ, yaşamış olduğu dönemin şartları gereği Moğolların siyasi desteğinden ve ekonomik gücünden faydalanmış ve bu doğrultuda bir politika izlemiş ve bunun yararını da grmştir. bk. İsmail Aka, "Eflâkî'nin Menkību'l-rifin'inde Türkler ve Moğollar'a Dir Bazı Kayıtlar", *TDAD*, S.100, İstanbul 1996, s. 89-95.

“Şeyhü’ş-Şüyûhi’r-Rum” Evhadü’-d-din-i Kirmanî’nin halifesi Şeyh Zeynü’-d-din Sadaka idi. Bu zat H. 660/ M.1262 da Moğollar tarafından öldürüldü. Onun yerine Mevlânâ’yı “Şeyh-i Rum” (Anadolu’nun Şeyhi) tayin ettiler ve Mevlânâ’ya intisap mecburiyeti koydular. Mevlânâ’ya “Rumî” denmesi bundan sonradır.” Yeni yönetim, kendi otoritesi açısından tehlikeli gördüğü herkesi öldürdüğü gibi Şeyh Zeynü’-d-din Sadaka’yı da öldürmüştü. M. Bayram hocaya göre; Moğollar, Abbasi Halifeliğini de ortadan kaldırdıkları için Anadolu halkı dini bakımdan herhangi bir yere bağlı değildi. Bu boşluğu kendi faydalarına kullanmak isteyen Moğollar IV. Rükneddin Kılıçarslan’ı dolayısıyla kendilerini destekleyen Mevlana’yı dini lider seçmişlerdi.¹⁸⁴ Anadolu 1175’lerden 1220’lere kadar itikadî olarak Maturidî ekolüne mensup, Hanefî fihkî üzerine bir dönemin varlığını sürdürmüştür. Moğolların istilasından önce Anadolu’da heterodoks grupların varlığı oldukça az iken Moğol istilasıyla beraber Anadolu’ya yoğun bir şekilde tasavvufî zümrelerin geldiği bilinmektedir. Sultan Hanı Savaşına giden süreç içerisinde Moğollara karşı mücadele eden tasavvufî gruplar içerisinde daha önce değindiğimiz Ahiler başta olmak üzere Ekberiler, Kübreviler ve Bektaşiler ile Evhadiler yer almaktaydı. Moğolların yanında ise Cevlaki(Kalenderiler), Haydariler ve Rufailer (kısmen) ile birlikte çekimser davranan Mevleviler (Moğollara itaatkâr) kısmen yer almaktaydı. Aslında bu itaat çok ileri gitmemiştir. Sadece siyaseten o dönem için Konya ve çevresini koruma amaçlıdır. Bu yüzden M. Bayram hocanın iddia ettiği gibi bir ihanet söz konusu değildi. Mevlana’nın yapmış olduğu şey sadece dönemin siyaseti gereği Konya ve çevresini Moğol zulmünden korumak amaçlıdır. Sultan Han’ı Savaşı sürecinde II. Keykavus’u destekleyen ve Türkmenler üzerinde etkisi olan Ahiler ile birlikte onlara yardımcı olan bir diğer kesim ise Sadreddin Konevi’nin başında olduğu Ekberiler ön safhada yer almışlardır. Moğolların yanında ise oldukça sıkı bağları olan Kalendiriler yer alırken onların bu tavırlarının temeli 1245 yılında Abbasi Halifesine karşı isyanda bulunan Kalenderi derviş Şeyh Halit bin Bedri el-Kürdî’nin, Moğollar’ın yanında yer almasına dayanmaktadır. Süleyman Şah’a mensup Türkmen birlikler, bu isyanı bastırma sırasında Bedreddin el-Kürdî ile birlikte 600 isyankarı öldürmüştür. Türkiye Selçuklu Devletine karşı tavırları bu olaya dayanan Kalendiriler doğal olarak

¹⁸⁴ Bayram, a. g. e., s.158.

Sultan Hanı Savaşında Moğolların yanında yer almışlardır. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Moğollara karşı isyanından (1277) sonra kuvvetli bir direniş gösterilmediği için Anadolu'nun her köy, kasaba ve beldelerine varıncaya kadar örgütlenen Kalenderiler, Moğollar tarafından daha çok casuslukta kullanılmışlardır.¹⁸⁵

F.Memlûk-Bizans ve Ermenilerin Moğollar'a Karşı Tutumları

Anadolu'da Moğol idaresinin kuruluş aşamasında karşılaştığı ilk ciddi sorun Baycu'nun, idaresindeki çok sayıda Moğol birlikleri ile Anadolu'ya gelmesinden sonra yaşanmıştı. Bundan önce vergi yükümlüğü ile sınırlı olan Anadolu, şimdi askeri yönetim altına girmek üzereydi ki bunun beraberinde getireceği sorunlar hemen her kesimi endişelendiriyordu. Ayrıcalıklarını kaybedeceklerinden korkan emirler, bir putperest yönetim altında yaşamak istemeyen dindarlar, Moğol fırtınasının sınırlarına kadar dayanacağı Bizans Devleti için bir ittifak vakti idi. Anadolu'da Moğol idaresinin yerleşmesini engelleyen bu siyasal ve toplumsal zümrelere eklemeler yapılabilir. Amaçları ve hesapları ne olursa olsun, bu güçlerin aralarında bir ittifak yapmaları çok doğaldı.¹⁸⁶ Anadolu'da Moğol egemenliğine karşı oluşan bu ittifaka Memlûk Sultanı Baybars büyük destek olmuştu. Ancak ihtilaf, müttefikler arasında değil, Selçuklu idaresinde ortaya çıktı. 1256'da Aksaray yakınlarında yapılan savaştan sonra II. İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında Selçuklu tahtına sahip olma mücadelesi bir kez daha baş göstermişti.¹⁸⁷ 1250 yılında Eyyübilerin yerine kurulan Memlûklular, bu tarihten itibaren Ortadoğu'da büyük bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Sultanı, ordusu ve ordu kumandanları Kıpçak Türkü olan Memlûklüler, ilk olarak 1260 yılında daha önce hiç yenilmemiş olan Moğolları yenerek güçlerini kanıtlamışlardır. Memlûklüler, Türkiye Selçuklularından ziyade, etki ve genişleme alanlarının çatıştığı İlhanlı Devleti'yle savaş halinde olmuşlar ve bu nedenle putperest İlhanlı Devleti'nin düşmanı Altın Orda ile ittifak halinde olmuşlardır. Altın Orda ile ittifak kuran Memlûklüler, Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın isteği üzerine Türkiye

¹⁸⁵ Mustafa Akkuş, "Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılmasında Kalenderi Grupların Rolü", *Journal of Turkish Studies*, Ankara 2014, s. 6-7.

¹⁸⁶ Cahen, a. g. e., s.241.

¹⁸⁷ Turan, *Türkiye*, s. 485-490; Sümer, *Oğuzlar*, s.32-33.

Selçuklularıyla da ilgilenmişlerdir. Özellikle II. İzzeddin Keykavus, Bizans'a kaçmadan önce mektupla yardım istediği Memlûklüler tarafından olumlu karşılanmış, fakat yardımı uygulayacak vakitleri olmamıştır.²²⁰

Buna rağmen Memlûklülerin Anadolu'ya ilgisi azalmamış, 1277'de Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelişine kadar devam etmiştir. Moğol hakimiyetine karşı, gaza söylemi ile bir mücadele başlatan Baybars Anadolu'da Keykavus taraftarları ile Türkmenleri destekleyen bir siyaset takip etmiştir.¹⁸⁸ II. İzzeddin Keykavus, Moğol komutanı Baycu ile 1256 yılında yaptığı Sultan Hanı Savaşı'nı kaybedince Bizans İmparatorluğuna sığınmıştı. İki devletinde zor şartlar içinde bulunması ve yardıma ihtiyaç duyması, Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Latinlerle mücadelesi, Türkiye Selçuklularının da Moğollarla mücadelesi iki komşu devleti mecburi olarak yakınlaşmaya itmiştir. C. Cahen Sultan Hanı Savaşında Bizans imparatorluğunun da destek yolladığını hatta Bizans taht varisi General Mihael Palaiologos'un bizzat savaşa katıldığını aktarmaktadır. Lakin böyle bir bilgiye ne İbn Bîbî ne de Aksarayî de rastlamamaktayız.¹⁸⁹ Bizans politikası doğrultusunda, II. İzzeddin Keykavus'u Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı bir koz olarak kullanmayı düşünmüştür. Fakat İmparator Mihael'in düşüncesinin aksine bir süre sonra II. İzzeddin Keykavus,

¹⁸⁸ Cahen, *a. g. e.*, s.247.

¹⁸⁹ G. Akropolites'in verdiği bilgilere dayanarak Claude Cahen ve Alice Gardner Mihael Palaiologosun Sultan Hanı Savaşına Hristiyanlardan oluşan bir birliğin komutanı olarak bizzat katıldığını iddia ederler. G. Akropolites'in bu konuda verdiği bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür: "Mihael bir Hristiyan müfrezesinin komutanı olarak Aksaray önlerinde Tatarlarla Selçuklular arasında yapılan savaşa, kutsal rahmet adına, Selçuklular tarafında katıldı. Mihael, Tatar ordusunun liderine bir ok attı ve onu öldürdü. Mihael tarafından komuta edilen ordu başarı kazanıp Tatarlar kaçmaya başladı. Selçuklu ordusunda büyük bir komutan olan Emîri Âhur'un Tatarlar tarafına geçmesi üzerine, kaçan Tatar askerleri geri dönüp Selçuklu ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Daha sonra Mihael, Kastamonu Beylerbeyi oldu." Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere G. Akropolites olayları taraflı bir şekilde anlatmıştır. Mihael Palaiologos'un Hristiyanlardan oluşmuş bir birliğin komutanı olarak Sultan Hanı Savaşına katılmış olması bizce zor bir ihtimaldir. Çünkü Sultan II. İzzeddin Keykavus'un bile Konya'da kalıp katılmadığı bu muharebeye Bizans tahtının varisi General Mihael Palaiologos'un bizzat katılması ve en önde savaşıp Moğol komutanını öldürmesi mantıklı değildir. Yerli kaynaklar, İbn Bîbî ve Aksarayî bu konuda bilgi vermezken, günümüz tarihçilerinden Osman Turan ve Faruk Sümer de böyle bir komutanın savaşa katıldığından hiç bahsetmez. Nejat Kaymaz da yukarıdaki kaynaklara dayanarak Mihael Palaiologosun bu savaşa Kontistabl unvanı ile katıldığını yazmıştır. Bu savaşta Kontistabl yani Emîri Âhur Fahreddin Arslandoğmuştur. Savaş sonunda II.İzzeddin Keykavus ile beraber kaçan kişiler arasında Kontistabl unvanlı birinin olduğunu İbn Bîbî, bu kişinin isminin de Uğurlu olduğunu Aksarayî nakleder. Yerli kaynaklarımızda Mihael Palaiologosun adı hiç geçmemektedir. bk.İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s.148; Aksarayî, *Ahbar*, s.32; Bal, *a. g. t.*, s.99-100.

İstanbul'u ele geçirme hayallerine kapılmış, bunu haber alan Mihael ise Sultanı ve maiyetini tutuklattırıştır. II. İzzeddin Keykavus, bir süre İmparator Mihael'in tutsağı olarak Enez Kalesi'nde kalmış ve bu durum onun Altın Orda hükümdarı Berke Han tarafından kurtarılmasına kadar devam etmiştir. Bizans Devleti'nin 1246–1266 yılları arasındaki devletlerarası politikasına bakacak olursak, Bizans Devleti'nin denge politikası yürüttüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Bizans Devleti, bu dönemde birbirleriyle düşman olan Altın Orda-Memlûk ve İlhanlı devletleri arasında taraf olmamış, dolayısıyla bu devletlerden hiçbirisiyle karşı karşıya gelmemiştir. Bu açıdan bakarsak İlhanlıların bir hakimiyetin de olan Türkiye Selçuklularına karşı politikaları da bu yönde olmuştur.

Ermenilerin Moğollara karşı tutumlarına bakacak olursak; Köseadağ savaşı öncesi Ermeniler Selçuklulara 3 bin asker yardımı sözü vermişlerdi. Fakat gönderdikleri askerler oldukça yavaş hareket ederek savaş meydanına varmamışlar, Kayseri yakınlarında savaşın neticesini beklemişlerdi. Moğollar galip geldiğinde Ermeniler hemen ülkelerine çekilmişlerdi. Ermeniler bununla da yetinmeyerek Selçuklu sultanı II. Keyhüsrev'in annesi ve haremi Moğolların eline esir düşmemek için Çukurova üzerinden Mısır'a kaçarlarken Ermen Baronu Haetum tarafından yakalanarak Baycu Noyan'a gönderilmişti. Ancak bu olayın üzerinde fazla durulmamıştır. Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu'daki Ermenilerle neredeyse hiçbir problemi olmamış, Kilikya bölgesindeki Ermenilerle ise ufak tefek sorunları olmuştur. Kilikya Ermenilerinin sorunları genellikle bölgedeki Türkmenlerle olmuştur. Türkiye Selçukluları'yla, Kilikya Ermenilerin hemen hemen tek çatışması Bragana Kalesi yüzünden olmuştur. 1245 yılında Selçukluların kaleyi fethetmeleri üzerine Kilikya Ermenileri harekete geçmiş ve 1248 yılında kaleyi geri almayı başarmışlardır.¹⁹⁰ Ermeniler II. İzzeddin Keykavus döneminde de Moğollara karşı yapılan mücadelede benzer şekilde hep geri durmuşlardır.¹⁹¹

¹⁹⁰ Turan, *Türkiye*, s.476.

¹⁹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 215; Abu'l Farac, *Farac*, s. 543.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLET ADAMI KADI İZZEDDİN ve HAYATI

A. Selçuklu Devlet Adanı Olarak Kadı İzzeddin

Türkiye Selçuklu Devleti'nde kadılık görevinde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. Asıl adı *İzzeddin Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Mahmud ibn-i Razi'dir*. Aslen Reylidir. Kadı İzzeddin'in hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Celâleddin Karatay, Zamantı köyü sınırları içerisinde bulunan (1Zilhicce 643 /19 Nisan 1246) bir vakfiyesinde ondan şu şekilde bahsetmektedir. “*İmam, alim, kadıların meliki, İslam'ın hücceti, adil hakim.*” Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi çok iyi bir tahsil görmüş ve Kadıyül Kudat (Baş Kadılık) gibi yüksek bir derecede devlet hizmetinde bulunmuştur. II. İzzeddin Keykavus'un, 1246'da tek başına iktidar da olduğu zamanlarda, uzun yıllar kadılık görevinde bulunmuş daha sonraları vezirliğe getirilmiştir. Muiniddin Süleyman Pervane¹⁹², Sahip Ata Fahreddin Ali¹⁹³ ve Celâleddin Karatay gibi döneme damgasını vuran büyük emirlerle birlikte görev yapmıştır.¹⁹⁴ İbn Bîbî, Celâleddin Karatay ve diğer devlet emirlerinin kadılıkta adaletiyle ün bulan Kadı İzzeddin'den başka birini vezirliğe layık bulmadıklarını bu yüzden kendisini vezirliğe getirdiklerini yazmaktadır.¹⁹⁵ Kadı İzzeddin'in, Sultan I. Alaeddin Keykubat (616-634/1219- 1222)'in oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev (636-3644/1238-1246) zamanında da yaşadığı ve kadılık görevin de bulunduğu da bilinmektedir. İbn Bîbî, Kadı İzzeddin Muhammed'in, İsfahanlı Şemseddin'in öldürülmesinden sonra 8 Zilhicce 646/24.03.1249 tarihinde vezirlik görevine getirildiğini kaydetmiştir. Kadı İzzeddin Muhammed, Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğulları, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ile II. Alaeddin Keykubat'ın birlikte devleti yönetmeleri sırasında da kadılık görevinde olduğu bilinmektedir. Türkiye Selçuklu Veziri Celâleddin Karatay'ın 28 Ramazan

¹⁹² bk. Turan, *Vesikalar*, s. 31-33; Kaymaz, *Pervane* s.55-66.

¹⁹³ M. Ferit - M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934, s.139; A.H Karabacak-S.Bayram, “Sahip Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 35, Ankara 1981, s. 31-69; O. C. Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara, 1986, s.65.

¹⁹⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 416.

¹⁹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 207; Aksarayî, *Ahbar*, s.35.

652/17.06.1254 yılında vefatıyla birlikte vezirlik makamı tekrar Kadı İzzeddin Muhammed'e verilmiştir.¹⁹⁶ Ayrıca Kadı İzzeddin Muhammedin Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin müridlerinden olduğunu Ahmed Eflâkî bizlere nakletmektedir.¹⁹⁷ İbn Bîbî onun hakkında şu şekilde bilgi vermektedir: "*Himmetinin yüceliği, dindarlığının mükemmelliği, ifade gücünün üstünlüğü, şerefli yapısına ve cömert tabiatına sağlam bir şekilde yerleşti. Kadı İzzeddin o önemli görevlerini yerine getirirken, doğru ve isabetli görüşlerini, dirayetli ve kararlı kişiliğini ortaya koydu. Vezirlik görevleri hükümleri geçerliyken, yani vezirlik görevinde bulunduğu sırada Sultan İzzeddin Keykavus'a, peş peşe elçiler gelmeye başladı. Bu geliş ve gidişlerde zamanın padişahlarının ve devrin yöneticilerinin hiç birinin Rum sultanının bir başkasının hükmünün mahkumu olması, ona emir verip yanına çağırması gibi aklından geçmeyeceği şeyler oldu. Kadı İzzeddin makul özürler ileri sürerek, elçileri türlü hediye ve ikramlarla geri gönderiyordu, fakat onun ileri sürdüğü özürler Kaan'ın huzurunda kabul görmüyordu.*"¹⁹⁸

Reyli Kadı İzzeddin Muhammed'in bir diğer unvanı da kısa süreliğine yapmış olduğu Atabeylikdir. Ancak bu dönemle ilgili pek fazla bir bilgi mevcut değildir. Yine Celâleddin Karatay'ın 25 Cemâziyelevvel 651/23.07.1253 tarihli Medrese Vakfiyesinde, Selçuklu Sultanı Keykavüs b. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev b. Sultan Alaeddin Keykubat'ın döneminde, Kadı İzzeddin Muhammed'den kadı, âlim ve vezirlerin meliki, unvanıyla bahsedildiği görülmektedir. Ayrıca Kadı İzzeddin Muhammed 649/1251 yılında Celaleddin Karatay ile Bağdat'a Halife'ye elçilik heyetinde yer alarak gitmiştir.¹⁹⁹ Kadı İzzeddin, Türkiye Selçuk Devleti'nin çökmesini ve çözülmesini önlemek ve doğudan gelen Moğol tehlikesini durdurmak, Anadolu'ya tam bağımsızlığını kazandırmak için elinden gelen her şeyi yapan büyük bir devlet adamıydı. Moğollara karşıtı bir düşmanlığı vardır. Bu öfkesi yüzünden bir kez vezirlikten uzaklaştırılmıştır. Kadı İzzeddin Muhammedin II. İzzeddin Keykavus üzerinde büyük bir etkisi vardı. Sultan II. İzzeddin Keykavus kendisinden çekinir ve

¹⁹⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l* C.II, s.154-156; Aksarayî, *Ahbar*, s.36.

¹⁹⁷ Eflâkî, *a. g. e.*, s. 175.

¹⁹⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II. s.156; Turan, *Türkiye*, s.483.

¹⁹⁹ Kamil Şahin, "Konya Kadı İzzeddin Maristan-ı Âtik ve Sultan Alaeddin Keykubat Darüşşifası", *Vakıflar Dergisi*, S.XXX, s. 106-107.

ona saygı duyardı. Moğol Hanlarından gelen elçileri sultanla görüştürmemek ve sultanı onların etkisinden uzak tutmak için her şeyi yapmıştır.²⁰⁰

B. Kadı İzzeddin Hayatı

Kadı İzzeddin, vatanını ve devletini seven bir Selçuklu emiri idi. Moğol baskısının en fazla hissedildiği bir dönemde vezirlik yapmıştı. Halkın refahını artırmak ve üzerine yükletilen vergi yükünü azaltmak için Moğolların büyük hakanına elçiler göndererek elde ettiği yarlıklarla haksız alınan vergileri kaldırtmıştır. Moğol egemenliğini hiçbir zaman kabul etmemiş, Sultan II. İzzeddin Keykavus'u sürekli kışkırtarak hazırlattığı güçlü orduyla Aksaray'da Moğollar'ı durdurmak istemiş hatta bu uğurda hayatını feda etmiştir. Mevlana Celâleddin Rumî Kadı İzzeddin için gönderdiği bir mektupta onu "*Kadıların kadısı, hayır ve adaletin naşiri, istihakın sadırı, kudret ve ululukta kendinden önce ve sonrakilerden üstün, haleflerinin üstadı, müftüyü'l-farikeyn imamü'l mezhebin, izzet ve faziletten üstün, hak ve din üzere hareket eden, İslam'ın ve Müslümanların en yücesi, sadrü'l-kebir, mesleğinde en ince ayrıntılarına kadar bilgi sahibi, takvada ve ilimde cevher, Müslümanların ve İslam'ın şerefi, Meliklere ve Sultanlara nasihat eden*" olarak tavsif etmektedir.²⁰¹

Kadı İzzeddin Muhammedin siyasi hayatı Selçukluların Moğollara tabi olduğu dönem içerisinde geçmiştir. Bundan dolayı Kadı İzzeddin Moğol baskısı altında olan Türk yurdunu korumak için akıllıca bir siyaset takip etmiştir. Emirlerin fazladan olan gelirlerini ve haslarını azaltmış, devlet giderlerini asgariye indirmiştir. Baycu Noyan'ın sık sık Anadolu'ya elçiler göndermesi ve yersiz vergiler istemesi üzerine onu büyük hana şikayet ederek elde ettiği yarlıkla Noyan'ın Anadolu'daki varlığını bir nebze olsa kırmıştır.²⁰² Emirlerin birçoğunun haslarını azaltması bir takım dedikoduların çıkmasına neden olmuştu. Moğol düşmanlığı ile itham edilerek bir ara görevinden uzaklaştırılmış ama kısa bir süre sonra görevi iade edilmişti. Moğolların Sultanı tesiri altına almaması için çabaladığı gibi Sultanın ahlakını

²⁰⁰İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l* , C.II, s.155; Aksarayî, *Ahbar*, s. 36-37; Konyalı, *a. g. e.*, s. 152.; Turan, *Türkiye*, s.482.

²⁰¹İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l* .C.II, s. 155-157;Konyalı, *a. g. e.*, s.420.

²⁰² Mehmet Ali Uz, "İzzeddin Muhammed Razi", *Konya Ansiklopedisi*, C. 5., s. 6-7.

bozmak isteyenlere karşı da mücadele etti. Hazinesinin bütün altınlarını dökerek güçlü bir ordu oluşturdu. Bu arada kardeşi ile saltanat mücadelesine giren Sultan IV. Kılıç Arslan bozguna uğratarak Burgulu (Uluborlu) kalesine hapsedtirilmesine etkin oldu.²⁰³ 1256 yılında Baycu Noyan ordusuyla Anadolu'ya saldırıp her tarafı yakıp yıkarak Konya üzerine yürüdü. Harp meclisinde Sultan II. İzzeddin Keykavus dahil bir çok emir barış yanlısı olurken Kadı İzzeddin Muhammed, Moğollara asla güvenilemeyeceğini, her seferde daha fazla para, mal ve mülk isteyeceklerini ileri sürerek onlarla savaşılması gerektiğini savundu. Sultan II. İzzeddin Keykavus'un savaş kararı almasında belki de en etkin kişi olmuştur. Ancak Selçuklu ordusunun bu savaşı kaybetmesi başta Vezir İzzeddin Muhammed olmak üzere pek çok emirin ve askerinin şehit olmasına neden oldu.²⁰⁴ Sultan Alaiye'ye kaçarken Kadı İzzeddin'in cenazesi Konya'ya getirilerek daha önce yapmış olduğu Kadı İzzeddin Camii ve Medresesine defnolundu.²⁰⁵ Konyalı, Kadı İzzeddin'e ait kıymetli ahşap sandukanın 1900'lü yılların başında çalındığını kaydeder. Hamdizade Abdülkadir Erdoğan da, Türk Sözü'ndeki bir makalesinde, 1905 yılında türbeyi ziyaret ettiğinde toprak damlı türbede ahşap sandukanın mevcut olduğunu, bundan on iki yıl sonra tekrar ziyaret ettiğinde ise sandukanın mevcut olmadığını ifade eder ve ilk ziyareti sırasında tespit ettiği sandukanın kitabesinin şöyle olduğunu belirtir; "Es-sadru'l - imam, ez-zahid, İzzeddin Muhammed ibn Ahmet, ibn Mahmud ibn Razi..." demek ki sanduka, 1900'lü yılların başında değil de 1905 yılından sonra çalınmış, toprak damlı türbe de bu yıllardan sonraki yıllarda yıkılmıştır.²⁰⁶

C. Kadı İzzeddin Camii ve Medrese Vakfı

Vakıf, kelime anlamı olarak bir malı veya mülkü satılmamak kaydı ile bir hayır işine bağışlama veya bırakma anlamına gelmektedir.²⁰⁷ Maddi bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi bir düşüncenin ürünü olan vakıf

²⁰³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l*, C.II, s. 208-209; Aksarayî, *Ahbar*, s. 3-28-30; Turan, *Türkiye*, s.452.

²⁰⁴ Turan, *Türkiye*, s. 479-480; Cahen, *a. g. e.*, s. 7-9.

²⁰⁵ Şahin, "Konya", s. 107.

²⁰⁶ Mehmet Ali Uz-Ahmet Çelik, "Bir Moğol Düşmanı, Büyük Devlet Adamı Kadı İzzeddin Muhammed", *Akademik Sayfalar Dergisi*, C.13, S.10, (2013), s.148.

²⁰⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2004, s.1134.

müessesesi, yüzyıllardan beri İslam ülkelerinde sosyal ve ekonomik hayat üzerinde önemli rol üstlenen dini ve hukuki bir müessesedir.²⁰⁸

Türklerde vakıf kurumu tam işler halde İslamiyet'ten önce Uygurlarda görülmektedir. Bu kurum daha sonra ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılar, Türkiye Selçukluları ve Osmanlılarda daha gelişmiş bir kurum olarak görülmektedir.²⁰⁹ İslam dünyasında medreseler kurulmadan önce her türlü dinî ve sosyal faaliyetlerin merkezi olan camiler, ilk dönem eğitim faaliyetlerinin merkezi olmuştur.²¹⁰ Zamanla Müslümanlar arasında felsefe, matematik, tıp, astronomi, fizik, kimya gibi ilimlerin araştırmalarının yaygınlaşması üzerine yeni eğitim kurumları oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda Abbasi Halifesi Me'mûn (813-833) döneminde Bağdat'ta kurulan Beytü'l-Hikme (Hikmet Yurdu) bir ilim, araştırma ve tercüme merkezi olarak faaliyet göstermiştir. IX. ve X. yüzyıllarda Beytü'l-Hikme'nin yerini Dâru'l-İlm merkezleri almıştır.²¹¹ Büyük Selçuklular dönemine geldiğinde, medreseler genel anlamda devlet eliyle kurularak, eğitim parasız hale getirilmiş ve medrese teşkilatı en küçük ayrıntılarına kadar tespit edilmiştir. Selçuklular medreseleri, ilmin gelişmesini sağlamak, devlet memuru yetiştirmek ve bunların yanı sıra Fatimîler'in Şîlik propagandalar ile Rafizî düşüncesine karşı Sünnîliği müdafaa etmek amacıyla kurmuşlardır. Selçuklular devrinde ilk medrese Tuğrul Bey'in emriyle 1046 yılında Nişâbur'da kurulmuştur. Nişâbur'da, Nizâmülmülk tarafından Cüveynî'nin ders vermesi için ilk Nizâmiye Medresesi açılmıştır. Ancak gerçek anlamda teşkilatlı eğitim kadrosu ile öğrencilere yatılı, parasız eğitim veren ve giderleri için vakıflar tahsis edilen ilk medrese Bağdat Nizâmiye Medresesidir.

²⁰⁸ Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul, 1985, s. 9; Osman Öztürk, *Konya Şehrinde Vakfiyesi Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi Eserleri* (NEÜSBE İslam Tarihi ve Sanatları ABD Türk İslam Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Semineri), Konya 2018.

²⁰⁹ Aydın Taneri, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9 (1967), s. 117; Tahsin Samur, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2004, s.917-918

²¹⁰ Belâzurî, *Fütuhu'l- Bıldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı yay., Ankara. 1987, s. 690-696.

²¹¹ Ali Öngül, "Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri Ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.D.*, I/2, Manisa 2003, s. 69-72.

Medrese Nizâmülmülk tarafından yaptırılmış ve 1067 yılında hizmet vermeye başlamıştır.²¹²

Büyük Selçuklularda Nizamiye Medreseleri ile sistemleştirilerek bilim ve düşünce hayatında canlılık oluşturan medrese kurumu, Türkiye Selçukluları ve beylikler tarafından Anadolu'da da kurularak yeni bir medeniyetin ayak izleri olmuşlardır. Türkiye Selçukluları, XII. yüzyılın sonlarına doğru Bizans'a karşı kazandıkları zaferlerden sonra Anadolu'da siyasi ve askerî açıdan istikrarlı bir yönetim tesis ederek Sünniliğin Anadolu'da yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Bu dönemde başta Sultanlar olmak üzere üst düzey yöneticilerin İslam eğitim ve öğretim kurumlarına olan ilgi ve destekleri artmış ve neticede hemen her şehirde birden fazla medrese kurulmuştur. Kadı İzzeddin'de bu geleneğin bir parçası olarak Konya'da cami ve Maristan-ı Atik (hastane) yaptırmıştır. 1530 tarihli tahrir defterinde Kadı İzzeddin Muhammed'e ait vakıf kaydı şöyle geçmektedir; "*Vakf-ı camii ve medrese-i Kadı İzzeddin der nefsi Konya. Medrese münhezim olup, hissese camie ilhak olunmuştur.*"²¹³ Cami, bugün Şemsi Tebrizi Mahallesi Şerafettin Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Caminin sağ köşesinde ahşap bir minaresi vardır. Kadı İzzeddin'in yaptırdığı mescid ve medrese harap olduğu için yeni caminin restorasyonu sırasında mihrabın altında bir çömlek eski para bulunmuştur. Bu paralardan 180 kadarı müzeye gönderilmiştir. İ. Hakkı Konyalı caminin cemaatinden iki kişinin elinde bu paralardan gördüğünden bahseder. Ayrıca 58 sene kadar evvel burada Kadı İzzeddin'e ait kıymetli bir tahta sanduka olduğunu lakin 45 sene önce çalındığını yazmıştır.²¹⁴

D. Kadı İzzeddin Camii Gelir Kaynakları

Türkiye Selçukluları vakfiyeleri göz önüne alındığında vakıf gelirlerini genellikle toprak hasılatlarının oluşturduğu görülmektedir. Bu anlamda Türkiye

²¹²Osman Turan, Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku Miri Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri, İstanbul 1980, s. 127-139; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1992, s. 349-357.

²¹³Şahin, a. g. m., s. 107.

²¹⁴"Bu paraları mahallenin muhtarı Silleli Mehmed Ormancı bana verdi, ben de Konya Eski Eserler Müzesi'ne hediye ettim. Paraların ikisi de Halep Eyyubileri'nden Melik Aziz Muhammed'in oğlu Melik Nasır Yusuf'a aittir. Melik Nasır Yusuf h.634'den h.658 yılına kadar hükümdarlık yapmıştı. Paraların bir yüzlerinde 'Elmelikü'n Nasır Yusuf İbnül-melik-il-Aziz' diğer yüzlerinde de El-imamü'l-Musta'sım Billah Emir-il-mü'minin" yazılıdır. Bundan anlıyoruz ki o vakit Konya'da Eyyubiler'in de paraları geçiyordu. bk. Konyalı, a. g. e., s. 150.

Selçuklularında toprak sistemine bakılırsa Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi toprağın, devletin mülkü olduğu "ikta", "vakıf" ve "mülk" olmak üzere üç kısma ayrıldığı görülmektedir. "Has" kavramı yalnız hükümdar ailesine ait olup, ikta diğer dirlikler için kullanılmıştır.²¹⁵ Miri toprak sisteminin geçerli olduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nde sınırlı olmakla birlikte, özel mülkiyetli topraklar da bulunmaktadır. Mülk arazisi olan kişi, toprağını satma, vakıf ve hibe edebilme, miras bırakabilme hakkına sahiptir. Bu tür topraklar çoğunlukla şehir ve kasabaların etrafındaki sulak tarla, bahçe ve meyveliklerdir. Mülkiyet hakkının bulunması sebebiyle de bu tip arazilerin vakfedildiğine dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Nitekim arazi vakıflarının genellikle mülk sahiplerinin kendi arazilerini vakıf haline getirmeleri ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Buna göre, Türkiye Selçuklu döneminde vakıf arazi kavramı, miri arazi olup öşür ve resimleri sonradan hayır kurumlarının masraflarına karşılık olarak tahsis edilmiş, hasılatı vakfiyeleri gereğince kullanılmıştır. Sultanların yaptırdıkları müesseselere vakfettikleri arazi ile iyi hizmetleri mukabilinde devlet adamlarına verilen mülk arazinin sonradan vakfa intikal etmesi suretiyle araziler, bu anlamda vakıf arazisi sınıfını oluşturmaktadır. Bunun yanında, Selçuklu Sultanlarının kendilerine üstün hizmette bulunmuş devlet görevlilerine kendi tasarruflarında kullanmaları suretiyle temlik ettikleri yani mülk olarak verdikleri araziler de bulunmaktadır. Özellikle Selçuklu Sultanlarının tahta çıktıkları zaman veya başka olaylardan dolayı beylere bu tip ihsanlarda bulunduğu bilinmektedir. Arazinin diğer bir şekli olan bu mülk arazilerin bir kısmı, miri araziden ayrılarak hizmetleri karşılığında verilenlerin evlatlarına intikal etmiş, bir kısmı da vakıf haline getirilmiştir.²¹⁶ H.881-(M.1476)yılında Fatih adına Konya evkafını yazan Mevlâna Muslihi'd-din ve Kasım; Kadı İzzeddin Camii ve Medresesi'ni tespit ederek: "*Vakf-ı cami-i ve medrese-i Kadı İzze'd-din der-nefs-i Konya. Hatib-i cami Mevlâna Safiyyü'd-dün bihüküm-i şerif ve müderris-i medrese Mevlâna Abdî. Hisse-i medrese mensuh olup cami'e ilhak olundu.*" Bu kayıt bize Fatih zamanında medresenin

²¹⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, I, TTK yay., Ankara 1999, s. 31; A. Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, Ankara 1978, s. 248.

²¹⁶ Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s.26; Turan, "Toprak Hukuku", s.130-132; Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İA*, C.XII, İstanbul 2001, s. 286-333; Odabaşı, *a. g. t.*, s. 24.

yıkılmış olduğunu bu yüzden gelir hisselerinin camiye verildiğini göstermektedir.²¹⁷ Bu tahrir heyeti, ayrıca mütevellinin Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından Koçhisar ve Kestel Karyeleri'nin camiye vakf edildiğine dair bir hüküm kaydetmişlerdir. Konya ovasındaki Yarık Taş Çiftliği²¹⁸ ile Hocacihan'da Tavşan Ahmed, Floros Havalisi'nde Ulu Kilise ve Manavgat ve Karahöyük'te Naklbent Uslu Bağları da bu gelirlerin içerisinde. ²¹⁹ II.Bayezid'in tahrir heyeti medrese hakkında bizi daha iyi aydınlatıyor. Medrese yıkıldığı için hisselerinin camiye verildiğini ve Mevlâna Hüsameddin adlı bir kişinin Kadı İzzeddin'in torunlarından olduğunu açıkça yazıyor. III.Murad'ın Tahrir Defteri'n²²⁰ de ise sadece camiden bahsedilmektedir.²²¹ Yani artık medreseden bahsedilmemektedir. Bu kayıt bize caminin vakfiyesinin 644 yılı Receb'inin sonlarında düzenlendiğini gösteriyor. Eski vesikalardan hiç birinde Kadı İzzeddin Muhammedin Türbesi'nden bahsedilmiyor. Buda demek ki türbe için ayrıca bir vakıf tesis edilmemiştir. Konya Vakıflar Müdürlüğü'nde bulunan bir numaralı defterin 33.sahifesinde kötü bir yazı ile kaydedilmiş, 652 yılı Receb'inin başında yapılmış Kadı İzzeddin'e ait Arapça bir vakfiye vardır.²²² Vakfiyede adı ihtiramkâr (saygılı, hürmetkar) olarak geçmektedir.²²³

²¹⁷ Feridun Nafiz Uzluç, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları*, Ankara, s. 12.

²¹⁸ İsmi geçen çiftlik Konya Bozkır'a bağlı bir bölgedir. bk.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), Konya, Bey-şehri, Ak-şehir, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriye ve İç-İl Livâları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1996, s. 61-68,77-78.

²¹⁹ *Ankara Kuyud-i Kadime Arşivi*, Defter numarası 256, s. 18;Konyalı, *a. g. e.*, s. 151.

²²⁰ M. Akif Erdoğan, "Murat Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVIII, S. 1, İzmir 2003, s. 139

²²¹ *Ankara Kuyud-i Kadime Arşivi*, Defter numarası 584, s. 418; Konyalı, *Konya Tarihi*, s.151.

²²² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 149-150.

²²³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.151.

E. Kadı İzzeddin Vakfiyesi Metni

قاضى عزّ الدين وقيه سى صور تدير (در)

الحمد لله محيى من احبّ من عباده لمناجاته و يعفوا من ساء (من) خلقه بمعاملاته محرّك اسرار ارواح العاشقين بنظر آياته من عرف حقّه بنت على محامده و من آف القاسدين بنفحاته و مروّح و صلّه (واصله) وقف (واقف) مع عبه و من ذاق (ذعق) حلاوة تجويده يعزّ عن مخلوقاته و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له أنّه يعلم سيئة العبد و حصناته (حقناقه) و يقبل التوبة عن النادم و عفوا عن سيئاته و اشهد انّ محمّدا عبده و رسوله المبعوث بسرادق (بسراطق) رسالاته بواضح دلالاته صلّى الله عليه و على آله صلاة دائمة دوام ارضه و سماواته صلاة الله على المواقف المقدّسة المحمودة المكرّمة الطاهرة الزكيّة الجليّة التمامة المستعصمة بالله امير المؤمنين و خليفة رب العالمين خلد الله على كزّ العصور ظلالها و ابقى على مرّ الدهور جلالها ولا زالت مطاب الاعمال العالوية باذنه و حال الامالى لعينها باركة و كواكب سعودة عن افق الاقبال طالعة و نجوم معابد بها افلت بات الصبح و بنى النيل دحاه و بعد فانّ مولانا سلطان العظيم شاهين شاه المعظم مولى العرب و العجم ناصر خليفة الله معين اولياء الله مزّل اعداء الله المنصور لوائه اوليائه كهف الثقليين عون الله محبة الخلق من المخافة معدن العدل و شرافة عزّة الدنيا و الدين الاسلام (التسليم) و المسلمين و ابا الفتح كيكا وس بن سلطان السعيد غياث الدين كي خسرو بن السلطان علاء الدين كيقيباد برهان امير المؤمنين عظم الله و ابد دولته و عقّد بالخلود سلطنته و رجم اعداء دولته كثر و حصل ملوك الارض ه و عقّد بالخلود سلطنته و رجم اعداء دولته كثر و حصل ملوك الارض فى يده امور العالم سياسته و مدد او حرس امره عن الضلال شبابه (سنايه) و عمره عن الزوال و خجول والقلا والمكر بواجب (بواحد) العباد بالسفه والنزاع و (اربي) الله اعدائه الموت حتى يزلل المشركين و يشفى صدور قوم المؤمنين لما نظر بنظره الى جانب الزخارف الدنيا الدنيّة و يحقّق بها دار غرور الى دار سرور و منزل فرار الى موطنه قرار. شرابها سراب و عمرانها

خراب ريحها سموم ساكنها لا شك راحل و نعيمها لا بد زائل و انّ من اعتمد عليها فكأنّه نقّس على ماء هار و من ركن اليها فهو موطنه على " كائما جرف هار" واقف و ابد و صدق (تصديق) و خلد جميع قريتين المدعوتين بكستل و قوجمار من مضافات محروثة قونية مع ما يسكنوه للمارستان العتيق المعروفة بواقفها و من شأنها اصدر الصاحب المعظم مولى الابابك المعظم ناظم مصالح العالم قوام الممالك قبلة العلماء قدوة الفضلاء

ناصر الحقّ عاضد الخلق خلاصة الايام زيد الايام تاج اعظم (اعاظم) وافر المراحم مالك ازمة الحكام
.....الاسلام (الحاكم القاضى فى الاسلام) كثر سماحه (من باع فصاح
حيده) المظلومين او مات(ة) المظلومين (الظالمين) حجة الله فى الارض عزة الملة والدين كهف الاسلام
والمسلمين وارث الانبياء والمرسلين ابو الملوك والسلطين مختار موافق امير المؤمنين مجتبى حضرة ربّ
العالمين ابو المحاميد محمّد بن احمد الشهير بقاضى عزّ الدين بي (بك) ولاءه الله من العمر اطوله و من العزّ
اجمله و من الثواب اجزله و من العطاء اومه و افضله و مدّ على اعداء دولته سرادق ادبار السهم سراويل
الحصار والتبار حيث ما يأتى شرحه بجميع ما فى القريتين المذكورتين من الحدود زالحول والتوابع والأواق
والمضافات والمراسم من ارضيها (اشفنت والعديبة) سهلها و صلحها من نفعها و من حفصها (حفص) و
عامرها و غامرها احاديها و اكاسيها و محاليها و محيطها و حبالها و تلالها و
اوديتها و انهارها و اشجارها و روحها و خروجها ومواضع
القرية اولا المعرفة بكستل يحيطها حدودها اربعها اولها (رحبت ديوان) كائن
شمالا و ثانيها يدور منه و ينتهى قرا بكار و ارض حلو و حجر ازرق غربا و ثالثها يدور منه و ينتهى الى
مصفّ السلطان و الى قراقيا و الى قلعة بدلى قبلة رابعها يدور منه و ينتهى الى كنا بلك و الى
السلطان الى و بمودة منه المسيل و بمودة منه الى وادى ازراق و بمودة منه الى مكلوسيفا
والقرية الباسة المعرفة بقوجمال(د) يحيطها ايضا حدود اربع اولها هان(خان) القمال و يمدّ منه و ينتهى الى
ضريح و الى طريق استامبول و الى يارم اخور شمالا و (ثانيها) اق جقمق يدور منه و ينتهى الى قبوجق دپسى
و اوطروم اوياق و دولتلى دپسى (ديبى) و دولتلى قيو سى(قيوسى) غربا و ثالثها قوجامار كديكى و رابعها
قوجامار طاغى و صارجاليلرو قارمك و كستل جاى شرقا و منها جميع البساتين و الشجرة
والاراضى المتفرقة و كلانه و بمعروسة (محروسة) دار الملك قونية المعروفة بالواقف المذكور مدّ الله ظالّه
متّصل بواقف محمد زيد (زرى) مستغنيه على الحدود لشهرتها بمحلّة الحدود والأواق والداخلة فيها والخارجة
عنها على الوجوه باسرها اصلا تبعا (بنعا) قديما و حديثا بنى (بنا) كالمساجد والمقابر والمسلات
..... وقفا صحيحا شرعيّا و تصديقا (و يصدقا) جائزا مرعيّا لا يباع ولا يوهب ولا
يرهن ولا يورث ولا يملك ولا يتلف الا (الى) ان يرث الله الارض و من عليها وهو خير الوارثين فيما افاد الله
سبحانه وقفا من من يصرف السهمان (السهمان) منها بعده
..... مسجد الجامع لمواجب (ال) حطيب والجامع والمؤدّن والقيّم والبسيط والحصير
والزيت والشمع و غيرهما حسب ما يقتضيه رأي المتولّى الذي يأتى ذكره من السهمين الباقيين يصرف سهم
واحد (اسهم الوحدى) وهو ربع السهام الى (الا) مصالح المذكورات و سهم الباقي يصرف لتولية الناظر
(نظري) الحفّاض (على تقدير مراتبهم والشرط (شروط) الذي تعين المتولّى فقد فوّض الواقف السلطان العظيم
خلّد الله سلطانه و نظر و تصرف فى الوقف المذكور الى(الا) اتابك المذكور ولا زال بالمتولّى المذكور ما دام
فى قيد الحياة اطال الله بقاه و بعده الى من تعينه المتولّى المذكور لا يحلّ لاحد يؤمن بالله واليوم الآخر من خليفة
و سلطان و ملك و عامر و وزير و قاضى و مفتى و محتسب ولا لاحد من الناس قاطبة ان ينفصل هذا الوقف

ولا يغيّره ولا يبذلّه ولا تعطيله (ولا يعطّله) ولا اهماله ولا احماله ولا تحويله ولا تغيير شرط من شروطه المذكورة " ومن بذله بعد ما سمعه فأنما اثمه على الذين يبذلونه انّ الله سميع عليم" فمن شرع نقص الواقف المذكور او (فى ب) تغييره او (فى ب) تعطيله او دام عزمه فى اهماله او تأوّل لذلك فقد ارتكب (الجرم) المحروم و استوجب " قال النبيّ عليه السلام شبر من الارض سيأخذه المؤمن من اخيه بغير حقّ طوّق الله به سبع اراضى فى نار جهنّم والله حسبه و مكافيه و مطالبه و محاربه باقٍ بين العذاب و بين العقاب " اليوم (يوم) تجزى كلّ نفس بما كسبت لا ظلم اليوم انّ الله سريع الحساب " " و عليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين " الى يوم الدين:..... " يوم لا ينفع الظالمين معزرتهم ولهم ألّعة ولهم سوء الدار " ... يوم لا ينطق * ولا يؤذن لهم فيعيوم تبدّل الارض غير الارض والسموات و برزوا لله الواحد القهار ولا يقبل الله منهم صوم ولا صلاة ولا زكاة ولا حجّ ولا صرف ولا عدل ولا ركوع ولا سجود و اجله (و) محلّه فرعون و نمروود و عاد و سمود و نصارى واليهود و قوم تبعّ و اصحاب الاخدود و ادخله فى جهنّم و خلّده فى خلود الكافرين و ان خربت المواضع الموقوف عليها و لم يكن عمارتها و على فقراء المسلمين الموحدّين " ما دامت السماوات والارض الا ما شاء الله ربّك انّ ربّك فعّل لما يريد " " ... ولا يضيع اجر المحسنين " ولا يهدي كيد الخائنين " و اجر الوقف فيما يباشره و اعطاه واعتقده و بوأه و ابعدّه و اقصاه على الله الذى لا يضيع اجر من سعى (سعا) فى رضاه فقد رفع شأنه هذه الوقفية الى (الا) عالم من حكّام الانام و قاض القضاة الاسلام و ولاية الاحكام نافذة الحكم والقضا (ء) فى القضايا الشرعية والاحكام الدينيّة فوجده موافقا للشرع و مطابقا للحكم و حكمته بصحيح جميع ذلك كلّه وقفا بلذومه و اشهد على الحكم والقضى من الحاضرين من الشهود (البقاة) الموصفين (بالبفاه – بالبغاه) فى غرّة شهر شعبان السنة اثنتين و مسمين و ستّامائة والحمد لوليّه والصلاة على نبيّه محمّد و آله و سلّم.

الشهيد على المولا السلطان العظيم ، الشهيد على لسلطان العظيم

F. Kadı İzzeddin Vakfiyesi Tercümesi

Kadı İzzeddin Vakfiyesi suretidir.

Kullarından dilediğini kendisine münacaat için dirilten ve kullarından kötülük yapanları affeden, bir üflemeyle kastedenlerin sırlarını harekete geçiren, ayetlere (delillere) bakmak suretiyle aşıkların ruhuna ruh veren Allah'a hamdolsun.

Kim hakkıyla rabbini bilirse güzel şeyler üzerine hayatını bina eder. Kim ülfet gösterirse ona ulaşır (ulaştırır).
Kim iyi bir iş yapmanın tadına varırsa, yaratılmışlardan müstağni (üstün) olur. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Muhakkak ki o kulunun kötülüğünü de iyiliğini de bilir, pişman olanın tövbesini kabul eder, seyyiatını siler. Şehadet ederim ki (Hz.) Myhammed (SAV) Allah'ın kulu ve elçisidir. Risaletinin otağı ve delaleti ile gönderilen (Hz.) Muhammed'e (SAV) ve âline (ailesine) daimi, açık salat-ü selam olsun. Yer ve gök devam ettiği sürece Allah'ın salatu (rahmeti) ve muhabbeti mukaddes, mükerrerem, övülmüş, temiz, yüce yerlerin üzerine olsun.

Allah'a güvenen imamı, emirü'l-mü'minini, Alemlerin Rabbi'nin halifesini, Allah asırlar boyunca ebedi kılınsın, asırlar geçtikçe celalini baki kılınsın. Allah'ın izniyle hep güzel ve yüce amellere devam etsin. Emelleri, bizzat diz çökerek (kendiliğinden, çaba sarf etmeden) meydana gelsin, mutluluk yıldızları onun gelişikle sönsün, Sabah gece aydınlansın (aydınlandı).

Bundan sonra mevlamız büyük sultan, yüce, şahların şahı, Arab ve Acemin efendisi, Allah'ın halifesinin yardımcısı, Allah'ın velilerinin yardımcısı, Allah düşmanlarını zelil eden, sancağı muzaffer,, insan ve cinlerin sığınağı,, halkı korkudan kurtaran, adalet ve şerefün özü, din ve dünyanın izzeti, İslam'ın ve Müslümanların coşkusu, silahlıların karşısına çıkan (meydan okuyan), Fethin babası (Ebu'l-feth) Keykavus b. Sultan Said Gıyaseddin Keyhüsrev b. Sultan Alaeddin Keykubad Burhan Emirü'l-Mü'mininin Allah ordusunu büyütsün, devletini ebedi kılınsın, saltanatını ebedi kılınsın, devletinin

düşmanları kırılsın ve yeryüzünün kralları emri altında bulunsun.

.....
.....²²⁴ Kendi bakışı ile alçak dünyanın ziynetlerine baktığı zaman Mü'min kavmin gönlüne şifa versin. Onunla gurur yurdunu sürur yurduna çevirdi. Kaçış yerini karar yerine çevirdi. Şarabı (içecekleri) seraptır, bayındırlığı (ümran) haraptır, kokusu zehirlidir, sakini (yerleşeni) göçücüdür (geçicidir), şüphesiz ki nimetleri gidicidir. Her kim ki ona (dünyaya) güvenirse akan su üzerine nakış yapmış gibidir. Kim ki ona (dünyaya) meylerse sanki uçurumun kenarını vatan kılmıştır. Konya'nın köylerinden Koçmar ve Kestel köylerini içinde sakin olanlarla beraber vakfedeni ile bilinen Eski Hastaneyi vakfetti, ebedi kıldı, tasadduk etti.

Bununla ilgili azamet sahibi, Mevla Atabey (Alabek, Alabey, Alabebek²²⁵) el-Muazzam, alemin maslahatlarını düzenleyen, melikleri doğrultan, alimlerin kiblesi, faziletliğin örneği, hakkın yardımcısı, halkın destekçisi, günlerin özü, - (Allah) günlerini arttırsın (Allah uzun ömürler versin)- büyüklerin parıltısı, merhameti bol, hakimlerin geminin sahibi -(Allah) cömertliğini arttırsın-
..... Allah'ın yeryüzündeki delili, din ve milletin izzeti, İslam ve Müslümanların sığınağı, Peygamberlerin ve evliyanın varisi, sultanların ve meliklerin babası, Emirü'l-Mü'minin ve Hz. Rabbü'l-Alemin'in seçtiği Kadı İzzeddin Bey diye meşhur Ebu'l-Mehamid Muhammed b. Ahmed -Allah ömürlerin en uzununu, izzetin en güzelini, tövbenin en hayırlısını, hediyeğin en güzelini (iyisini, göze çarpanını) versin, devletinin düşmanlarının üzerine ok perdesi çeksın, okların arkasını uzatsın (oklarını çoğaltsın), kalenin göleğini (zırhını) kuşatsın (uzatsın)- aşağıda şerhi gelecek olan iki köyü hudutları, tarlaları, tabileri, eklentileri, vergileri (merasim), toprakları,, ovaları, düzlükleri, fayları, imarlı ve harap yerleri, süt sağma yerleri, duvarları, tepeleri, vadileri, ırmakları, ağaçları, çıkış (geçit) yerleri

²²⁴ Burada yaklaşık 10 satırlık kısım kesik kesik okunduğu için mana vermekte güçlük çekildiğinden dolayı tercüme edilmemiştir.

²²⁵ Vakfiyedeki ibare bu şekillerde okunacak şekilde yazılmıştır.

Önceden Kestel diye bilinen köyü 4 (tarafı) sınır ihata eder (ile çevrilidir). Birincisi kuzeyinde Rahbet Divanı bulunur, ikincisi oradan (Rahbet Divanı'ndan) başlar Karabekar'da biter. Batıda Halu Yeri ve Mavi Taş, üçüncüsü oradan (Halu Yeri ve Mavi Taştan) başlar Sultan Yazlığı'nda biter. Güneyde Karakaya'ya Bedli Kalesi'ne varır, dördüncüsü oradan (Karakaya'daki Bedli Kalesi'den) başlar Kanabelek'te biter veSultana varır ve Mesil'den (Küçük Akarsu'dan) Ezrak Vadisi'ne ve oradan da Meklisifiya ve Koçmal diye bilinen Besse Köyü'ne varır.

Yine 4 tarafı sınırlarla çevrili olup: Birincisi, Kumal Han'ından başlar kümbette biter ve İstanbul (İstambul) yoluna ve Yarum Ahur'a varır, ikincisi, kuzeyde Akçakmak'tan başlar Kapucak Tepesine ve Otrum Oyak ve Devletler Tepesi ve Devletler Dibi Kuyusu'na varır, üçüncü olarak batıda Koçmar Gediği, dördüncüsü Koçmar Dağı ve Sarıçalılar ve Karmek ve Kestel Çayı, Doğuda dan bütün bostanlar, ağaçalar, dağınık araziler ve yeşillikler... Bunların hepsi Darü'l-Mülk olan Konya'da mezkur vâkıfla –Allah gölgesini uzatsın (Allah uzun ömürler versin) bilinen bu yerler vâkıf Muhammed Zeyd (Zeyri) vakfi ile bitişik olup sınırları meşhur olduğu için belirtilmemiştir. Ekleri, (sınırın) içinde olanlar ve (sınırın) dışına çıkanlar, bütün yönleriyle, aslı ve ona tabi olanalar eski ve yeniler (hepsi), mescidler, mezarlıklar, su akarları, sahih, şeri, onaylı, geçerli, yürürlükte olarak vakfedildi.

(Bu vakıflar) Allah yeryüzünü ve üzerindikileri miras bırakıncaya dek satılamaz, hibe edilemez, rehin verilemez (alınamaz), miras bırakılamaz, temlik edilemez, telef edilemez ki O (Allah) varislerin en hayırlısıdır. Allah Sübhanehu'nun buyurduğu gibi

Büyük Mescid'e (Camiye) iki sehim sarf edilir ki bunlar caminin hatibi, müezzini, kayyımı, sergisi, hasırı, yağı, mumu ve mütevellinin uygun gördüğü şeylere sarf edilir. Uygun gördüğü (adı gelecek olan) şeyler şunlardır: Bir sehim, zikredilen maslahatlara sarf edilir ki o sehim payların $\frac{1}{4}$ 'üdür. Kalan pay ($\frac{3}{4}$) ise

tevliye nazırına (koruyan, muhafız), mertebelerine göre müteveli için şart konulmuş şartlara göre sarf edilir.

Vakfeden Yüce Sultan –(Allah) saltanatını ebedi kılsın- mezkur Atabey'e (Atabek'e) tasarrufunu ve bakımını tefviz etti. Hayatta olduğu sürece müteveli – Allah ömrünü uzatsın- olarak kalacak ve bundan sonra (kendisinden sonra) kimi tayin ederse müteveli (o olur). Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman hiçbir kimseye halife, sultan, padişah, amir, vali, vezir, kadı, müfettiş, muhtesib olsun, bütün insanlardan hiç kimseye bu vakfi ayırması, değiştirmesi, atıl bırakması, ihmal etmesi, çevirmesi, şartlarından birini değiştirmesi helal değildir. “Her kim işittikten sonra değiştirirse günahı ancak onu değiştirenlerin üzerindedir. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir”²²⁶ her kim ki mezkur vakfi (nasederse) değiştirirse, atıl kılırsa, ihmaline devam ederse veya bunu te'vil (yorum) ederse büyük günah işlemiştir, (azaba) düçar olur. Peygamber Efendimiz (SAV) şöyle buyurdu: “Mü'min kardeşinden haksız yere alacağı bir karış toprağı (yeri) Allah yedi kat yerin altında boynuna dolar, Allah cehennem ateşinde hesabı görecektir ve cezasını verecek olandır. Allah onunla harb edecektir. Azabla ikab arasında kalacaktır.” “Bu gün herkese (her nefise) kazandığının karşılığı verilir. Bu gün asla zulüm yoktur. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.”²²⁷ “Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti (kıyamet gününe kadar) üzerlerine olsun”²²⁸ O gün zalimlere özür beyan etmeleri fayda sağlamaz. Lanet onların üzerindedir. Yurdun kötüsü de onlardır.”²²⁹ “ Bu (yalanlayanların) konuşamayacakları gündür. Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.”²³⁰ “O gün yer başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegane hakim) olan Allah'ın huzuruna çıkarılır”²³¹ Allah onların namazlarını, zekatlarını, oruçlarını, haclarını, sarf ettiklerini (sadakalarını, infaklarını, harcadıklarını) adaletlerini, ruku ve secdelerini kabul etmeyecektir. Sonu ve yeri Firavun'un, Nemrud'un, Semud'un (kavminin),

²²⁶ Bakara 2/181.

²²⁷ Mü'min 40/17.

²²⁸ Bakara 2/161; Al-i İmran 3/87.

²²⁹ Mü'min 40/52.

²³⁰ Mürselat 77/35-36.

²³¹ İbrahim 14/48.

Ad'ın (kavminin), Hristiyanların, Yahudilerin, Tubba Kavmi'nin, Ashab-ı Uhdud'la olsun. Allah onları cehenneme soksun, kâfirlerle beraber ebedice kalsınlar.

Vakfedilen yerler harap olunca ve binaları (imareti) kalmayınca Müslümanların fakirlerine, muvahhidlerin , “Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedî olarak kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır.”²³² “İyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez.”²³³ “Hainlerin tuzağına izin vermez.”²³⁴ Vâkıfın ecrini (mükafatını) rızasını elde etmek için gayret edenlerin, şanını yüceltenlerin ecrini zayi etmeyen Allah verir. Bu vakfiye insanların hakimlerinin alimine, İslam'ın kadılarının kadısı, hakimlerin başı (amiri) dini hükümlerde hükmü infaz eden Hakim bunu (vakfiyeyi) şeriata uygun buldu ve içindekilerin hepsinin sahih olduğuna hükmetti, gerekliliğine (geçerliliğine)²³⁵ karar verdi, hükme ve kazaya (yürürlüğe girmesine) (mecliste) hazır bulunanları şahit kıldı. Şahitler652 yılı Şaban Ayı başlarında ... Hamd Allah'a, salat ve selam onun Peygamberine ve aline olsun. Şâhid; Ali el-Mevlâ es-Sultan el-Azîm, Şâhid; Ali es-Sultan el-Azîm.²³⁶

G. Kadı İzzeddin Vakfiyesinin Değerlendirilmesi

Okuduğumuz vakfiye “H. 652 senesi Şaban Ayı başları” şeklinde tarihlenmiştir. İ. H. Konyalı, Ankara Kuyudu Kadime Arşivi, Defter Numarası 584, sayfa 418'de bulunan III. Murad dönemi Tahrir Defteri'ndeki “Vakf-ı Camii Kadı İzze'd-din Mehmed der-mukable-i Atabey der nefsi Konya ber muceb-i vakıfname el-müverrehü bi tatihi selhi Receb sene ستمایه و اربعین و اربع (644)” ibaresinden de anlaşılacağı üzere bu vakfın 644 senesinde düzenlendiği bizim incelediğimizi olduğumuz ise H. 652 tarihli nüshanın II. İzzeddin Keykavus'un Kadı İzzeddin

²³² Hud 11/107.

²³³ Hud 11/115,

²³⁴ Yusuf 12/52.

²³⁵ Kelime olarak “gereklilik” manasına geliyor ama “geçerlilik” şeklinde tercüme etmek mana açısından daha uygun oluyor.

²³⁶ Vakfiyenin Tercümesini gerçekleştiren kişi: Osman Öztürk, *Konya Şehrinde Vakfiyesi Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi Eserleri*, NEÜSBE İslam Tarihi ve Sanatları Bilim dalı, Yayınlanmamış Doktora Semineri, Konya 2018,s. 20-22.

Camii'ne Kestel ve Koçmar köylerini vakfettiğini gösterir belge olduğunu yani bu belgedeki vakfın Kadı İzzeddin değil II.İzzeddin Keykavus'a ait olduğunu ifade eder²³⁷. Vakfiyede “eski vakfedeni (Kadı İzzeddin) ile bilinen bir Maristan-ı Atik”ten yani Şifahane'den bahsedilir.²³⁸ Ancak daha öncede yukarıda değindiğimiz gibi bu camii ve medresenin tam olarak ne zaman ve kim adına vakf edildiğine dair kesin bilgi verilmemiştir. Dönemin kroniklerinde bir medrese ve türbeden de bahsedilmekle birlikte incelediğimiz vakfiyede medrese ve türbe ile ilgili üstün körü bilgiler mevcuttur. Medrese ile ilgili olarak da H.881 / M. 1476 yılında Fatih döneminde, Konya vakıflarının yazıldığı bir belgede medresenin yıkıldığı ve hissesinin camiye ilhak edildiği bilgisi mevcuttur.²³⁹ Vakfiyede Kadı İzzeddin Camii büyük mescid geçmektedir. Buradan yola çıkarak söylene bilinir ki Kadı İzzeddin Muhammed adına yapılmış küçük bir cami daha olabileceği fikridir. Vakfiyede cami dışında birkaç eserin daha ismi geçmektedir. Bunlardan biri Bedli Kalesi **والقلا بدلي** şeklinde okunan bir kale ismidir. Diğeri de Kumal Han **هان الفان** diye okuduğunan bir handır. Han Arapça'da خان olarak yazılır ancak bu kopyada (istinsahta) ve diğerlerinde rastlanılan imla hatalarından hareketle burada han kelimesinin هان şeklinde yazılmış olduğunu düşünülmektedir. Ayrıca bizim Kumal Han diye okuduğumuz ibarenin Koçmar Köyü'ne nispetle Koçmar Han olduğunu da göz önüne alırsak yanlış yazılmış olmasının ihtimali oldukça yüksektir. II. İzzeddin Keykavus bu vakfiyesiyle Saideli Nahiyesi'ne bağlı Kestel'le Koçmar Köyleri'ni Kadı İzzeddin Camii'ne vakfetmektedir. Ayrıca vakfiyede medreseden hiç bahsedilmemiştir. Vakfiyede diğer gelirlerin bulunmamış olması da bizim bu iddiamızı teyit eder niteliktedir. Ayrıca Konya Mecmuası'nın 7 sayılı nüshasının 449. sahifesinde 'Kadı İzzeddin'in Cami Vakfiyesi' başlığı altında ve Arapça'dan çevrildiği tasrih edilen yazıdaki vakfiyenin tercümesi değil, bir kopyasıdır. Ayrıca İstanbul Başvekâlet Arşivi'nde bulunan 63 numaralı defterde Konya köylerinden olan Saideli'ne bağlı Koçmar Köyü'nün reaya öşrünün tamamı ve piyâdegân öşrünün yarısının Kadı İzzeddin Camii'nin vakfi olduğu kaydedilmiştir. Konya Vakıflar

²³⁷ Konyalı, a. g. e, s.282; Öztürk, Konya Şehri, s.22.

²³⁸ Şahin, a. g. m., s.106-107; Öztürk, Konya Şehri, s.23.

²³⁹ Konyalı, a. g. e, s.282.

Müdürlüğü'ndeki defterde H.1148 yıllarında Kadı İzzeddin'in torunlarından Seyyid Mehmed, Seyyid Süleyman, Seyyid Eyüp ve Seyyid Mustafa adlı kişilerin vakfın mütevellisi oldukları kaydedilmiştir. Yine Konya'da Araplar yanında Cingan Yüğü ve yüğün yanındaki Yarıktaş Çiftlikleri'nin de bu camiye vakfedildiği ve bunların senelik gelirlerinin 1186 akçe olduğu kaydedilmiştir.²⁴⁰

1. Maristan-ı Atik Vakfiyesi

Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesiyle beraber ilmî hayat da gelişmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat (1220-1237) döneminde oldukça değerli hekimler yetişmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birer tıp fakültesi niteliğinde, Niksar, Konya, Sivas, Kayseri gibi şehirlerde dâruşşifalar açılmıştır. Türkiye Selçuklular'ın Konya' da ilk inşa ettikleri hastane olarak bilinen bu yer Konya Maristan-ı Atik'tir.²⁴¹ Konya Maristan-ı Atik Sultan I.Alaeddin Keykubat'ın hükümdarlığı döneminde, Kadı İzzeddin Muhammed tarafından 1 Şaban 506 (21.01.1113) tarihinde yaptırılmıştır. Vakfiyesi de; 506/1113 tarihinde Kadı İzzeddin adına düzenlenmiştir.²⁴² İbrahim Hakkı Konyalı; Konya Mâristân-ı Atik ile Dâruşşifâ'nın kimler tarafından yapıldığı konusunda, net bir bilginin olmadığını iddia etmiştir. Zira Hastanenin vakfiyesinde vakf edenin I.Alaeddin Keykubat mı yoksa Kadı İzzeddin Muhammed'e mi ait olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İ.H.Konyalı, hastanenin yerini şu şekilde aktarmıştır; Konya Kalesi'nin Ertaş ve Halka Begüş kapıları dışında, Musallada Gömeç Hatun Türbesi'nin bulunduğu yerle Medrese mahallesi Mescidi ve Kesikbaş Türbesi'nin yer aldığı alanda olduğunu kaydetmiştir.²⁴³ Buranın gelir kaynağı da aynı camiye olduğu gibi Konya'ya bağlı Kestil köyünün gelirlerinden sağlanmıştır. Vakfedilen köyün gelirleri dörde ayrılmış iki payı Kadı İzzeddin Câmii'nin gerekli bakım ve onarımına tahsis edilirken diğer pay caminin görevlileri olan hatip, müezzin, kayyum ve diğer giderleri için ayrılmıştır. Kalan diğer iki payda hastane giderlerine tahsis edilmiştir.²⁴⁴ Hastanenin yıllık geliri 2982 akçedir.²⁴⁵

²⁴⁰ Konyalı, *a. g. e.*, s.151-152; Öztürk, Konya, s. 23; Şahin, *a. g. e.*, s.212-213.

²⁴¹ Konyalı, *a. g. e.*, s. 150; Şahin, *a. g. m.*, s.213.

²⁴² Konyalı, *a. g. e.*, s.221; Vakfiyesi, 506/1113; VA. Konya Vakıf Defteri, 1. s. 33; s. 584.

²⁴³ Konyalı, *a. g. e.*, s. 224; Turan, *Vesikalar*, s. 54; Şahin, *a. g. m.*, s. 214-215.

²⁴⁴ Konya, *a. g. e.*, s. 231; BOA, *Evkafl Vakfiye*, Dosya 12.

²⁴⁵ Turan, *Vesikalar*, s. 54-55.

SONUÇ

1243 Köseadağ mağlubiyetinden on üç yıl sonra meydana gelen ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin bir kez daha yenilgisiyle sonuçlanan Sultan Hanı Savaşı Türkiye Selçuklularının yıkılış sürecini hızlandırmıştır. Hülagü'nün, Azerbaycan'a gelmesi sonucu Anadolu'ya göçmek durumunda kalan Baycu Noyan'ın başlarda savaş istememesi her ne kadar tehlikesiz gibi görünse de savaşın yapıldığı coğrafi mekanın ve savaş sonrasında yaşanan gelişmeler Baycu Noyan'ın asıl amacını ortaya koymuştur. Baycu Noyan'ın bu amacını Moğollarla yaşanan tecrübelerden ötürü önceden görebilen Kadı İzzeddin Muhammed, Sultan II. Keykavus'u savaş konusunda yüreklendirse de savaş alanında yaratmak istediği ruhu görememiştir. Her ne kadar savaş kararının alınmasında etkili olsa da bu savaşta tek başına kalmıştır ve bedelini hayatı ile ödemiştir. Moğollara karşı vermiş olduğu mücadelenin yanı sıra sadık olduğu devlet için sosyal hayatta da etkin olan Kadı İzzeddin Muhammedin kendi adına bir vakfiyesi bulunmaktadır. Fakat bu vakfiye hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca dönemin kaynaklarında da kendisi hakkında yeteri kadar bilgi mevcut değildir.

Türkiye Selçuklu ordusu Köseadağ bozgunundan sonra tekrar bağımsızlığını kazanmak için yaptığı bu ikinci savaşı da kaybederek Moğol hakimiyetinin devam etmesine neden oldu. Aslında Köseadağ yenilgisinde de olduğu gibi bu savaşında kaybedilmesinin asıl nedeni ordunun sevk ve idaresinde yapılan hatalardır. Sultan Hanı Savaşından sonra Türkiye Selçuklu Devleti bir kez daha toparlanıp Moğollara karşı bu ölçüde büyük bir savunmaya ve mücadeleye girememiştir. İlk kez bir Türkiye Selçuklu sultanı Moğollar tarafından tahtan indirilmek suretiyle bağımsızlığını kayıp etmiştir. Baycu Noyan'dan sonra Anadolu'ya gelen Bayan Noyan, Alıncak Noyan gibi bazı Moğol Noyanları Türkiye Selçuklularına ve Anadolu halkına ağır kayıplar yaşatmışlardır.

Selçuklular için ticari ve askeri anlamda önemli olan Aksaray şehrinin kendisine verilmesini talep eden Baycu Noyan bu isteği geri çevrilince yapmış olduğu savaşın akabinde burada konaklamıştır. Aksaray'ın stratejik konumundan faydalanarak otoritesini kurmaya çalışmıştır. Moğollar, Aksaray'ın otlaklarından,

atlarından ve gelir kaynaklarından faydalanmışlar ama buradan elde ettiklerinin büyük bir bölümünü merkezlerine göndermişlerdir. Ayrıca maiyetlerinde gelenlerin yerleşmeleri için yerli halkı evlerinden çıkarmışlar, buralara kendileri oturmuşlardır. Aksaray'da kendi güvenliklerini sağlamak için neredeyse herkesi yerinden yurdundan etmişlerdir.

Moğolların iç siyasetindeki gelişmeler, Selçuklu sultanlarını da doğrudan etkilemiştir. Moğol komutanları arasındaki güç kavgasında komutanlar, kardeşlerden bazen birini bazen öbürünü desteklemeyi, kendi çıkarları açısından uygun görmüşlerdir. Söz konusu siyaset Selçuklu melikleri ve sultanlarını da durumdan kendileri için faydalanma yoluna götürmüş ve tahtın varisleri de Moğol komutanları ile hükümdarları arasındaki çekişmelerde adeta oyuncak durumuna gelmişlerdir. Moğol hakimiyetinin Anadolu'da yerleştirilmesinde, İran kökenli devlet adamlarının da önemli rolleri olmuştur.

Bu politikalarının gerçekleşmesi için özellikle Moğol yanlısı olarak bilinen IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı destekleme yoluna gitmişlerdir. Bunun karşısında II. İzzeddin Keykavus, özellikle Anadolu Türkmenleri tarafından yoğun bir şekilde desteklenmiştir. Uzun süren bu çekişmelerde, yaşı oldukça küçük olan II. Alaeddin Keykubad önemli bir rol üstlenememiş ve ortadan kaldırılmıştır. Kardeşler arasındaki mücadelelerde, Selçukluya komşu olan Memlükler ve Bizans gibi dönemin güçlü devletleri, denge politikaları gütmüşler ve bu nedenle bazen birini bazen de diğerini destekleme yoluna gitmişlerdir. Ülkenin yönetiminde pek de başarılı olamayan IV. Rükneddin Kılıçarslan, yönetimi Pervane Muineddin Süleyman'a bırakmış ve kısa süre bir sonra 1266 yılında zehirlenerek öldürülmüştür. Bir süre daha Vezir Muineddin tarafından yönetilen Türkiye Selçuklu Devleti, bir daha kendine gelemeyecek şekilde zedelenmiş ve ülke beylikler döneminin oluşmasına zemin hazırlayacak şekilde yerel güçler arasında paylaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I. KAYNAKLAR

ABÛ'L-FARAC Gregory Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, çev. Ömer Rıza

Doğrul, 3. Baskı, TTK yay., Ankara 1999.

AHMET EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet yay., İstanbul 1973.

AKSARAYÎ Kerîmüddin Mahmud-î, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay.,

Ankara 2000.

Anonim Selçukname, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, trc. Feridun

Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

BELÂZURÎ, *Fütuhu'l- Bıldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı yay., Ankara. 1987.

el-CÜVEYNÎ Alâeddin Atâ Melik, *Târîh-i Cihân Güşâ*, c.I-III, Trk. trc. Mürsel Öztürk,

TTK yay., Ankara 1998.

İBN BÎBÎ *el- Evamirü'l Alâ'iyye fi'l-Umuru'l Alâ'iyye*, C.I-II, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay.,

Ankara 1996.

İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kamil fi't-Tarih Büyük Selçuklu Devleti Tarihi Siyasi Ekonomik-*

Sosyal, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, Bahar yay., İstanbul 1987.

NİĞDELİ KADI AHMED'İN, *el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı*
(*Anadolu*

Selçuklularına Dair Bir Kaynak) (İnceleme-Tercüme), trc. Ali
Ertuğrul, TTK yay., Ankara 2015.

MÜNECCİMBAŞI Ahmed. b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel*, C. I, yay. Ali Öngül,
Akademi Kitabevi

yay., İzmir 2000.

RUBRUK, Wilhelm Von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253–1255*, çev. Ergin
Ayan, Ayışığı

Kitapları, İstanbul 2001.

II. ARAŞTIRMALAR

A.KİTAPLAR

AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul
2003.

AKTAŞ, Mustafa, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, C.I, YKY yay., İstanbul
1995.

ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi yay., İstanbul 1984.

BAL, Mehmet Suat, *II.İzzedin Keykavus Dönemi (1246-1262)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçuklular Devrinde Konya*, Nadir yay., Ankara 1985.

—————, *Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair*, Nadir yay., Ankara 1988.

—————, *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi Şehid*, Nadir yay., Ankara 1997.

BAYRAM, Mikail, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, Çizgi yay., İstanbul 2001.

—————, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen yay., Konya 2003.

BEKTAŞ, Cengiz, *Selçuklu Kervansarayları (Korumaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri)*, Yapı yay., İstanbul 1999.

BİLEN, Sadet, “*Türkiye Selçuklular Döneminde Aksaray’ın Siyasi ve Askeri Tarihi*”, Aksaray

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2016.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, Nadir yay., İstanbul 1994.

ÇARŞILI, İbrahim Hakkı Uzun, *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK yay., Ankara 1995.

ÇAY, Abdulhalûk Mehmet, *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıç Arslan*

Ve Karamıkbeli (Myriokefalos) Zaferi, Kültür Turizm yay., İstanbul 1984.

KIZILÇELİK, Sezgin, *Sosyoloji Tarihi I (İbni Haldun, Machiavelli, Montesquieu ve Rousseau'nun*

Sosyal Teorileri), Anı yay, Ankara 2006.

DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK yay.,

Ankara 1996.

DURUKAN, Aynur, *Aksaray Sultan Hanı ,Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*,

Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 2007.

EKİCİ, Kansu, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, Süleyman

Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, Isparta 2005.

ERDEM, İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, Ankara Üniversite Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

FERİT, Mesut- M.Mesut, *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Nadir yay.,

İstanbul 1934.

GÖLPINARLI, Abdullah, *Mevlânâ Celâleddin, Mektuplar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.

GÖRÜR, Muhammet, *“Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri”*, Marmara

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

GÜL, Muammer, *Ortaçağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2010.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler)*, Endülüs yay., İstanbul 1991.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, BKM yay., İstanbul 1953.

KARPUZ, Haşim, *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, S.Ü. Vakıf yay., Konya 2001.

KAYALIOĞLU, Filiz, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Devleti İnhitatinde İdari Mekanizmanın Rolü I, TAD*, Ankara 1964.

—————, *Anadolu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev*, DTCF, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1958.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003.

—————, *Pervane Müinü'd-din Süleyman*, TTK yay., Ankara 1970.

KAZICI, Ziya, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*, Nadir yay., İstanbul 1985.

KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Nadir yay., Ankara 1997.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Nadir yay., Ankara 1997.

_____, *Abideler ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Nüve yay., Konya 2007.

KONUŞ, Fazlı, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Kitapevi yay., Konya 2006.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akdem yay., Ankara 1959.

KURAT, A. Nimet, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait*

Yarlık ve Bitkiler, TTK yay., İstanbul 1940.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf – Arabacı, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Mikro Yay., Konya 1999.

KIZILÇELİK, Sezgin, *Sosyoloji Tarihi I (İbni Haldun, Machiavelli, Montesquieu ve*

Rousseau 'nun Sosyal Teorileri), Anı yay., Ankara 2006.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk-*

Heterodoksinin Teşekkülü), Nadir yay., Ankara 2000.

MEVLANA, *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap yay., İstanbul 1999.

HÜYÜK, Vahit-Ali Yüksel Yağcı, *Geçmişten Günümüze Sultanhanı*, Yenigün Matba, Aksaray

2000.

ODABAŞI, Zehra, *Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*,

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2012.

ÖZTÜRK, Osman, *Konya Şehrinde Vakfiyesi Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemi Eserleri*,

NEÜSBE İslam Tarihi ve Sanatları Bilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Semineri, Konya 2018,s. 15-88.

POLAT, M. Saîd, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimaî ve İktisadi Hayat*, İ.Ü.,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Devri*, Nadir yay., Ankara 1993.

SÖNMEZ, Zeki, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, TTK yay., Ankara 1989.

SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, Trk. trc. Cemal Köprülü, Ankara 1987.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihi-Boy Teşkilatı-Destanları*, Selenge yay.,

İstanbul 1999.

ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı (Başlangıçtan XIX. Yüzyılın Sonuna*

Kadar), İsar yay., İstanbul 1998.

TANERİ, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Nadir yay., İstanbul 1997.

TIESENHAUSEN, De W., *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev. İsmail Hakkı İzmirli,

Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

TUNCER, Orhan Cezmi, *Anadolu Kervan Yolları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., Ankara 2007.

—————, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Nadir yay., Ankara 1986.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken yay., İstanbul 1996.

—————, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ötüken yay., Ankara 2014.

—————, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken yay., İstanbul 2003.

—————, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken yay., İstanbul 2005.

—————, *Türkiye Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar*, Ötüken yay., Ankara 1988.,

—————, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken yay., İstanbul 1995.

UZUNÇARŞILI, İ.H., *Kitabeler*, Nadir yay., İstanbul 1929.

YUVALI, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I. Kuruluş Devri*, Bilge yay., Kayseri 1997.

B. MAKALELER

AĞIRAKÇA, Ahmet, “Müneccimbaşı, Ahmed Dede” mad., *DİA*, C. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s.

4-10.

AKA, İsmail” Aksarâyî, Kerîmüddin”, *mad.*, *DİA*, C.2, TDV yay., İstanbul 1989, s. 293-296.

AKKUŞ, Mustafa- Büşra Bağcı, “Hülagü Han Döneminde Anadolu’da Görev Yapan Moğol

Komutanları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2018, s. 157-171.

—————, ”Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılmasında Kalenderi Grupların Rolü”, *Journal*

of Turkish Studies, Ankara 2014, s. 6-7.

ALPTEKİN, Çoskun, “ Türkiye Selçukluları”, *DGBİT*, C. 8, Çağ yay., İstanbul 1992, s.

209-406.

ARTUK, İbrahim, “II. Keyhüsrev’in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler”, *Malazgirt Armağanı*, TTK

Basımevi, Ankara 1993, s.269-286.

—————, “Alâeddin Keykubad’ın Meliklik Devri Sikkeleri”, *Belleten*, C.XLIV, S.174, Ankara

1980, s. 265-273.

AYAZ, Fatih Yahya, “Üstaddüdar”, *mad.*, *DİA*, C.42, TDV yay., İstanbul 2002, s. 393-395.

BAL, Mehmet Suat, “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Semseddin İsfahânî”,

Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 19, Konya 2006, s. 265-267.

CAHEN, Claude “Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı”, *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları*

Dergisi, S. 12 (1969), s. 201-206.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet, “I. Alaaddin Keykubad’ın Sikkeleri”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*,

1996, s. 79-83.

ÇUBUKÇU, Asri, “Devâtdâr”, *mad.*, *DİA*, C.9, TDV yay., İstanbul 1994, s. 221-224.

DEMİRKENT, Işın, “Kılıçarslan I”, mad., *DİA*, C. 25, TDV yay., Ankara 2002, s. 396-399.

—————, “Haçlı Seferleri ve Türkler”, *Türkler*, C.6, Yeni Türkiye yay.,

Ankara 2002, s. 651-668.

EDHEM, Halil “Anadolu’da İslâmî Kitabeler”, *TOEM*, İstanbul 1331, S.6, s.641-644.

ERDEM, İlhan, “XIII Asrın İlk Yarısında Anadolu’nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet

Mücadeleleri”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2000, C. XIV, S. 30, s. 57-68.

FAYDA, Mustafa, “Busrâ” mad., *DİA*, C.5, TDV yay., İstanbul 1992, s.470-472.

İLGÜREL, Mücteba, “ Çaka Bey”, mad., *DİA*, C. 8, TDV yay., İstanbul 1993, s. 186-188.

KAFALI, Mustafa “ Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara

2002, s. 178-181.

KARABACAK, A. H.-S. Bayram, “Sahip Ata Fahrüd’-din Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gök

Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 35, Ankara 1981, s. 31-69.

KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”,
Tarih, Kültür ve

Sanat Araştırmaları Dergisi, S. 2, Karabük 2013, s. 18-55.

Mustafa Keskin, “Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”,
Türkler, C.

VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 530-540.

KESİK, Muharrem, “Pervâne”, mad., *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 244.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin
Kuruluşu”,

Bellekten, C.LVII/S.218, Ankara 1993, s. 71-79.

HACIGÖKMEN, M.Ali, “I.Alaeddin Keykubat’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard
Hakkında Bir

Araştırma, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Mediterranean Journal
of Humanities Mediterranean*, II/1, 2012, s. 121-130.

————— “Türkiye Selçukluları Zamanında Konyanın Devlet Merkezi
Oluşu” *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.25, (2011), s. 231-261.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Babaîlik”, mad., *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 373-374.

ÖNGÜL Ali, “Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri Ve Yetişen İlim Adamlarına Genel
Bir Bakış”,

Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.D., I/2, Manisa 2003, s. 67-78.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Kılıçarslan II” *mad.*, *DİA*, C.25, TDV yay., Ankara 2002, s.399-403.

————— “İbnü'l-Esîr”, *mad.*, *DİA*, C. 21, TDV yay., İstanbul 2000, s. 26-7.

————— “el-Kâmil”, *mad.*, *DİA*, C. 24, TDV yay., İstanbul 2001, s. 282-283.

SEVİM, Ali, Keyhüsrev I, *mad.*, *DİA*, C. 25, TDV yay. İstanbul 2001, s.347-349.

SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Dergisi*, S. I, Ankara 1969, s. 1-147.

—————, “Keykavus I”, *mad.*, *DİA*, C.25, TDV yay., İstanbul 2003, s.352-353.

—————, “Keykavus II”, *mad.*, *DİA*, C. 25, TDV yay., İstanbul 2003, s. 355-358.

—————, “Kılıçarslan IV”, *mad.*, *DİA*, C.25, TDV yay., İstanbul 2003, s.404-405.

—————, “Keykubad II”, *mad.*, *DİA*, C.25, TDV yay., İstanbul 2003, s. 359-360.

—————, “Ağaç Eriler”, *Belleten*, XXIV/ 96, Ankara 1962, s. 521–528.

ŞAHİN, Kamil, “Konya Kadı İzzeddin Maristan-ı Atike ve Sultan Alaeddin Keykubat Darüşşifası”,

S.XXX., *Vakıflar Dergisi*, Ankara 2007, s.211-302.

ŞAHİN, İlhan, “Aksaray”, *mad.*, *DİA*, C.2, TDV yay., İstanbul 1998, s. 291-295.

ULUÇAM, Abdüsselam, “Sultanhanı”, *mad.*, *DİA*, C.37, TDV yay., Ankara 2002, s. 503-508.

UZ, Mehmet Ali, “İzzeddin Muhammed Razi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. 5., Konya Kültür yay.,

Konya 2015 s. 3-15.

—————, “Bir Moğol Düşmanı, Büyük Devlet Adamı Kadı İzzeddin Muhammed”,

Akademik Sayfalar Dergisi, C.13, S.10, (2013), s.144-148.

ÜLKÜTAŞIR, Şakir, “Sinop'ta Selçukîler'e Ait Tarihî Eserler”, *Türk Tarihi, Arkeologya ve*

Etnografya Dergisi, S.5, Ankara 1949, s. 120-131.

TURAN, Osman, “Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, XII/45-48, s.17-35.

—————, “I.Keykavus”, *mad.*, *DİA*, C.7., TDV yay., Ankara 2002, s. 631-641.

—————, “I.Keykubat”, *mad.*, *DİA*, C.7., TDV yay., Ankara 2002, s. 466-469.

—————, “I.Kılıç Arslan”, *mad.*, *DİA*, C.7., TDV yay., Ankara 2002, s. 681-688.

—————, “Selçuklu Kervansarayları”, *Belleten*, X/37-40, s. 476-494.

_____, “Türkler ve İslâmiyet”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 290-304.

_____, “Süleyman-Şah I (B. Kutalmış)”, *mad.*, *DİA*, C. 11, TDV yay., İstanbul 1979, s. 201-

219.

_____, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara

2002, s. 566- 579.

_____, “Keyhusrev II”, *mad.*, *İA*, C. VI, İstanbul 1979, s. 620-629.

TURAN, Şakir, “Moğolların Anadolu’yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tarzı

Şekillenme”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, Kütahya 2015, s.15-26.

UYUMAZ, Emine, “Sultan I. Alâeddin Keykûbad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220

1237)”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 590-597.

YUVALI, Abdülkadir, “İlhanlılar”, *Türkler*, C.8.,Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s.202-210.

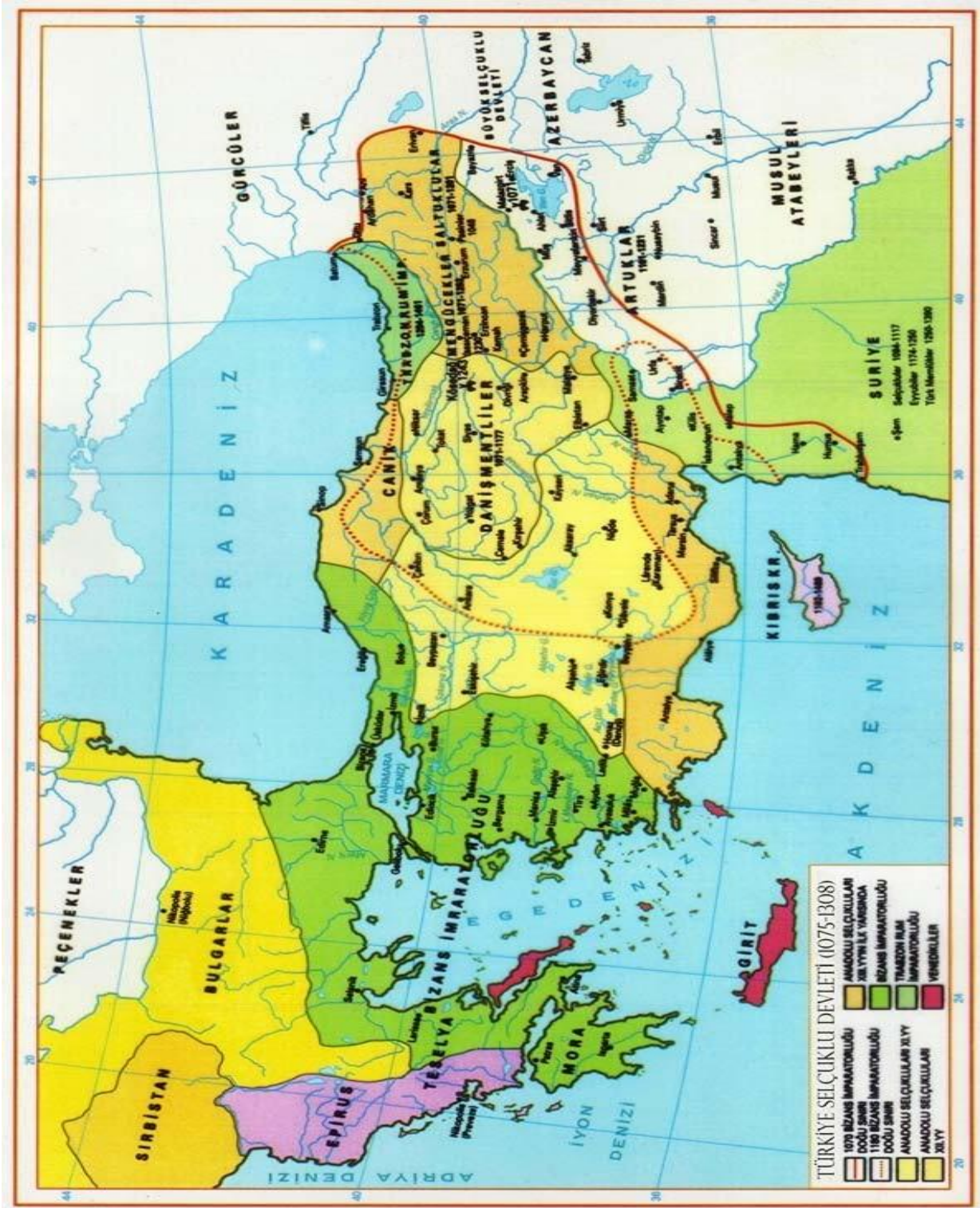
EKLER

Ekler-1 Kadı İzzeddin Camii

Ekler-2 Kadı İzzeddin Türbesi

Ekler-3 Türkiye Selçuklu Devleti Haritası

شرط راتفا
ولها مرفوعا بالقرنين المذكورين
اقسام يصرف السهمان منها بعد قسمة المسجد الجامع
لمواجب الخطيب والجامع المؤدرو القيمة والسطح
والحصص والزيت والشموع وغيرها حسب ما يقتضيه
رأى المتولى الذي ياتي ذكره من السهمين السابقين
السهم الواحد وهو الربع الثامن الى مصالح المذكورين
والسهم الثاني يصرف للتولية والنظر للحفاظ بقدر
مراتبهم والشروط الذي تعين للمتولى مقدمه
التسلطان الاعظم حله سلطانة التولية والسطح والحصص
في الوقف المذكور الى الامتياز المذكور لازل الى المعالي
مذكور اما ادام في هاد الحيوه اطال الله بقاءه وبعد
الى بعض المتولى المذكور لا يمكن احد يوم يالله والنعم
الاحمر حليفه وسلطان ومملك وامر والى وزيره
ومعنى ومختص ولا احد من الناس واظن ان يفصل

Ekler-4 Kadı İzzeddin Vakfiyesi Parçaları

فوسى وفوجها رددى فليس وراى فيها نوبها
وصرفها لى ورومك وكساجانى شرا ويا
جمع جميع البساتين السجى والاراضى المنقوشة
كلها محى وسند دار الملك فوسى المعروفة
بالواقف المذكور مدله ظل من صلا بوجه محمد الزكى
منغنيا عن الحدود لشهريتها بحملة الحدود والواقي
والداخلة منها والخارجة عنها على ما هي الوجوه
بابرها اصلا وبعاقد ما وجدنا كالمساحد
والمقار والمسلات المحصدة بالعامة وبما صحها
شريا وصدقا جائزا من اربابها ووجه ولا يجرى
ولا يورث ولا يملك ولا يسلط الا الى نزل الله
ومر عليها وهو خير الوارثين وما افاد الله سبحانه
ولها من فوائدهما المذكورين يجعلك
اقسام يصرف السهمان منها بعد قضا المسجد الجامع
شرط واقفا

وحرار زرق و غراب و بالها تدور مسدود سمي
الطار والي و و او الى مله بدل مله و بالها
يدور مسدود سمي الى كابل و الى اصطبل الطائر
والى قلو و يند من الى المسدود و يند من الى اولى
ازرق و يند من الى الكوسر و الفربا بالناس
المعروفه و هو جمار يحطها ايضا حدود اربعه اولها
دار التمر و يند من و سمي الى اصبح و الى الطين
الاسمانوز الى ايم احور شلا و بالها ان جاقا
يدور مسدود سمي الى فيوجو و سمي و تدور
و دلسرد و سمي و دلسرد فوسى غراب و بالها فوجار
فوسى و فوجار كديكي مله و رابعها فوجار
وصه حالسار و و مكد و كسار جاني شرا و
جمع جميع البساتين السجده و الاراضى المتفرقه
كلها مح و سنة دار الملك و سنة المعروفة

ابو المحامد محمد بن أحمد الشهير بقا عز الدين بولاق
وملكنه بجملة من الرعايا الخدم والاطباء اوواه وافضلهم
على اعداء دولته سراق الاقبار والبسمه سربيل الحمار والبنار
حمايان في شرحه جميع ما في المرسية المذكورين من الخرد
والكحور والتوابيع والواحي والمضاوار والرايح من ارضها
الشفة والعديس والسيما وصلها من ربيعها ومحمدة
وعامرها وغامرها واحاها واكمها ومعاينها بحسها
ومحطها وما لها وتلاها واودسها وانهارها وانهارها
وردها **توضيح** اعيانها ومواضع سائر ما
الاولى المعينة **بشكل** محطها حدودا ريعا ولها رخص
سما الاوناسها دور مسه وسهلي في قرة سكر **اجله**
ومحرار زرعها واولها دور مسه وسهلي في
السطار والموها والى حلقه بدل مسه والى
الكامل **الاصط** الا **الاصط**

بكتيل وقوجار من مضافات محروسه
يسكنها للهارستان العسوة المعروفه
منشور الصدر له احلا عظم المولى الانا بكر المظلم
ماظم مصالح العالم قوام الممالك فلهذا العبد المستودع
الفصلا باصر الحو عاصد الخلق خلاصه الامام بين
الايام باج الاعاظم وافقر المرام مال كازمه الحكم
قلعناه الاسلام كرام السامه منبع الفصاحه جوه الظل
مماة الظالمين محمدا في الارض عمر الملو والذو
والسليم والاسماء وامر من الله المنقول
مختار ووافى امير المؤمنين محمدا بن
ابو المحامد محمد بن احمد الشهر بيقا عز الدين بولاق
وعز الدين احمد بن الزواجر له ووالعلاء او فاه وافتخار
على عماء دوله سراقه لادبار والبسهم سربيل الحسار والنبار

امر من الاحاديث العرفية
صاحب الادب والبلاغ وملازمة
والنزع وارى للعداه الموكلام
الأكبر حقيقته ههنا حتى يذل المشركين واسم
قوم موهمين لما نظر نظره الصائب الى رفا والذ
الدين وحقى السهارة والاداسون ومنزل
فزار الاموصع فزار شربا شربا سباب من اهلها
رجحها سموم ورجحها سموم اكل الاسد راح
لا يذرائل وان من اعند عليها فكانت نفس على
حارون والما فهو متوفر في سفا ح
وقف وايد وصدق وخلد جميع القربى المدعوة
بكتيل وقوجار من مضافات محوسر فوسر مع ما
يسكنها للمارستان العشق المعروف هو
اللا

ولا حال لندى العالمين باد برود
لواؤه السرى اولنا
مخير الخلق من الحجاز معد سدا والشاه
والدين عبات لاسلام والسلمين لمجلى
الفجر كفاوس من الطان السعد عبات الدين كينسرة
السلطان علاء الدين كينباد مبرهان امير المؤمنين
عظم الله سدا واد دولته وعهد بالخوار طند
وله لاه امير العالم السد
امر من لاه لاد رعد
صاحب الالاد والبلاغ ومكة

بواملا من محرك اسرار القاصدين
العاسفين منظر اليانير فرعون
ومزلف وصله ووف مع عباد
توحيد نعره مخلوقا من واسمه
لا شريك لما نزل يعلم من العبد
عن النادر ويصو عرسا من واسمه
المنعوت بسواطع رسالاته وبوامع
عليه على الله صلاه دائمة وامر برضه
انتهى بحجاب بيبه على المواقف المقدسة السوق
الطاهرة الزكية الحليلة الامام مسعود
امير المؤمنين وحيدر العالمين خلد الله
ظلاله واسمى على خالده وحلال اولاد الاله مطايا
رأى حال الدنيا العالمين باد به و... الامام

عند طي هذه الوصية الضعيف
 الراحي عفو الله توباس وكتب عنه
 ما ذكره لعجزة الكتاب تاسي الحمد
 وكذلك يسهل على اواره حلد اسير ملكه
 العبد الضعيف الزسار بن عمر
 وكتب عنه ما ذكره
 ويمثل اسهدني وانا عبد الرحيم
 بن محمد محمدا الحاكمي المروزي محمد
 وكذا اسهدني دام ظله وانا
 سعد بن محمد ناصر الطري
 الحاكم المذكور اسهدني دام التوفيق
 اسهدني على حكمه بصحة ما ثبتت
 عنده من مضمون هذه الوصية
 وتماثل الاحكام الشرعية المذكورة
 فيها وانا يعقوب بن ادم بن ملك
 السوي الموطن بحمص سنة ست وثمانين
 حيا جدا اسهدني وهذا خطي
 اسهدني الحاكم المذكور اعلاه
 بما وضع خط الشرف في صحفه
 ووصية القوية المنشارة اليها وعلى
 الجهاد المذكوره وانا الحسن بن
 ابي بكر بن محمد الكاشي وابا الي
 مسنانه سدراسي وكتبه في

اسهدني الحاكم المستظرف اعلاه
 وهو مولانا وابتدأ من المنة
 والذين محمدا السلام والمسلمين
 يدوم الله عليهم على صحة حكمهم وامضاه
 بصحيف ما نسى عن طي هذه
 الوصية المشار اليها المضمونه
 كتبت محمد بن احمد بن ابي القاسم
 الطوسي عما اسهدني
 ويمثل اسهدني الحاكم المذكور
 دام هذه بصحيف ما وضع
 خطا اعلاه
 واسهدني على ما فيه من خط اعلاه
 وشهدت عليه بذلك وانا
 عبد المحسن احمد بن محمد الصها
 المندي الحاكم نوهد الزين
 احسنه عامه
 اسهدني الحاكم المستظرف اعلاه
 منيع اسير الاسلام والمسلمين
 بطول بقائه على مضمونه
 هذه الوصية وانا سوي
 على الحور بن وهب اخط
 اسهدني الحاكم العاد القاصي
 الضياء ركن الملوك والدين
 دام ظله على حكمه وامضاه
 وانا علي بن محمد بن الحيد

ولا بهدي كيد الخائنين واحر الوافق فيما ناسه
 وتعاطاه واعقدوه وواه وانصره وافصاه على الله
 الذي لا يضيع امر مرسي في رضاه فقد رفع شأن هذه
 الوافق الى عالم محكام الانام وواضي فصاه الاسلام
 وولادة الاحكام نافذ الحكم والفصا في الفضا الشريفة
 والاحكام الدسرفنا مله وامر النظر في موجد موافقا
 للشرع ومطابقا للحكم محكمه بصحة جميع ذلك كله
 ووصي بلزومه واسرده على الحكم والفصا من حضره
 من السهود البقاء الموصوفين بالقاه في غرة شهر
 سدر سن وجمسن وستائره والحلول والصلوة
 على نبي محمد واليه وسلم شهد على المولى السلطان الاعظم
 شهد على ايرار السلطان الاعظم شهد على ايرار السلطان الاعظم
 الوافق حلر اساطير جميع ما سبق وكسنا بولكن يوسف الرسي طاب الله
 عنده هذه الوافق العبد الضعيف اشهد في الحاكم السجل اعلاه
 الراجي عفو الله توباس وكسنة وهو مولانا وشهدا ركن للملته
 باذنه لعونه الكتاب تاسي بالخير

الذين وادوا لله سوء العذاب يوم لا يسمع الظالمين
معدريهم وهم اللعنة وهم سوء الدار يوم
لا ينطقون ولا يؤذونهم فيعدرون ويوم سئل الأعداء
عن الأرض والسموات ويرر الله الواحد القهار ولا
يصل الله منهم صوما ولا صلوة ولا زكوة ولا حجاب ولا
صفا ولا عدا ولا ركوعا ولا سجودا واحدا محلا فرعون
ونمرود وعاد وحمود والنضاري واليهود ويوم
تبع واصحابك لا خرد وادخلهم في جهنم وحده فيها
خلود الكافرين وان خربت المواضع الموقوفة عليها
ولم يكن عمارتها على فقراء المسلمين ومحامد
الموحدين ما دامت السموات والأرض لا ما شاء
ربك ان ربك فعال لما يريد ولا يصعب اجر المحسنين
ولا بهدي كيد الخائنين واحر الواصف فيما ماشى
وتعاطاه واعصاه وواه وانصاه على الله

ومعنى ومحبس ولا احد من الناس واظن ان سبب
هذا الوقف ولا تغيره ولا تبدله ولا تعطله
ولا اهما له ولا احماله ولا يحولها ولا يعسر شرط من
شروط المذكورة من بدله بعد ما سمى وانما ائمه
على الذين بدلوا نيران الله سمع علمهم من شرع بعض
الوقف المذكور او في بعضه او في بعضه او رام
عمرها في اهلها او تاوّل لذلك مقدار كمال المحرم او
استوجب المائتم قال النبي عليه السلام بشرم الارض
ليخذه اليوم من احبها بعد حق طوبى لله بهم سبع ارضين
في نار جهنم والله حسود ومكافرون ومطالين ومحاربا
ما فسد العداة وقوا بين العقاب يوم يحرق كل
امرئ بما كسب لا ظلم اليوم ان الله سريع الحساب
وعليه بعد الله والملائكة والناس اجمعين الى يوم
الدين واذا واد الله سوء العداة يوم لا يسمع الظالمين

ان شاء الله